

T.C.
SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

İMAM MÂTÜRÎDÎ'DE MUSİBET KAVRAMI

HAZIRLAYAN
Mehmet Akif Kuzu
2130267001

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
Prof. Dr. Musa KOÇAR

ISPARTA-2024

YÜKSEK LİSANS TEZ SAVUNMA SINAV TUTANAĞI

T.C.
SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “İmam Mâtürîdî’de Musibet Kavramı” adlı çalışmanın, tezin proje safhasından sonuçlanmasına kadar ki bütün süreçlerde bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin Bibliyografya’da gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve onurumla beyan ederim.

İmza

Mehmet Akif Kuzu

Tarih

ÖZET

Kur’ân’-ı Kerim ve hadis-i şeriflerde insanların imtihana tabi tutulmaları amacıyla musibetlere maruz kalacakları ifade edilmiştir. Geçici olan dünya hayatının yerine sonsuz mutluluk yeri olan ahiretin öncelenmesi gerektiği tavsiye edilmiştir. Son senelerde tüm evreni etkisi altına alan ve ciddi kayıplara neden olan küresel afetler meydana gelmiştir. Özellikle korona virüs salgını, ülkemizde ve dünyanın çeşitli ülkelerinde meydana gelen büyük ölçekteki deprem, sel ve yangın gibi felâketler bunlara örnektir. Bu küresel musibetlerin akabinde insanlık tıpkı geçmişteki gibi şimdi de bu olayların neden oluştuğunu irdelemektedir. Bilim tarihinde bu soruya farklı cevaplar verilmiştir.

Bu çalışma, konuya ilişkin ayetlerin kapsamlı bir biçimde ele alınmasına dayanmaktadır. İmam Mâtürîdî’nin, Te’vîlâtü’l-Kur’ân adlı eserinden yola çıkarak Kur’ân-ı Kerim’de musibet ile ilgili bütün ayetler detaylıca ele alınıp incelenmiştir.

Çalışmanın birinci bölümünde İmam Mâtürîdî’nin hayatına dair bilgiler verilmiş, akabinde musibet ve kendisiyle yakın anlamlı kelimelerin semantik açıklaması yapılmıştır. Bu kavramlar hakkında genel bir açıklama yapıldıktan sonra musibet konusu Mâtürîdî’nin bakış açısına göre değerlendirilmiştir. Ayrıca kelimelerin konu ile ilgili görüşlerine yer verilmiştir. Son olarak musibetin sabırla ilişkisine değinilmiştir.

Yapılan çalışmada insanların maruz kaldıkları musibetlerin Allah’ın takdiri ile gerçekleştiği anlaşılmıştır. Bununla birlikte kulların kendi hür iradeleriyle yapmış oldukları fiilleri neticesinde yapmış oldukları hata ve günahlar sebebiyle de bu musibetlerin gerçekleştiği görülmüştür. Ayrıca musibetlere sebep olan çeşitli etmenlerin olduğu anlaşılmış, bunlara sabırla karşılık vermenin önemi hakkında kanaat oluşmuştur.

Anahtar kelimeler: Mâtürîdî, Musibet, Belâ, İmtihan, Sabır

ABSTRACT

It is stated in the Holy Quran and hadiths that people will be exposed to calamities in order to be tested. It has been recommended that the afterlife, which is the place of eternal happiness, should be examined instead of the temporary worldly life. In recent years, global disasters have occurred that have affected the entire universe and caused serious losses. Disasters such as the coronavirus epidemic, large-scale earthquakes, floods and fires that occur in our country and in various countries around the world are examples of these. Following these global disasters, humanity is now examining why these events occurred, just like in the past. Different answers have been given to this question in the history of science.

This study is based on a comprehensive analysis of the verses on the subject. Based on Imam Mâtürîdî's work called *Te'vîlâtü'l-Kur'an*, all the verses in the Holy Quran related to calamity were discussed and examined in detail.

In the introduction part of the study, information about the life of Imam Maturidi was given, followed by a semantic explanation of calamity and words with similar meanings. After a general explanation was made about these concepts, the issue of calamity was evaluated from Mâtürîdî's perspective. Additionally, the views of the Kalam schools on the subject are included. Finally, the relationship between calamity and patience is mentioned.

In the study, it was understood that the calamities that people were exposed to occurred by God's will. However, it has been observed that these calamities occurred due to the mistakes and sins committed by the servants as a result of their actions of their own free will. In addition, it has been understood that there are various factors that cause disasters, and an opinion has been formed about the importance of responding to them with patience.

Key words: Mâtürîdî, Calamity, Evil, Test, Patience

ÖNSÖZ

İmam Ebû Mansûr el- Mâtürîdî (ö. 333/944), İslâm bilim ve düşünce geleneği içinde yüksek bir konuma haizdir. Kaleme almış olduğu Te'vîlâtü'l-Kur'ân adlı eseri tefsir alanında yazılmış önemli eserlerdendir. “İmam Mâtürîdî’de Musibet Kavramı” konulu çalışma bu esere dayanmaktadır.

İnsan, hayatı boyunca maruz kaldığı musibetlerin kaynağının ne olduğunu ve bunların hangi sebeple gerçekleştiğini bilmek istemiştir. Karşılaştığı bu zor ve sıkıntılı durumlarda tavrının nasıl olması gerektiği de önemli bir sorudur. Mâtürîdî’nin tefsirinden yola çıkarak bu sorulara cevap bulmaya çalıştık.

Bu itibarla çalışma dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde İmam Mâtürîdî’nin hayatı, yaşadığı dönem ve çevre, hocaları, öğrencileri, eserleri, ilmî kişiliği ve metoduna yönelik bilgiler yer almaktadır. İkinci bölümde musibet kavramı ve yakın anlamlı kelimelerin semantik izahı yapılmıştır. Üçüncü bölümde ise Kur’ân, sünnet ve kelim ilminde musibet başlıkları altında bu konu detaylı bir şekilde incelenmiştir. Aynı zamanda musibetin kaynağı hakkında bilgi verilmiş ve musibet kötülük ilişkisine de değinilmiştir.

Dördüncü bölümde de musibet kavramı, İmam Mâtürîdî’nin bakış açısından detaylı bir şekilde incelenip açıklanmıştır. Son olarak da musibetin Allah’ın takdiri ve sabırla ilişkisi üzerinde durulmuştur.

Yüksek lisans tezi olarak hazırlanan bu çalışmamızda yardımlarını bir an olsun esirgemeyen danışman hocam Prof. Dr. Musa KOÇAR’a sonsuz teşekkür ediyorum. Bu zorlu ve uzun süreçte devamlı yanımda olan kıymetli aileme sevgilerimi ve şükranlarımı sunuyorum.

Mehmet Akif KUZU

Isparta, 2024

İÇİNDEKİLER

YEMİN METNİ.....	ii
ÖZET.....	iii
ABSTRACT	iv
ÖNSÖZ.....	v
İÇİNDEKİLER	vi
KISALTMALAR.....	viii
GİRİŞ	1

1. BÖLÜM

MUSİBET KAVRAMI VE TAHLİLİ

1. Musibet Kavramı.....	18
2. Musibet Kavramı Yerine Kullanılan Kelimeler.....	20
2.1. Belâ.....	20
2.2. Fitne.....	22
2.3. Azap.....	24
2.4. Durr.....	26
2.5. Be's.....	27
2.6. Hızı.....	28

2. BÖLÜM

KUR'ÂN VE SÜNNETTE MUSİBET

1. Kur'ân'da Musibet	31
1.1. İnsanların Sebep Olduğu Musibetler	32
1.2. İlâhî İradeden Kaynaklanan Musibetler.....	34
2. Sünnette Musibet.....	36
3. Kelam İlminde Musibet Kavramı.....	37
3.1. Mu'tezile'nin Görüşleri	38

3.2. Mâtürîdîlerin Görüşleri	43
3.3. Eş'arîlerin Görüşleri	46
4. Musibet ve Kötülük İlişkisi	50

3. BÖLÜM

İMAM MÂTÜRÎDÎ'DE MUSİBET

1. Mâtürîdî'ye Göre Musibetlerin Meydana Geliş Sebepleri	55
1.1. Kaynağı İnsan Fiilleri Olan Musibetler	56
1.2. Kaynağı İlahî İrade Olan Musibetler	61
1.3. İmtihan	64
1.3.1. İyilik ve Kötülüklerle İmtihan	65
1.3.2. Mal, Can ve Evlatlarla İmtihan	67
1.3.3. Cihad ve Sabırla İmtihan	69
1.3.4. Korku ve Açlıkla İmtihan	71
1.3.5. Darlık, Bolluk ve Sıkıntı ile İmtihan	72
1.3.6. İnsanların Birbirleriyle İmtihanı	73
1.4. Hatırlatma ve Uyarma	74
1.5. Ceza Verme	77
1.6. Günahlara Kefaret Olması	79
2. Allah'ın Takdiri ve Musibet	80
3. Musibet ve Sabır İlişkisi	83
SONUÇ	89
KAYNAKÇA	92
ÖZGEÇMİŞ	103

KISALTMALAR

AGİİD : Ağrı İslâmî İlimler Dergisi

a.s. : aleyhisselâm

bkz. : bakınız

C. : cilt

çev. : çeviren

DİA : Diyanet İslam Ansiklopedisi

DİB : Diyanet İşleri Başkanlığı

ed. : editör

EKEV : Erzincan Kültür Eğitim Vakfı

Hz. : Hazreti

KSÜ : Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi

MÜİFD: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi

ö. : ölümü

s. : sayfa

S. : sayı

s.a.v. : Sallallahu Aleyhi ve Sellem

TDV : Türkiye Diyanet Vakfı

thk. : tahkik

ts. : tarihsiz

vd. : ve diğerleri

GİRİŞ

1. Ebû Mansur El-Mâtürîdî

1.1. Hayatı

Ebû Mansûr el-Mâtürîdî, Ehl-i Sünnet ekollerinden birisi olan Mâtürîdî mezhebinin kurucusu ve İslam düşünce geleneğinin gözde isimlerinden birisidir. Ebû Mansûr el-Mâtürîdî, günümüz Özbekistan devletinin Semerkant şehrine nispetle Semerkandî, buranın bir mahallesi konumunda bulunan Mâtürîd'e (Mâtürît) nispetle de Mâtürîdî şeklinde anılır.¹ Semerkantlı olması sebebiyle Semerkandî nisbesiyle de anılmakla birlikte genelde o, Ebû Mansûr el- Mâtürîdî künyesiyle şöhret olmuştur. Ebû Mansûr (Mansûr'un babası) künyesi onun bu isimde bir erkek evladı olduğunu ima etse de kaynaklarda böyle bir bilgi bulunmamaktadır. Fakat kaynaklarda Mâtürîdî'nin kız evladından bahsedilmektedir. O halde Mâtürîdî'ye bu künyenin verilmesi, oğlu olduğundan değil farklı gerekçeden dolayı olmalıdır. Nitekim Mâtürîdî, kendisine böyle bir isimlendirmenin “Mansûr adının verileceği bir oğlu olması ümidiyle” yapılabileceğini ifade etmiştir. Bundan dolayı ona Ebû Mansûr künyesi verilmiştir.²

Mâtürîdî mezhebine mensup olanlar onu çeşitli lakaplarla anmışlardır. Mâtürîdî'ye nispet edilen hidayet öncüsü, kelamcılarının lideri, Müslümanların itikadını hatalardan temizleyen, Ehl-i sünnetin reisi gibi nitelikler onun, mensuplarının gönlündeki yerine işaret etmektedir. Aynı zamanda Mâtürîdî'nin bu sıfatlarla anılması, onun Hz. Peygamber ve ona tabi olanların, İslam'ın temel meselelerine ilişkin anlayışını savunarak İslam dininin Müslümanlar arasında yerleşmesine olan katkısını da göstermektedir.³ Mâtürîdî'nin hayatına ilişkin fazla bilgiye sahip olunmamasına rağmen doğum tarihi hakkında farklı fikirler mevcuttur. Onun hocası Rey Kadısı Muhammed b. Mukâtil er-Râzî'nin 248 (862) senesinde öldüğünden hareketle onun, III. yüzyılın ilk yarısında doğduğu ve yaşamının bir asra yakın olduğu

¹ Ebû Mansûr el-Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, (çev. Bekir Topaloğlu), İsam Yayınları, Ankara, 2018, s. 22; Şerafeddin Gölcük- Süleyman Toprak, *Kelâm*, Tekin Kitabevi, Konya, 2016, s. 53.

² Hülya Alper, *Mâtürîdî*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, İzmir, 2019, s. 21-22.

³ Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, s. 21.

öngörülmektedir.⁴ Mâtürîdî'nin baba ve dede isimleri dışında mensup olduğu aile hakkında da klasik eserlerde herhangi bir açıklama yoktur.⁵ İmam Mâtürîdî'nin hayatına dair malumat veren kaynaklara göre O, büyük ihtimalle Türk kökenlidir.⁶

Mâtürîdî'nin Arap kökenli olduğunu iddia edenler olmuştur. Bunlar arasında Beyâzîzâde Ahmed Efendi'nin (ö. 1098/1687) Mâtürîdî'nin ismine “el-Ensârî” nisbesini eklemiş olması ve Mâtürîdî'nin kızı tarafından torununun isminde “Ensârî” nisbesinin yer alması, onun Arap olduğuna delil getirilmiştir. Ensârî künyesine dayanarak İmam Mâtürîdî'nin soyunun Ebû Eyyûb el-Ensârî'ye dayandığı, dolayısıyla Arap olduğu şeklindeki yorumların dayanak noktalarından biri de Kitâbü't-Tevhîd'in yazmasının kenarına yazarı meçhul olan biri tarafından düşülen notta İmam Mâtürîdî'nin Ebû Eyyûb'un soyundan geldiğine dair kayıttır. Ancak bu eklemenin erken dönem eserlerinde yer almadığı halde, yazarı bilinmeyen geç dönemde yazılmış bir nota dayanarak Mâtürîdî'nin soyunun belirlenmesinin, sorunlu bir görüş olduğu da belirtilmiştir.⁷

Mâtürîdî'nin hayatı ve eserleri incelendiğinde, onun Arap asıllı olduğuna dair görüşlerin doğru olmadığı söylenmektedir.⁸ Çünkü onun Arap olduğu yönündeki iddiaları çürüten pek çok delil vardır. Bunlardan bazıları şu şekildedir: Mâtürîdî'nin yetiştiği bölgede yazılan eserlere bakıldığında onun Arap kökenli olduğuna dair herhangi bir kanıt mevcut değildir. Zebidî, Mâtürîdî'nin soyunun Ebû Eyyûb el-Ensârî'ye dayanmasının onu takdir ve şereflendirmeye yönelik bir amaç taşıdığını ifade etmiştir. Aynı zamanda Mâtürîdî'nin önemli eserlerinden Kitâbü't-Tevhîd'in Arapça gramer açısından bir takım ifade bozuklukları, muğlaklıklar ve dil bilgisi hataları içermektedir. İmam Mâtürîdî'nin eserlerine bakıldığında Arap kökenli olmayan biri tarafından yazıldığı açıkça görülmektedir. Her ne kadar eserlerindeki ifadeler bazen Türkçe cümle yapısına göre kurgulanmış olması ve Eş'arî'nin kendi mezhep takipçileri tarafından Arap kökenli olması ile övünülürken, Mâtürîdî'nin bu

⁴ Şükrü Özen, “Mâtürîdî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2003, c. 28, s. 146-151.

⁵ Alper, *Mâtürîdî*, s. 22.

⁶ Sönmez Kutlu, *İmam Mâtürîdî ve Mâtürîdîlik*, Otto Yayınları, Ankara, 2011, s. 26.

⁷ Alper, *Mâtürîdî*, s. 23.

⁸ Ahmet Ak, *Büyük Türk Alimi Mâtürîdî ve Mâtürîdîlik*, Ensar Yayınları, İstanbul, 2019, s. 51; Kutlu, *İmam Mâtürîdî ve Mâtürîdîlik*, s. 26; Özen, “Mâtürîdî”, c. 28, s. 146-151.

tarz bir övgüye mazhar olmaması onun Arap asıllı olmadığına kanıtlarındandır.⁹ Mâtürîdî'nin doğum tarihindeki belirsizliğin aksine, genelde onun hicrî 333 (milâdî 944) tarihinde Semerkant'ta vefat ettiği bildirilmektedir.¹⁰ Ölüm tarihi üzerinde neredeyse fikir birliği sağlanmıştır. Ancak M. Zâhid Kevserî, (ö. 1371/1952) Kutbuttın el-Halebî'nin aktardığı rivayete istinaden Mâtürîdî'nin 332 (943) tarihinde öldüğünü belirtmiş, bu bilgi Ebü'l Hasan en-Nedvî tarafından da açıkça tekrarlamıştır. Ebü'l-Vefâ el-Kureşî (ö. 775/1373) İmam Mâtürîdî'nin, Eş'arî'nin ölümünden kısa bir zaman sonra 333 senesinde Semerkant'ta öldüğünü ve mezarının burada olduğunu söylemiştir.¹¹

Mâtürîdî vefat edince Çâkerdize Mezarlığı'na defnedilmiştir. İmam Mâtürîdî'nin mezarı üzerine daha sonraları bir türbe yapılmış, ancak Özbekistan Sovyet hâkimiyetine girince bu mezarlık yerleşime açılmış ve kabrinin bulunduğu yer bir evin sınırları içinde kalmıştır. Özbekistan bağımsızlığına kavuşunca Mâtürîdî'nin kabri açığa çıkarılmıştır. Mâtürîdî'nin kabrinin olduğu yere yeni bir türbe ve çevresine de külliye yapılmıştır.¹²

Daha önce de vurgulandığı gibi İslam toplumunu büyük ölçüde etkileyen İmam Mâtürîdî'nin hayatına ilişkin detaylı bir bilgi mevcut değildir. Bunun bazı muhtemel sebepleri vardır. Özellikle VII/XIII. asırda Mâverâünnehir'i de içine alan birçok İslam ülkelerinde büyük bir soykırıma neden olan Moğol saldırıları bunun en önemli sebeplerindendir. Ayrıca olayları kronolojik bir sırayla ele alınan tarih eserleri, biyografi ve tabakât gibi İslam kaynakları, halifeliğin merkezine yakın âlimlere ilişkin kapsamlı bilgi sunmuşlardır. Ancak Mâverâünnehir bölgesinde yaşayan ve hilafet merkezine uzak yerlerde bulunan alimlere ilişkin fazla bilgi vermemeleri Mâtürîdî'nin hayatına dair yeterli bilgiye sahip olamayışımızın önemli etkenlerindendir. Bununla birlikte fıkıhçı-Hanefî çizgide bulunanların, Mâtürîdî'nin kelamcı-Hanefî çizgide olmasından dolayı eserlerinde ona fazlaca yer vermemesi bir diğer sebeptir. Son olarak Mâverâünnehir bölgesinde yaşayan bilginlerin ilmî birikimlerinde ve hususi olarak

⁹ Kutlu, *İmam Mâtürîdî ve Mâtürîdilik*, s. 26; Ak, *Büyük Türk Alimi Mâtürîdî ve Mâtürîdilik*, s. 51.

¹⁰ Alper, *Mâtürîdî*, s. 25.

¹¹ Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, s. 25.

¹² Orhan Şener Koloğlu, *İmam Mâtürîdî ve Mâtürîdiyye Mezhebi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2021, s. 18-19.

Hanefî-Mâtürîdî anlayışında tabakât ve terâcîm gibi biyografik eser kaleme alma alışkanlığının zayıf olması bu sebeplerdendir.¹³

1.2. Yaşadığı Dönem ve Çevre

Hız. Peygamber döneminde Müslümanlar arasında çok az ihtilaf olmuş; yaşanan bu anlaşmazlıklar da gerek nazil olan ayetlerle gerekse de Hız. Peygamber'in açıklamalarıyla ortadan kalkmıştır.¹⁴ Hız. Peygamber öldüğünde İslâm devleti, neredeyse bütün Arabistan'a hâkimdi. Peygamberin sağlığında sorunlar kendisine iletiliyor, vahyin yardımı sayesinde hemen çözüme kavuşuyordu. Vefatı ile beraber zihinlerde bazı sorular belirmeye başladı. Bunların bir kısmı zaman içinde çözüldü. Bazıları ise tarih içinde devam etmiş, çeşitli olaylara sebep olmuş ve günümüzde de varlığını sürdürmektedir. Hız. Peygamber'in vefatı (632) ile 661 yılı arasında üç halife ve Hız. Peygamber'in bir torunu şehit edildi. Bu dönemde, Müslümanların birbirlerini katletmelerine kadar varan acı olaylara şahit olundu.¹⁵

İslâm tarihinde 661-750 yılları arasında Emevîler'in hüküm sürdüğü dönem başlar. Bu zaman diliminde Emevîler'in devlet politikası Arap milliyetçiliğine dayanır. Arap olmayanlara (mevâlî) karşı olumsuz tutum sergilenmiş, bunun sonucunda da halk devlete karşı çıkmış ve devletin yıkılması gerçekleşmiştir. Emevîlerden sonra devletin idaresini Abbasîler ele geçirmiştir. Abbasîler döneminde devletin sınırları oldukça genişlemiş, çeşitli milletlerden insanlar Müslüman olmuş, bazı dönemlerde de ülkeye hâkim olmuşlardır. Ülke, fethedilen unsurların imparatorluğuna dönüşmüştü. Halifenin otoritesinin zayıflamasıyla, Abbâsî devletinde siyasi çözülme başlamış, ekonomi zayıflamış, devletin idaresi valilerin eline geçmiştir. Devlet, topraklarını bu valilere kiraya vermek zorunda kalmış, onlar da yarı bağımsızlıklarını ilan

¹³ Osman Aydın, "İmâm Mâtürîdî'nin Yetiştirdiği İlmî Ortam ve Semerkant'ta İlim Merkezleri", *Diyanet İlmî Dergi Mâtürîdî Sayısı*, 2019, C. 55, S. 3, s. 566.

¹⁴ Ahmet Ak, "Mâverâünnehir'de İslâm Düşüncesinin Öncü Temsilcilerinden İmâm Mâtürîdî", *İslam Düşüncesinin Ana Merkezleri: Mâverâünnehir Tartışmalı İlmî İhtisas Toplantısı*, İstanbul, 2018, 2019, s. 232.

¹⁵ Mustafa Can, *Ebü Mansur Mâtürîdî'nin Nübüvvet Anlayışı*, D.İ.B. Yayınları, Ankara, 2021, s. 19; Ahmet Uğur, "Mâtürîdî'nin Zamanında İslâm Âlemine Kısa Bir Bakış", *Erciyes Üniversitesi Gevher Nesibe Tıp Tarihi Enstitüsü*, Yayın, 6, Kayseri, 1986, s. 1-2.

etmişlerdir.¹⁶ Mâtürîdî'nin yaşadığı çağda Abbâsî devleti gücünü kaybetmeye başlamış ve bu durum neticesinde birden fazla İslam devleti ortaya çıkmıştır.¹⁷

İmam Mâtürîdî Sâ mânîler döneminde (261/875-389/999) Semerkant'ta yaşamıştır.¹⁸ Mâtürîdî'nin yaşadığı devirde Sâ mânîlerin hâkimiyeti altında olan Semerkant, önemli bir ilim ve kültür merkezi olmasının yanında coğrafi konumu açısından da mühim bir şehirdi.¹⁹ Dünyanın her bölgesinden tüccarların geldiği Semerkant, büyük öneme sahip ticaret yollarının kesiştiği noktada stratejik ve çok iyi bir konumda bulunuyordu.²⁰ Bu da Semerkant'ı birçok kültürel faaliyetlerin yapıldığı, bunlardan esinlenen akımların kümелendiği bir coğrafya haline getirmiştir. Bu karmaşık yapıya bölgenin Müslümanlarca fethedilmesinden sonra irili ufaklı İslâm mezhepleri de eklenmiştir.²¹ Sâ mânî devletinin hüküm sürdüğü topraklarda Müslümanların yanı sıra Hristiyan, Yahudi, Budist, Maniheizt ve Mecusiler de yaşamaktaydı.²² Bu bölgede bulunan Mu'tezile, Kerramiye, Şîa ve Haricîlik gibi mezhep mensupları arasında fikrî tartışmalar yaşanmakta, sultanın düzenlediği ilim meclislerinde münazaralar gerçekleşmekteydi.²³ Bu durum, şehirdeki alimlerin ne kadar çok olduğunu, cami ve mescitlerdeki ilmî faaliyetlerin oldukça canlı olduğunu göstermektedir.²⁴ Buradaki ilmî faaliyetlerin yoğun olmasının sebebi, Sâ mânîlerin sünnî anlayışı desteklemekle birlikte bölgede oluşturdukları hoşgörü ortamının ileri seviyede olması ve ilim adamlarına vermiş oldukları büyük bir değerden kaynaklanmaktadır.²⁵ Ayrıca Semerkant şehrinin kritik ticaret güzergahları üzerinde konumlanması, İslam âleminde ilk kağıt imalatının 133/751 yılında Talas Savaşı'nda esir edilen Çinliler tarafından Semerkant'ta başlatılması ve şehirde sanayileşmenin oldukça ilerlemiş olması, Mâtürîdî döneminde Semerkant'ın bilim ve kültür hayatının

¹⁶ Can, *Ebû Mansur Mâtürîdî'nin Nübüvvet Anlayışı*, s. 19.

¹⁷ Ahmet Uğur, "Mâtürîdî'nin Zamanında İslâm Âlemine Kısa Bir Bakış", s. 4.

¹⁸ Ak, "Mâverâünnehir'de İslâm Düşüncesinin Öncü Temsilcilerinden İmâm Mâtürîdî", s. 242.

¹⁹ Koloğlu, *İmam Mâtürîdî ve Mâtürîdiyye Mezhebi*, s. 14.

²⁰ Aydın, "İmâm Mâtürîdî'nin Yetiştirdiği İlmî Ortam ve Semerkant'ta İlim Merkezleri", s. 571.

²¹ Koloğlu, *İmam Mâtürîdî ve Mâtürîdiyye Mezhebi*, s. 14.

²² Aydın Usta, "Sâ mânîler", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul, 2009, c. 36, s. 64-68.

²³ Ak, "Mâverâünnehir'de İslâm Düşüncesinin Öncü Temsilcilerinden İmâm Mâtürîdî", s. 242; Koloğlu, *İmam Mâtürîdî ve Mâtürîdiyye Mezhebi*, s. 14.

²⁴ Aydın, "İmâm Mâtürîdî'nin Yetiştirdiği Ortam ve Semerkant'ta İlim Merkezleri", s. 576.

²⁵ Alper, *Mâtürîdî*, s. 16.

hem gelişmesine hem de canlı kalmasına neden olmuştur.²⁶ Bunun sonucunda da Mâverâünnehir bölgesindeki Semerkant, Buhara ve Nîşâbur gibi şehirler ilim merkezlerine dönüşmüş, İslâm âleminin diğer bölgelerindeki siyasî ve dinî kavgalar sebebiyle meydana gelen kargaşa ortamı da bu şehirlere beyin göçünün yaşanmasına neden olmuştur.²⁷

Mâtürîdî'nin yaşadığı dönemde yukarıda belirtilen olumlu gelişmelerle huzur ve refah ortamı olduğu gibi IV/X. yüzyılın başında Sâ mânî devleti bir yandan Bâtınî ve Karmatî hareketlerle uğraşmak zorunda kalırken, diğer yandan Şîî Fâtımî devleti ve yaklaşık aynı tarihlerde kurulan Büveyhî hanedanının siyasî baskısı altındaydı. Bununla birlikte taht kavgaları da bölgede kargaşa ve huzursuzluğun olmasına sebep olmuştur.²⁸

Mâtürîdî'nin yaşadığı Mâverâünnehir bölgesi coğrafî konumu ve verimli toprakları sebebiyle, tarihi boyunca devamlı olarak dış saldırılara ve istilalara uğramış, küçük-büyük pek çok devletin devamlı mücadele halinde olduğu bir yer olmuştur. Bu sebeple bölgenin yapısı ve siyasal tarihi sürekli değişmiş, bölgede çoğunlukla siyasî mücadele ve istikrarsızlık yaşanmıştır.²⁹

1.3. Hocaları

Mâtürîdî'nin yetiştiği döneme ait verilerin fazla olmayışından dolayı öğrencilik yıllarının ne şekilde geçtiği bilinmemektedir. Ancak bazı kaynaklardan alınan bilgilerin bir araya getirilmesi ile malumat edinilmiştir. Kesin olan Mâtürîdî'nin kendi bölgesindeki alimlerden ders aldığı ve söz konusu alimlerin İmam Ebû Hanîfe'ye (ö. 150/767) varan bir silsile oluşturdıklarıdır.³⁰ Bu yüzden Mâtürîdî'nin hoca silsilesinin en başındaki kişi Ebû Hanîfedir. Onun görüşlerini en iyi bilen, fikirlerini benimseyip savunan ve ona en çok ittibâ eden kişinin, Mâtürîdî olduğu söylenmiştir.³¹

²⁶ Aydın, "İmâm Mâtürîdî'nin Yetiştirdiği Ortam ve Semerkant'ta İlim Merkezleri", s. 578.

²⁷ Koloğlu, *İmâm Mâtürîdî ve Mâtürîdiyye Mezhebi*, s. 14-15.

²⁸ Ak, "Mâverâünnehir'de İslâm Düşüncesinin Öncü Temsilcilerinden İmâm Mâtürîdî", s. 243.

²⁹ Recep Önal, "Mâtürîdî Düşüncesinin Teşekkülünde Sosyo-Jeo-Politik Bağlam: Mâverâünnehir (Semerkand ve Buhara) Üzerine Analizler" 3. *Uluslararası Sosyal Bilimleri Kongresi*, Buhara, 2018, s. 51.

³⁰ Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, s. 28.

³¹ Alper, *Mâtürîdî*, s. 30; Ak, *Büyük Türk Alimi Mâtürîdî ve Mâtürîdîlik*, s. 59.

İmâm Mâtürîdî'nin zamanında Semerkant'ta eğitim merkezlerinin başında sadece ilmî gayeler için yapılmış medreseler geliyordu. Bunların içinde Ebû Hanîfe'nin, itikadî ve fikhî görüşlerinin okutulup tartışıldığı, İmâm Mâtürîdî'nin de ilim tahsilinde bulunduğu, İslâmî ilimlerin farklı alanlarında ilimlerin okutulduğu Dâru'l-Cüzcâniyye ve sonrasında buraya veda eden hoca ve öğrencilerin kurduğu Dâru'l-İyâziyye vardır.³²

Mâtürîdî'nin kaynaklarda geçen hocaları Ebû Nasr Ahmed b. Abbas b. Hüseyin el-İyâzî, (ö. 260/874) Ebû Bekr Ahmed b. İshak b. Sâlih el-Cüzcânî, (ö. 285/898) Nusayr b. Yahya el-Belhî (ö. 268/888) ve Kâdılkudat Muhammed b. Mukâtil er-Râzî'dir.³³ Ebû Bekr Muhammed b. Ahmed b. Reca el-Cüzcânî'nin de (ö. 285/898) Mâtürîdî'nin hocalarından biri olduğu söylenmektedir.³⁴ Kaynakların verdiği bilgiler, Mâtürîdî'nin bu dört hocası aracılığıyla Ebû Hanîfe'ye bağlandığını aktarmaktadır.³⁵

Mâtürîdî'nin hocalarından Ebû Bekr el-Cüzcânî'nin, zâtî ve fiilî sıfatlar konusunu incelediği *el-Farq ve 't-Temyîz* eseriyle birlikte, *Kitâbü 't-Tevhîd* ve *Kitâbü 't-Tevbe* gibi eserler kaleme aldığı zikredilmiştir.³⁶ Diğer bir hocası olan Ebû Nasr el-İyâzî'nin ise Ehl-i Sünnet'in Mu'tezile'ye muhalif görüşlerini on madde halinde ortaya koyduğu *el-Mesâ'ilü'l-Aşr el-İyâziyye* ismiyle bir eser kaleme aldığı nakledilmektedir. Bu kitap, Mâtürîdî'nin hocalarının günümüze ulaşan tek eseridir.³⁷

Daha önce de belirtildiği gibi Mâtürîdî'nin hayatı hakkında fazlaca bilgiye sahip olamadığımızdan onun ilim elde etmek için bulunduğu bölgeden diğer bilim merkezlerine gidip gitmediği bilinmemektedir. Ancak Mâtürîdî'nin ders aldığı hocalardan bir kısmının Semerkant çevresinden olmalarına bakılırsa bu bölgelere

³² Kutlu, *İmam Mâtürîdî ve Mâtürîdîlik*, s. 26-27; Aydın, "İmâm Mâtürîdî'nin Yetiştirdiği İlmî Ortam ve Semerkant'ta İlim Merkezleri", s. 588.

³³ Mâtürîdî, *Kitâbü 't-Tevhîd*, s. 28.

³⁴ Ak, *Büyük Türk Alimi Mâtürîdî ve Mâtürîdîlik*, s. 62; Koloğlu, *İmam Mâtürîdî ve Mâtürîdiyye Mezhebi*, s. 24; Alper, *Mâtürîdî*, s. 33.

³⁵ Can, *Ebû Mansur Mâtürîdî'nin Nübüvvet Anlayışı*, s. 22; Ak, *Büyük Türk Alimi Mâtürîdî ve Mâtürîdîlik*, s. 57-59.

³⁶ Metin Yurdagör, "Cüzcânî Ebû Bekir", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: TDV Yayınları, 1993, c. 8. s. 97; Ak, *Büyük Türk Alimi Mâtürîdî ve Mâtürîdîlik*, s. 60; Alper, *Mâtürîdî*, s. 30-31.

³⁷ İlyas Üzümlü, "İyâzî, Ebû Nasr", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: TDV. Yayınları, 2001, c. 23, s. 499; Kutlu, *İmam Mâtürîdî ve Mâtürîdîlik*, s. 27; Ak, *Büyük Türk Alimi Mâtürîdî ve Mâtürîdîlik*, s. 61; Alper, *Mâtürîdî*, s. 32; Ayrıntılı bilgi için bk., Şükrü Özen, "IV, (X.) Yüzyılda Mâverâünnahr'da Ehl-i Sünnet-Mutezile Mücadelesi ve Bir Ehl-i Sünnet Beyannamesi", *İslâm Araştırmaları Dergisi*, 2003, S. 9, s. 49-85.

gittiği veya bu alimlerin Semerkant'a bulunan ilim meclislerinde ders verdikleri söylenebilir. Zaten Mâtürîdî'nin eserlerine baktığımızda onun farklı anlayışa sahip ekollerin görüşlerine hâkim olmasından, diğer ekolleri çok iyi bildiği ve sadece Semerkant çevresiyle iktifâ etmediği fark edilmektedir. Mâtürîdî, kendilerinden ders aldığı hocaları ve kaleme aldığı eserleriyle yetinmemiştir. O, zamanındaki diğer inanç ve ekollerin temel metinlerini ve felsefe alanında yazılmış bazı eserleri incelemiştir. Mâtürîdî kaleme aldığı eserlerinde onların görüşlerinin bir kısmını kabul edip savunmuş, bazılarını ise tenkit etmiştir. Mâtürîdî'nin tahkik ettiği kitaplar içinde Aristo'nun (ö. m.ö. 384-322) *Mantık* isimli kitabı da yer almaktadır.³⁸

1.4. Öğrencileri

Mâtürîdî, Dâru'l-Cüzcâniyye medresesinde ilmî yeteneğini göstererek ilim sahibi kişiler içinde iyi bir yer elde etmiştir. Bu medresede ve farklı ilim meclislerinde verdiği dersler sayesinde bilgi ve tecrübelerini, görüş ve yöntemlerini gelecek yüzyıllara taşıyacak; İslâm düşüncesine katkı sağlayacak, çok kıymetli öğrenciler yetiştirmiştir. Onun dönemi ile birlikte görüşlerini benimseyen, savunan, açıklayan ve yaygınlaştırmaya çalışan bu öğrenci ve takipçilerinin çabaları ile onun fikri metodu ve görüşleri bu zamana kadar gelmiştir.³⁹

Mâtürîdî'nin hayatına dair bilgiler, onun görüşleri, savunduğu ilkeler ve yaptığı eleştiriler onun öğrencileri vasıtasıyla bilinmektedir. Buna rağmen Mâtürîdî'nin hocalarına dair bilgilerde olduğu gibi öğrencileri hakkında da fazla bilgiye sahip değiliz. Mâtürîdî'nin kaynaklarda geçen öğrencileri Ebu'l Kasım İshak b. Muhammed b. İsmail el- Hakîm es-Semerkandî (342/951 veya 342/954), Ali b. Said Ebu'l Hasan er-Rüstüğfenî (345/956), Ebû Muhammed Abdulkarim b. Musa b. İsa el-Pezdevi (390/1000) ve Ebû Ahmet el-İyâzî'dir.⁴⁰

Mâtürîdî'nin öğrencilerinden sadece Hakîm es-Semerkandî'nin, *es-Sevâdü'l-A'zam* eseri günümüze ulaşmıştır.⁴¹ Hakîm es-Semerkandî'nin, Mâtürîdî ile birlikte

³⁸ Kutlu, *İmam Mâtürîdî ve Mâtürîdilik*, s. 27.

³⁹ Recep Önal, "Mâtürîdî'nin Hayatı, Eserleri ve Kelam İlmi'ndeki Yeri", *Akademik İncelemeler Dergisi*, 2013, C. 8, S. 3, s. 330.

⁴⁰ Alper, *Mâtürîdî*, s. 34-36; Can, *Ebû Mansur Mâtürîdî'nin Nübüvvet Anlayışı*, s. 23.

⁴¹ Kutlu, *İmam Mâtürîdî ve Mâtürîdilik*, s. 27-28.

hocaları Ebû Nasr el-İyâzî'den ders aldıklarını, aynı zamanda da Semerkandî'nin, Mâtürîdî'den kelam ve fıkıh okuduğunu söyleyenler olmuştur. Ancak bunun çağdaş olan iki alimin görüşleri arasındaki benzerlik nedeniyle meydana geldiği, aynı zamanda bunun bir yakıştırma ibaret olduğunu savunanlar da olmuştur.⁴² Hakîm es-Semerkandî, uzun müddet Semerkant kadılığı yapmıştır.⁴³ Kaleme almış olduğu *es-Sevâdü'l-A'zam* adlı eserini Sâ mânî idarecisinin Ehl-i Sünnet itikadını yaymak ve sapkın akımları ortadan kaldıracak bir eser yazılması isteği üzerine telif etmiştir. Bu eser Hanefî-Mâtürîdî kelam geleneğinin ilk döneminin en önemli eserlerinden biridir.⁴⁴

1.5. Eserleri

Hayatının tamamını ilme adayan İmam Mâtürîdî, her ne kadar kelam alanında öne çıkmışsa da İslâm bilimlerinin hepsine vakıf olduğunu gösteren ve bu ilimlerde otorite olduğuna delâlet eden pek çok eser telif etmiştir.⁴⁵ Mâtürîdî, kelam ilmi başta olmak üzere mezhepler tarihi, hadis, tefsir, Kur'ân ilimleri, usûl-i fıkıh ve diğer ilimlerde birçok eser telif etmiştir. Ancak bunların çoğu çeşitli sebeplerden ötürü günümüze ulaşmamıştır. Bugün elimize sadece *Kitâbü't-Tevhîd* ve *Te'vîlâtü'l-Kur'ân* eserleri ulaşmıştır.⁴⁶

1.5.1. Günümüze Ulaşan Eserleri

1.5.1.1. Kitâbü't-Tevhîd

Mâtürîdî'nin kelam ilminin temel meselelerini ele aldığı bu eser, nakil ile birlikte aklı da önemseyen ve bu alanda kaleme alınan eserler içerisinde kelamın temel

⁴² Mustafa Can, “Hakîm es-Semerkandî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: TDV. Yayınları, 1997, C. 15, s. 193-194.

⁴³ Alper, *Mâtürîdî*, s. 34; Koloğlu, *İmam Mâtürîdî ve Mâtürîdiyye Mezhebi*, s. 25; Ak, *Büyük Türk Alimi Mâtürîdî ve Mâtürîdilik*, s. 63.

⁴⁴ Alper, *Mâtürîdî*, s. 34; Koloğlu, *İmam Mâtürîdî ve Mâtürîdiyye Mezhebi*, s. 25.

⁴⁵ Kemal Işık, *Mâtürîdî'nin Kelâm Sisteminde İman, Allah ve Peygamberlik Anlayışı*, Fütüvvet Yayınları, Ankara, 1980, s. 17.

⁴⁶ Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, s. 31; Can, *Ebû Mansur Mâtürîdî'nin Nübüvvet Anlayışı*, s. 24; Ak, *Büyük Türk Alimi Mâtürîdî ve Mâtürîdilik*, s. 69.

konularına yer veren ilk eserdir.⁴⁷ *Kitâbü't-Tevhîd*'in tek yazma nüshası İngiltere'de Cambridge Üniversitesi Kütüphanesinde yer almaktadır. Fethullah Huleyf eliyle uzun bir mukaddime ile neşredilmiş olan bu eser, Beyrut Doğu Edebiyatı Enstitüsü tarafından 1970'de Beyrut'ta yayınlanmıştır. *Kitâbü't-Tevhîd*, 1981'de Hüseyin Sudi Erdoğan tarafından Türkçeye çevrilmiştir. Fakat bu tercüme başarılı bulunmamıştır. Eser, Bekir Topaloğlu ve Muhammed Aruçi tarafından 2003 tarihinde tekrar tercüme edilmiş ve Ankara'da yayınlanmıştır.⁴⁸

Eseri mukaddimesi ile birlikte altı başlık halinde toplamak mümkündür. Mâtürîdî, bu kitabında genel olarak Allah'ın varlığı ve birliği konularına yer vermiş, Sünnî kelim kaynaklarında daha sonra yer alan temel konulara genel itibariyle değinmiştir. Eserin mukaddimesine bilgi bahisleri ile başlayan Mâtürîdî, devamında ilâhiyyat, nübüvvet, kazâ ve kader, büyük günah, iman ve İslam terimleri olmak üzere kelamın temel konularını işlemiştir.⁴⁹ Mâtürîdî, mukaddime bölümünde İslam inancının sahil bir şekilde anlaşılmasında kanıt ve burhânî delillerin vazgeçilmez oldukları üzerinde durmuştur. Bu sebeple dinin tanınması ve anlaşılması konusunda vahiy ile bilimin dinin bilinmesinde vazgeçilemeyecek iki ana unsur olduğunu vurgulamıştır.⁵⁰ Mâtürîdî, eserinin mukaddime bölümünde ele aldığı bilgi bahisleri kelam ilmi tarihi açısından önemlidir. Çünkü bu alanda telif edilen daha önceki eserlerde ilgili konular ele alınmamıştır. Bu yüzden *Kitâbü't-Tevhîd*, bilgi konusuna yer veren ilk kelam eseridir.⁵¹

Kitâbü't-Tevhîd'in birinci bölümü ilâhiyyat konularını içermekte olup burada Allah'ın varlığı, birliği, sıfatları, fiilleri, âlemin yaratılmışlığı ve rû'yetullah konuları işlenmiştir. İkinci bölümde ise nübüvvetin İslâm akaidindeki konumu, insanların dünya ve âhiret mutluluğu için nübüvveti olan ihtiyacı, Hz. Muhammed'in (s.a.v) peygamberliğinin ispatı, nübüvvet karşıtı anlayışların reddi ve Hristiyanların Hz. İsa'nın (a.s) ulûhiyyetine ilişkin görüşlerinin tenkidine yer verilmiştir. Eserde

⁴⁷ Bekir Topaloğlu, "Kitâbü't-Tevhîd", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, Ankara: TDV. Yayınları, 2002, c. 26, s. 117-119.

⁴⁸ Bekir Topaloğlu, "Kitâbü't-Tevhîd", c. 26, s. 117-119; Alper, *Mâtürîdî*, s. 37-38; Kutlu, *İmam Mâtürîdî ve Mâtürîdilik*, s. 452-453.

⁴⁹ Emine Yarımbaş, "Ebû Mansûr El-Mâtürîdî'nin Kitâbü't-Tevhidi ve Türkçe Tercümesi Üzerine Bir Değerlendirme", *Kelam Araştırmaları*, 2003, C. 1, S. 2, s. 176.

⁵⁰ Önal, "Mâtürîdî'nin Hayatı, Eserleri ve Kelam İlmi'ndeki Yeri", s. 332.

⁵¹ Koloğlu, *İmam Mâtürîdî ve Mâtürîdiyye Mezhebi*, s. 27.

nübüvvet müessesinin gerekliliğine dair önemli bilgiler veren Mâtürîdî, nübüvvetin ispatında hissî mucizeler yerine Hz. Peygamber'in kişiliği, getirdiği mesajın kapsamı, derinliği ve mantıkiliğine önem vermiştir.⁵² Eserin üçüncü kısmında kaza ve kader meselelerine değinilmiş, dördüncü bölümünde ise ahiret inancıyla bağlantılı büyük günahlar ve bu günahları gerçekleştirenlerin hali, şefaât, tevbe, iman ve İslâm kavramlarının niteliği gibi ana konular ele alınmıştır.⁵³

1.5.1.2. Te'vilâtü'l-Kur'ân

Mâtürîdî'nin şimdiye kadar varlığını koruyan en kapsamlı eseri olup, erken dönem İslam düşünce geleneğinin tefsir alanındaki en önemli eserlerden birisidir. *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, tefsir başta olmak üzere kelam, mezhepler tarihi, fıkıh, usûl-i fıkıh gibi temel İslâm bilimlerini ve İslam dışı din ve mezheplere dair kıymetli konular içermektedir.⁵⁴

Bu eser, kaynaklarda *Te'vilâtü Ehli's-Sünne*, *Te'vilâtü'l-Mâtürîdiyye*, *Te'vilât li-Ebî Mansûr el-Mâtürîdî* gibi isimlerle de bilinmektedir. *Te'vilâtü'l-Kur'ân* rivayeti ihmal etmemekle birlikte dirâyet metoduyla yazılmıştır. Bu eser *Kitâbü't-Tevhîd*'in aksine müellifin kaleminden çıkmayıp öğrencilerine yaptığı takrirlerden meydana gelmektedir. Mâtürîdî'nin dirayet tefsirinin kurucusu olduğunu da gösteren eserin günümüze kadar otuz beş nüshası tesbit edilebilmiştir.⁵⁵ Mâtürîdî'nin rivayete oldukça fazla önem verdiği bu eser, dirayet tefsiri olarak kabul edilmektedir. Ayetleri ayet, hadis, sahabe ve tabiînden gelen rivayetlerle tevil etmiştir.⁵⁶

Mâtürîdî'nin geniş hacimli bu Kur'ân tefsiri, onun tefsir usulünün gelişimine yaptığı katkıdan dolayı kendisine tefsir ilminde bir ayrıcalık kazandırmıştır. Mâtürîdî'nin tefsir usulü ilmine yaptığı bu katkı, usulün temel kavramları tefsir ve

⁵² Yarımbaş, “Ebû Mansûr El-Mâtürîdî'nin Kitâbü't-Tevhîd ve Türkçe Tercümesi Üzerine Bir Değerlendirme”, s. 177.

⁵³ Topaloğlu, “Kitâbü't-Tevhîd”, c. 26, s. 117-119.

⁵⁴ Ebû Mansûr el-Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, (çev. Bekir Topaloğlu), Ensar Yayınları, İstanbul, 2020, c.1, s. 17.

⁵⁵ Bekir Topaloğlu, “Te'vilâtü'l-Kur'ân”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: TDV. Yayınları, 2012, c. 41, s. 32-33.

⁵⁶ Murat Sülün, “İmam Mâtürîdî ve Te'vilâtü'l-Kur'ân Aldı Eseri-Genel Bir Bakış”, *Araşan Sosyal Bilimler Enstitüsü İlmi Dergisi*, 2008, S, 5-6, s. 66-67; Muhittin Akgül, “Ebû Mansur el-Mâtürîdî Te'vilâtü'l-Kur'ân”, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2001, S, 4, s. 59-60.

te'vilin tanımlanması, sınırlarının belirlenmesi ve ikisinin arasında belirgin bir ayrım yapılmasıyla olmuştur.⁵⁷ Mâtürîdî, ayetlerin tefsirinde kendi varlığını okuyucuya hissettirir. Ayetlerde akılda oluşabilecek her türlü anlama sorununu düşünerek bunlara cevap bulmaya çalışır. Bu yönüyle *el-Keşşaf* ve *Mefâtihu'l-Gayb* gibi dirayet tefsirlerinin zirvesi gösterilen eserlere usul açısından kaynaklık ettiği söylenebilir. Ayetin tefsirinde önce kendi görüşünü aktarır sonra, ayetin gerçek anlamın en iyi Allah'ın bildiğini önemle vurgular. Kendisinin vermiş olduğu mananın bu bilgiye uygun düştüğünü anladığında başarının Allah'tan geldiğini belirtir. İtikadî konularda Mu'tezile, Cebriyye, Cehmiyye gibi mezheplerin görüşlerini aktararak ele aldığı ayetlerin bunlara reddiye mahiyetinde olduğunu belirtir. Fık'hî bir konu ile ilgili olan ayetleri Hanefî mezhebi doğrultusunda açıklar.⁵⁸

1.5.2. Günümüze Ulaşmayan Eserleri

Kitâbü't-Tevhîd ve *Te'vîlâtü'l-Kur'ân* dışında kaynaklarda Mâtürîdî'ye ait olduğu belirtilen ancak şimdiye değin ulaşmayan eserleri şunlardır:

- Kitâbü'l-Makâlât.
- Kitâbü'l-Cedel fi Usûli'l-Fıkh.
- Kitâbün er-Redd Evâili'l-Edille li'l-Ka'bî.
- Kitâbün er-Redd Tehzibi'l-Cedel li'l-Ka'bî.
- Kitâbü Beyânî Vehmi'l-Mu'tezile.
- Kitâbün fi'r-Redd Ale'l-Karamita (fi'l-Furu ve fi'l-Usul).
- Meâhizü's-Şerâi fi'l-Usûli'l-Fıkh.
- er-Reddü Vaîdü'l-Füssak li'l-Ka'bî.
- er-Redd Kitâbi'l-İmame li-Ba'zı'r-Revafız.
- Reddü'l-Usûli'l-Hamse li-Ebî Ömer el-Bâhilî.
- Şerhu Cami'i's-Sağîr.
- er-Red 'ale'l-Karâmita.

⁵⁷ İsmail Çalışkan, "Tefsirde Mâtürîdî'yi Keşfetmek: İmam Mâtürîdî ve Te'vîlâtü'l-Kur'ân'ın Tefsir İlmindeki Yeri", *Milel ve Nihal İnanç Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi*, 2010, C. 7, S. 2, s.76.

⁵⁸ Sülün, "İmam Mâtürîdî ve Te'vîlâtü'l-Kur'ân Adlı Eseri-Genel Bir Bakış", s. 67-68.

- Beyânü Vehmi'l-Mu'tezile.⁵⁹

1.6. İlmî Şahsiyeti

İmam Mâtürîdî Ehl-i sünnet düşüncesinin iki ana ekolünden birisi olan Mâtürîdiyye mezhebinin kurucusudur. Ebû Hanife'nin görüşlerini kabul edip savunan, geliştiren ve sistemleştiren olduğu için Ehl-i sünnetin Mâtürîdîlik kolunun imamı kabul edilmiştir. Onun görüşleri kendisinden sonra Hakîm es-Semerkandî ve Rüstüğfenî gibi öğrencileri; onlardan sonra da İbn Yahya, Muhammed el-Pezdevî, (ö. 493/1100) Ebu'l-Muin en-Nesefî, (ö. 508/1115) Ömer en-Nesefî, (ö. 537/1142) Alaaddin es-Semerkandî, (ö. 539/1144) Nureddin es-Sâbûnî (ö. 580/1184) ve İbnü'l Hümam (ö. 861/1457) gibi birçok alim aracılığıyla Ehl-i sünnetin görüşü olarak kabul edilmiş ve yayılmıştır.⁶⁰

İslam düşünce geleneğinde akli en çok kullanan ve ona fazlaca önem veren kimselerin Mu'tezile mensupları olduğu yaygın bir inanıştır. Ancak Mâtürîdî'nin eserlerine bakıldığında her ne kadar nakli esas almış olsa da akla oldukça fazla önem verdiği görülmektedir. Hatta İmam Mâtürîdî akli önemsemeye Mu'tezilî bilginlerden geri kalmamıştır. O, İslam inancının temel ilkelerini epistemolojik, ontolojik, teolojik ve felsefî yönleri göre sistematize etmiştir. Bununla birlikte hem İslam âleminde meydana gelen hem de dış kaynaklı inançların İslam'ın iman esaslarına uygun düşmeyen düşüncelerini, geliştirdiği rasyonel yaklaşımla eleştirdiği görülmektedir.⁶¹

Mâtürîdî, yaşadığı dönemde İslâm'a ilmî açıdan gerek eserler telif ederek gerekse de öğrenciler yetiştirerek hizmet etmiştir. Ancak Mâtürîdî, Ehl-i sünnetin iki büyük ekolünden birisinin imamı kabul edilmesine rağmen, Ehl-i sünnetin diğer ekolünün kurucusu olan Ebü'l-Hasan el-Eş'arî (ö. 324/935-936) kadar tanınmamıştır. Mâtürîdî'nin oluşturduğu düşünce sistemi çeşitli sebeplerden dolayı İslam dünyasında fazlaca yaygınlaşmamış, hak ettiği yeri alamamıştır.⁶² Halbuki Mâtürîdî, Ehl-i sünnet

⁵⁹ Alper, *Mâtürîdî*, s.41; Koloğlu, *İmam Mâtürîdî ve Mâtürîdiyye Mezhebi*, 30-31; Ali Duman, "İmam Mâtürîdî, Hayatı, Eserleri ve İslâm Düşüncesindeki Yeri", *Düşünce-Yorum Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 2009, S. 4, s. 115; Önal, "Mâtürîdî'nin Hayatı, Eserleri ve Kelam İlmi'ndeki Yeri", s. 336-337.

⁶⁰ Bekir Topaloğlu, "Mâtürîdî", c. 28, s. 157-159; Kutlu, *İmam Mâtürîdî ve Mâtürîdîlik*, s. 30.

⁶¹ Musa Koçar, "Mâtürîdî'de Akılcılık ve Uygulama Alanları", *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2006, S. 17, s. 28.

⁶² Duman, "İmam Mâtürîdî, Hayatı, Eserleri ve İslam Düşüncesindeki Yeri", s. 121.

inancını Eş'arî'den daha önce sistemleştirmiştir. Mâtürîdî'nin İslam dünyasında ihmal edilmesin nedenleri arasında kaleme aldığı eserlerinin felsefî ve kelâmî içerikli olması, dil yönünden zorluğu ve anlaşılabilmesi başta gelmektedir. Ayrıca hilafet, ilim ve kültür merkezi olan Bağdat'tan uzak bir bölgede yaşamış olması, Arap tarihçileri tarafından Arap asıllı olmadığından dolayı kasıtlı olarak zikredilmemesi de bu sebeplerdendir. Bir başka sebep de akla verdiği önem dolayısıyla Mu'tezile'ye yakın sanılmasıdır. Bununla birlikte Eş'arîler gibi siyasî idare tarafından desteklenmemiş olması, Eş'arîlerin Nizamiye medreseleri vasıtasıyla İslâm beldelerine gönderilecek alimler yetiştirmesine karşılık; Mâtürîdîliğin resmî eğitim kurumlarında okutulmaması, Eş'arîlerin Şâfiîler ve Mâlikîler tarafından kabul edilmesine rağmen Mâtürîdîliğin sadece Hanefîler tarafından benimsenmesi, Ebû Hanîfe'nin şöhretinin gölgesinde kalması, İslâm dünyasında genel olarak Meşşâî felsefe sistemi hâkim olduğundan, Eş'arî ekolünün daha çok popüler olması ve daha geniş bir alana yayılmış olması, Mâtürîdî'den sonra Hanefî alimlerinin kelimadan daha çok fıkıh ile ilgilenmeleriyle birlikte, Hanefî tabakât eserlerinin geç yazılması gibi sebepler gösterilebilir.⁶³

1.7. Kelâmî Yönü

Kelam ilmi, temel İslâm bilimlerinde üstün bir konumda olan Mâtürîdî'nin en fazla ilgilendiği ilim alanlarından birisidir. Bu alanda getirmiş olduğu yeni fikirler sayesinde kendi sahasında bir otorite kurmuş, saygı duyulan biri haline gelmiştir. Bundan dolayı Mâtürîdî müfessir ve fakih kimliğinden ziyade kelimacı olarak bilinmiştir.⁶⁴

Mâtürîdî, kendisine hocaları vasıtasıyla Ebû Hanîfe'den tevarüs eden ilmi birikimi kabul etmiş, savunmuş ve geliştirmiştir. Mâtürîdî'nin özellikle de *Kitâbü't-Tevhîd* adlı eserinde kendi dönemine kadar kelam ilmi alanında yazılan kitaplarda ele alınmamış olan bilgi bahislerine yer vermesi onun ayırıcı özelliklerinden birisidir.

⁶³ Melikşah Sezen, *Mâtürîdî'ye Teşekkül Dönemi*, Kökler Yayınları, İstanbul, 2018, s. 78-79; Kutlu, *İmam Mâtürîdî ve Mâtürîdîlik*, s. 59-62; Özen, "Mâtürîdî", s. 146-151.

⁶⁴ Kutlu, *İmam Mâtürîdî ve Mâtürîdîlik*, s. 30; Önal, "Mâtürîdî'nin Hayatı, Eserleri ve Kelam İlmi'ndeki Yeri", s. 337.

Kendinden önce Ebû Hanîfe'nin ele aldığı din-şariat ayrımını detaylı bir inceleme yaparak akıl ve naklin temel alanlarını ve birbirleriyle ilişkilerin belirlemiştir.

Mâtürîdî, din ile akıl, şariat ile vahiy arasında bir ilişki kurmuş, dinin iman olduğunu, tevhid ilkesi, inanç esasları, ibadetlerin ihlasla yapılması gerektiğini, Allah'a şükrün gerekliliği ve ahlâkî ilkelerin dinî oluşturduğunu ve bunların bütün peygamberler tarafından tebliğ edildiğini belirtmiştir. Bu yoruma göre peygamberlerin hepsi aynı din üzeredirler ve tamamı aynı dinî, yani İslâm'ı getirmişlerdir. Mâtürîdî'ye göre bütün bu esaslar akılla bilinmesi zorunlu konular olduğundan dolayı bunlara “akliyyât” denilir.

Şariat ise peygamberden peygambere değişiklik gösteren hükümlerdir. İbadetlerin şekli, sayısı, miktarı ve diğer şer'î hükümler bu kapsamdadır. Bu hükümlerde peygamberlerin gönderildiği toplumdan topluma değişmektedir. Bu şer'î hükümler üzerinde akıl bir hüküm veremeyeceği ve sadece peygamberin getirdiği haberlerle bilinebileceği için bunlara “sem'iyyât” denilir.⁶⁵

Mâtürîdî bu düşünceleriyle bir bütün olarak din müessesesinin iki temel aracına; akla ve nakle dayalı olduğunu ifade etmiş olmaktadır. Nübüvvet konusuna da önem veren ilk kelam alimlerinden birisi olması ve Hz. Peygamber'in nübüvvetini ispat etmede kullandığı delillerden biri olan mucizeleri “hissî, aklî, haberî” şeklinde sınıflandırması da onun kelam ilmindeki ayırıcı özelliklerindendir.⁶⁶

İmam Mâtürîdî bir kısım kelâmî ve felsefî kavramların terimleşmesine vesile olmuştur. Söz gelimi bir şeyin temel özelliğini ifade etmek için kullandığı *şey'iyyet* tabirini kelam ilminde ilk defa kullanan Mâtürîdî olmuştur.⁶⁷ Bu tabir, Fârâbî düşüncesindeki *mâhiyyet* kavramıyla aynı anlamı taşımaktadır. Mâtürîdî'ye göre *şey'iyyet* bir durumu kanıtlamak adına kullanır. Zaten O, bu sebepten Allah'a *şey* denebileceğini savunur. İmam Mâtürîdî bir nesneye *şey* denildiğinde onun

⁶⁵ Koloğlu, *İmam Mâtürîdî ve Mâtürîdiyye Mezhebi*, s. 32; Kutlu, *İmam Mâtürîdî ve Mâtürîdilik*, s. 48-54.

⁶⁶ Koloğlu, *İmam Mâtürîdî ve Mâtürîdiyye Mezhebi*, 35-36.

⁶⁷ M. Said Yazıcıoğlu, “Mâtürîdî Kelam Ekolünün İki Büyük Siması Ebû Mansur Mâtürîdî ve Ebu'l Mu'in Nesefî”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (AÜİFD)*, 1986, C. 27, s. 284-285.

mevcudiyeti de ispat edilmiş olduğunu düşünmektedir.⁶⁸ Ayrıca Mâtürîdî, *bi'l-kuvve*, *bi'l-fiil*, *keyfiyyet* ve *heyûlâ* gibi felsefî kavramları da kullanmıştır.⁶⁹

1.8. Metodu

İslâm coğrafyasında tarihî süreç içerisinde bazı etkenlerden dolayı siyasî ve itikadî mezhep ve fırkalar ortaya çıkmış, dinî anlama, savunma ve yorumlamada birbirinden farklı görüşler, metodlar ve yaklaşımlar geliştirerek kendilerine has sistemler ortaya koymuşlardır. Mezheplerin geliştirmiş olduğu bu metodlar genel olarak iki grupta incelenebilir. Bunlarda ilki dinî anlayış ve yorumlanmasında nakle fazla önem vermeyerek akla daha çok önem veren akılcılar (rasyonalistler), ikincisi de akıl yerine nakli/nassı tercih eden ve onunla iktifâ eden nakilciler (muhafazakârlar).⁷⁰

Mâtürîdî'nin yaşadığı dönemde nakilcilerin temsilcisi Selefîyye'dir. Mu'tezile de akla en çok önem verenler olarak akılcıların temsilcisi olarak kabul edilir. Mu'tezile alimleri, iman esaslarını aklî delillerle açıklamaya çalışmışlardır. Onlar nakil ile aklın çatışması durumunda nakil yerine akli tercih etmişlerdir. Selefîyye ise ilahiyat meselelerinde akıl ve reyin işletilmesini onaylamayarak te'vili reddetmişler, nasların yeterli olacağını, bu sebeple naklin olduğu gibi kabul edilmesi gerektiğini savunmuşlardır. Bu iki farklı düşünce sistemi zamanla fikrî çatışmalara neden olmuş, bu iki sistemi uzlaştıracak ve bunlar arasında orta bir yol tutacak yeni yaklaşımlara gereksinim duyulmuştur. İşte İmam Mâtürîdî ve Ehl-i sünnetin diğer imamı Ebû Mûsâ el-Eş'arî, nakli kabul eden aynı zamanda akli da önemseyen bir sistem ortaya koyarak akıl nakil tartışmasını bitirmek istemişlerdir. Mâtürîdî, nakli esas alarak ona kesin bir şekilde bağlı kalsa da Kur'an'ın doğru anlaşılabilmesi için aklın kullanılmasına büyük önem vermiş ve herhangi bir meselede en doğru karar vermenin ancak düşünmek ve akıl yürütmekle mümkün olabileceğini savunmuştur.⁷¹

Mâtürîdî'nin akli daha çok tercih etmesi, ayet ve hadisleri geri planda tuttuğu ya da göz ardı ettiği anlamına gelmemelidir. Çünkü nassların çok kullanılması nakle

⁶⁸ Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, s. 121-122.

⁶⁹ Yazıcıoğlu, "Mâtürîdî Kelam Ekolünün İki Büyük Siması Ebû Mansur Mâtürîdî ve Ebu'l Mu'in Neseî, s. 285.

⁷⁰ Önal, "Mâtürîdî'nin Hayatı, Eserleri ve Kelam İlmi'ndeki Yeri", s. 339.

⁷¹ Önal, "Mâtürîdî'nin Hayatı, Eserleri ve Kelam İlmi'ndeki Yeri", s. 339-340.

önem verildiğini göstermez. Mâtürîdî ayetlere, gerektiğinde lâayıkıyla önem vermiştir.⁷² Mâtürîdî metodunun temel özelliğı akılla nakil arasında orta yol tutmaktır.⁷³ Ayrıca O, kendi görüşlerini açıklarken ve muhalif görüşlere itiraz ederken ikna yöntemini de kullanmıştır. Mâtürîdî, muhataplarını ikna etmek için akla ve ilme oldukça fazla önem vermiş, aklî ve naklî deliller kullanarak görüşlerini açıklamış ve karşı fikirleri çürütmeye çalışmıştır.⁷⁴

⁷² Yazıcıoğlu, “Mâtürîdî Kelam Ekolünün İki Büyük Siması Ebû Mansur Mâtürîdî ve Ebu’l Mu’in Neseî”, s. 285.

⁷³ Can, *Ebû Mansur Mâtürîdî’nin Nübüvvet Anlayışı*, s. 31.

⁷⁴ Ak, *Büyük Türk Alimi Mâtürîdî ve Mâtürîdîlik*, s. 65-66.

1. BÖLÜM

MUSİBET KAVRAMI VE TAHLİLİ

1. Musibet Kavramı

Musibet kelimesinin “مصيبة” lügatte, “yağmurun yağması”⁷⁵, “sürekli yağın yağmur”⁷⁶ ve “dökülmek”⁷⁷ vb. manaları içeren “صوب / savb” kökünden türediğini ifade edenler olduğu gibi sözlükte “okun çarpması” anlamına gelen “أصاب / esâbe” fiilinden türediğini belirtenler de olmuştur.⁷⁸ “صوب / savb” kelimesinden meydana gelen “صواب / savâb” kelimesi “خطأ” kelimesinin zıddıdır. Söz konusu kelime, beğenilen bir şeye onay vermek ve kişinin istediği şeyi elde ettiğinde kullandığı fiil olarak kullanılmıştır.⁷⁹ “صواب / savâb” kelimesi yalnızca güzel olan şeyler ifade ederken kullanılmasına karşın “أصاب / esâbe” fiili, birine iyilik ya da kötülüğün gelmesi anlamında kullanılmıştır.⁸⁰ “Sana gelen iyilik Allah’tandır. Başına gelen kötülük ise nefsendendir”⁸¹ meâlindeki ayette “أصاب / esâbe” fiilinin yansız anlam yapısı görülmektedir.⁸² “İnsanın başına gelen kötü şey”⁸³, “doğruyu istemek”⁸⁴, canı ve malı yok etmek⁸⁵, “okun hedefe ulaşması”⁸⁶, “iyi ve güzel olmayan bir şeyi istemek”⁸⁷ gibi

⁷⁵ İbn Manzûr, Ebi'l-Fadl Cemaleddin Muhammed b. Mükerrrem, *Lisânü'l-Arab*, Dâru's-Sadr Matbaası, Beyrut, 1994, c. 1, s. 534-535; İsmâil b. Hammâd el-Cevherî, *Tâcü'l-luğa ve şîhâhu'l-'Arabiyye*, Darü'l-İlm li'l-Melayin Matbaası, Beyrut, 1987, c. 1, s. 164; Ebû Hayyân Muhammed b. Yûsuf b. Alî b. Yûsuf b. Hayyân el-Endelüsî, *Tuhfetü'l-erîb bimâ fi'l-Kur'ân mine'l-ğarîb*, Mektebü'l-İslâmiyye, Beyrut, 1983, s. 191; Hasîrîzâde Mehmet Elif b. Ahmed Muhtâr, *en-Nûrû'l-furkân fî şerhi lügati'l-Kur'ân*, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, İstanbul, 2015, c. 1, s. 565.

⁷⁶ Râğîb Ebu'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. Mufaddal el-İsfehânî, *el-Müfredât fî Garîbi'l-Kur'ân*, Dâru'l-Kalem, Dimaşk/ Dâru's-Şamiye, Beyrut, 1991, s. 494-495.

⁷⁷ Muhammed b. Yakup el-Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-Muhît*, Müessesetü'r Risale, Beyrut, 2005, s. 106.

⁷⁸ Muhammed el-Murtazâ el-Hüseyinî ez-Zebîdî, *Tâcü'l-arûs min cevâhiri'l Kâmûs*, Kuveyt, 2001, c. 3, s. 212.

⁷⁹ İsfehânî, *Müfredât*, s. 494.

⁸⁰ Ebû Hilâl el-Askerî, *Arap Dili'nde ve Kur'ân'da Farklar Sözlüğü*, (trc. Veysel Akdoğan), İşaret Yay., İstanbul, 2009, s. 54-55.

⁸¹ Nisâ, 4/79.

⁸² Feyzullah Acerce, “Kur'an'a Göre Musibetler Karşısında Peygamberlerin Tavırları”, *Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul 2010, s. 8.

⁸³ Endelüsî, *Tuhfetü'l-erîb*, s. 191.

⁸⁴ Zebîdî, *Tâcü'l-arûs*, c. 3, s. 212; İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, c. 1, s. 535.

⁸⁵ Cevherî, *Tâcü'l-luğa*, c.1, s. 165-166.

⁸⁶ Hasîrîzâde, *Nûrû'l-Furkân*, c. 2, s. 296.

⁸⁷ İsfehânî, *Müfredât*, s. 287.

manalar içeren “أصاب- يصيب- إصابة” fiilinin ism-i faili olan musibet sözcüğü genellikle “insanın karşılaştığı kötü durum” şeklinde ifade edilmektedir.⁸⁸

Necmettin Ömer en-Nesefî (ö. 537/1142) musibeti, “eksilme, yok olma gibi her türlü istenmeyen olay için kullanılan bir kavram” olduğunu belirtmiştir.⁸⁹ Seyyid Şerif Cürcânî ise (ö. 816/1413) musibeti, “ölüm vb. şekilde insan fıtratına uygun düşmeyen felâketler” şeklinde ifade etmektedir.⁹⁰ Cumhuriyetin ardından kaleme alınan ilk Türkçe tefsir *Hak Dini Kur'an Dili* isimli eserinde Elmalılı Hamdi Yazır musibeti, “hedefini isabetleyen mermi gibi insana yoğun bir şiddet ile temas eden felâketler” olarak ifade etmiştir. Elmalılı Hamdi Yazır, musibetin iki farklı yönünden bahsetmektedir. İlki ciddi ziyanlara sebebiyet veren afetler gibi yeryüzünde oluşan musibetler, ikincisi ise hastalık, açlık, susuzluk, hapis gibi nefislerdeki musibetlerdir.⁹¹

Musibet, şerre delalet eden ve kötü şeyler için kullanılan bir kelimedir. Ancak insanların maruz kaldığı olumsuz olayların tamamından murad edilen, onun hayır veya şer getirmesidir. Yeryüzünde kıtlık, deprem ve mahsullerde hastalık olması gibi afetler, kişinin kendisinde hastalık ve ölüm olaylarının meydana gelmesi musibetin şer tarafını gösterirken, insanların bu musibet olaylarından ders çıkarması da musibetin hayır tarafını göstermektedir. İmam Gazzâlî, (ö. 505/1111) her bir musibetin Allah'tan geldiğini ifade ederek şer gibi görünen musibetlerin aslında bir hayır olduğunu belirtir. Gazzâlî buna ameliyat edilmesi gereken küçük bir çocuğu örnek verir. Çocuğun annesi çocuğuna acıdığı için ameliyat olmasını istemez, ancak babası ameliyat olmasını ister. Olayın iç yüzünün bilmeyen kişi zanneder ki anne babadan daha merhametli, ancak işin iç yüzünü düşündüğünden dolayı bu misalde babanın daha merhametli olduğu ortadadır. İşte Gazzâlî'ye göre Yüce Allah da iman etmiş kulları için kıyamet günü

⁸⁸ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, c. 1, s. 536; Endelüsî, *Tuhfetü'l-erib*, s. 191; Zebidî, *Tâcü'l- 'arûs*, c. 3, s. 215; Hasîrîzâde, *Nûrû'l-Furkân*, c. 2, s. 296; İsmâil Hakkı Bursevî, *Rûhu'l-beyan fî Tefsîri'l Kur'ân*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 2010, c. 1, s. 260.

⁸⁹ Necmettin Ömer en-Nesefî, *et-Tefsîr fî't-Tefsîr*, (çev. Muhammed Çoşkun), Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, İstanbul, 2020, c. 2, s. 238.

⁹⁰ Ebü'l Hasen Ali b. Muhammed b. Ali es-Seyyid eş-Şerîf el-Cürcânî, *et-Ta'rifât*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 1983, s. 217.

⁹¹ Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, Azim Dağıtım, İstanbul, 2011, c. 7, s. 476.

azap görmemelerini istediğinden dolayı onlara dünyada dayanabilecekleri musibetler verir.⁹²

Sonuç olarak musibet, insanların çoğunlukla kendi iradeleri dışında ve beklemedikleri şekilde karşılaştıkları durum, şeklinde tanımlanmıştır.⁹³ Kur'ân-ı Kerim'de musibet kelimesi ism-i fâil biçiminde on yerde geçmektedir.⁹⁴ Bununla birlikte musibet, Kur'ân'da sıklıkla “*esâbe* / *أصاب*” fiil biçiminde yer almıştır. Musibet kavramı Kur'ân-ı Kerim'in farklı yerlerinde altmış beş defa geçmektedir.⁹⁵

2. Musibet Kavramı Yerine Kullanılan Kelimeler

2.1. Belâ

Belâ kavramı, musibetle aynı anlamı ifade eden kelimelerden birisidir. Arapça belâ kelimesi “*ب-ل-و*” kök harflerinden oluşmuş bir mastardır. Belâ lügatte, “sınamak”⁹⁶, “eskimek”⁹⁷, “tecrübe etmek”⁹⁸, gibi anlamlara gelmektedir. Bu kelime, daha çok hayır ve şerle imtihan manasında kullanılmıştır.⁹⁹ Belâ kavramı Kur'ân'da genellikle “eskimek”¹⁰⁰, “denemek”¹⁰¹ ve “imtihan”¹⁰² gibi anlamları ifade etmektedir. Aynı zamanda belâ kelimesinin Kur'an-ı Kerim'de nimet manasını taşıyan kelimeler arasında olduğu belirtilmiştir. “*وَفِي ذَٰلِكُمْ بَلَاءٌ مِّن رَّبِّكُمْ عَظِيمٌ*” “*Bunda, size Rabbinizden (gelen) büyük bir imtihan vardı*”¹⁰³ meâlindeki ayette geçen belâ kelimesi “büyük bir

⁹² Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed el-Gazzâlî, *el-Maksadü'l Esnâ fi Şerhi Esmâ'illâhi'l-Hüsnâ*, (çev. M. Ferhat), Ferhat Yayınları, İstanbul, 2005, s. 67-69.

⁹³ Mustafa Çağrı, “Musibet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (DİA), Ankara: TDV. Yay., 2020, c. 31, s. 255-256.

⁹⁴ Bakara, 2/156; Âl-i İmrân, 3/165; Nisâ, 4/62, 72; Mâide, 5/ 106; Tevbe, 9/50; Kasas, 28/47; Şûrâ 42/30; Hadid, 57/22; Teğâbûn, 64/11.

⁹⁵ Muhammed Fuad Abdülbâkî, *Mu'cemü'l Müfrehes li-Elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerim*, Dâru'l-Kütübi'l-Misriyye, Kahire, 1945, s. 415-416.

⁹⁶ Ahmed b. Fâris b. Zekerîyya el-Kazvînî er-Râzî, *Mu'cemü Mekâyisi'l-Lüğâ*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1979, c. 1, s. 292-293; İsfahânî, *Müfredât*, s. 145; Endelüsî, *Tuhfetü'l-erîb*, s. 73; Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-Muhît*, s. 1264.

⁹⁷ Cevherî, *Tâcü'l-luğâ*, c. 4, s. 1472; Zebidî, *Tâcü'l- 'arûs*, c. 37, s. 203; Mütercim Âsım Efendi, *Kâmûsü'l-Muhît Tercümesi*, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, İstanbul, 2014, c. 6, s. 5653.

⁹⁸ Muhammed b. Ebû Bekir Abdülkâdir er-Râzî, *Muhtârü's-Sıhah*, Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut, 1999, s. 40.

⁹⁹ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, c. 14, s. 84.

¹⁰⁰ Taha, 20/120.

¹⁰¹ Bakara, 2/155; Enfal, 8/17; Hud, 11/7.

¹⁰² Bakara, 2/49; Araf, 7/141.

¹⁰³ Bakara, 2/49.

nimet” şeklinde açıklanmıştır.¹⁰⁴ Hasîrîzâde Elif Efendi *en-Nûrû'l-Furkân fî Şerhi Lugati'l-Kur'ân* isimli eserinde belâ sözcüğünü Kur'ân'da üç farklı biçimde yer aldığını dile getirmiştir. Bunların nimet ve ihsan, imtihan ve itibar ve nefse uygun düşmeyen kötü işlerle zor olduğundan dolayı yük görülen şeyler olduğunu ifade etmiştir.¹⁰⁵

Dinî bakımdan ele alındığında ise belâ, Allah'ın kullarını denemek üzere verdiği maddî ve manevî sorunları göstermektedir.¹⁰⁶ Kur'ân'da Firavun'un İsrâiloğulları'na gerçekleştirdiği dehşet verici eziyetler “büyük belâ”¹⁰⁷ ve “apaçık belâ”¹⁰⁸ şeklinde nitelendirilmiştir. Hz. İbrâhim'in öz oğlu İsmâil'i kurban etmeye girişimi de “açık imtihan” olarak isimlendirilmiştir.¹⁰⁹ Allah'ın bu imtihanı neticesinde kulların başarılı bir şekilde çıkması ise “güzel belâ/belâün hasen” şeklinde nitelendirilmiştir. Bu anlamda Bedir gazvesinde sağlanan galibiyet, “güzel belâ” bir diğer ifadeyle başarı sonucu verilmiş bir imtihan şeklinde vasıflandırılmıştır.¹¹⁰ Allah'ın kullarını korku ve kıtlıkla imtihan etmesi, can, mal ve ürünleri eksiltmesi de birer belâdır.¹¹¹ Kur'ân-ı Kerim'de belâ kelimesi çoğunlukla imtihan anlamıyla görülmektedir. İnsanların karşılaştığı musibetler bir yönüyle imtihan ve sınama olması ve onları farklı biçimlerde sıkıntıya uğratması sebebiyle insanların maruz kaldıkları hadiseler “belâ” denilmiştir. Bu yüzden dinin emir ve yasakları, çeşitli taraflarıyla belâ olarak nitelendirilmiştir.¹¹² Kur'ân-ı Kerim'de cihad ve sabır gibi dinî yükümlülükler de aynı şekilde belâ kelimesi ile karşılık bulmuştur.¹¹³ Belâ sözcüğü, Kur'ân'da türevleriyle beraber toplamda otuz yedi yerde yer almaktadır.¹¹⁴

¹⁰⁴ Cemâlüddin Ebû'l-Ferec Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Cevzî, *Nüzhetü'l-a'yûni'n-nevâzır fî 'ilmi'l-vücûh ve'n-nezâ'ir*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1984, s. 189-190; Ebû'l-Fidâ' İsmâil b. Ömer b. Kesîr b. el-Kureşî el-Busrâvî ed-Dımaşkî, *Tefsîru'l-Kur'ân-i'l-Azîm*, Dâru't-Tayyibe Lin'neşri ve' Tevzi', Riyad, 1999, c. 1 s. 259.

¹⁰⁵ Hasîrîzâde, *Nûrû'l-Furkân*, c. 1, s. 215.

¹⁰⁶ Bekir Topaloğlu-İlyas Çelebi, *Kelâm Terimleri Sözlüğü*, İsam Yayınları, İstanbul, 2015, s. 48.

¹⁰⁷ Bakara, 2/49; A'râf, 7/141.

¹⁰⁸ Duhan, 44/33.

¹⁰⁹ Sâffât, 37/106.

¹¹⁰ Enfâl, 8/17.

¹¹¹ Bakara, 2/155.

¹¹² Acerce, “Kur'an'a Göre Musibetler Karşısında Peygamberlerin Tavırları”, s. 10.

¹¹³ Bakara, 2/155; Muhammed, 47/31.

¹¹⁴ Abdalbâkî, *Mu'cemü'l Müfrehes*, s. 135-136.

Hız. Peygamber'in hadisleri içinde belâ kavramı ise, imtihan ve günahlara kefarete olarak yer almaktadır. Allah Rasûlü erkek ya da kadın her müminin, günahsız olarak Allah'a kavuşuncaya dek ondan, çocuklarından ve malından belânın eksik olmayacağını ifade ederek insanların maruz kaldıkları belâ ve musibetlerin birer imtihan ve günahlara kefarete olacağını vurgulamıştır.¹¹⁵ Başka bir hadisinde ise “*Bir Müslümana herhangi bir musibet, bir gam dokunursa, hatta kendisine bir diken dahi batsa, mutlaka Allah bunları onun günahlarına kefarete yapar.*” ifadesiyle belâların günahlara kefarete olacağını belirtmiştir.¹¹⁶

Sonuç olarak belâ, Allah'ın kullarını bazen musibetlerle bazen de nimetlerle imtihan etmesidir. Bu imtihan hastalık, sıhhat, zenginlik ve fakirlik gibi durumlarla olabilir. Peki Allah niçin kullarına belâlar verir? Bunun cevabı da şu şekildedir; Kur'an'a ve hadislere bakıldığında belâların kulların başına ya günahlarına kefarete olması için ya da Allah katındaki derecelerinin yükselmesi için gelmektedir. Müslüman olmayan birisinin başına gelen belâ da onun hidayete ermesine vesile olabilir.

2.2. Fitne

Fitne kelimesi, “فِتْنَة” kök harflerinde türemiş bir isimdir. Lügatte, altın ve gümüşün kalitelisini kötüsünden ayırmak üzere ateşte eritmek anlamına gelmektedir.¹¹⁷ Bu kelime zamanla daha kapsamlı anlamlar kazanarak, “ibtılâ”, “tecrübe”, “imtihan”, “ateşte yakma”, “azap”, gibi manalarda kullanılır hale gelmiştir.¹¹⁸ Fitne kelimesi daha önceleri “pusu kurarak yol kesmek, kandırmak, gönlünü çelmek ve kurbanın derisinin daha kolay yüzülmesi için sıcak kuma gömmek” anlamlarında kullanılmıştır. Ayrıca şeytana da günahları süslü göstermesi, hile ve

¹¹⁵ Ebû İsa Muhammed b. İsa b. et-Tirmizî, *el-Câmiu'l-Kebîr*, Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, Beyrut, 1996, c. 4, s. 203, Zühd, 56, (2399).

¹¹⁶ Ebû'l Hasan Müslim b. Haccâc el-Kuşeyrî, *Sahih-i Müslim*, İsa el-Bâbî'l-Halebî Matbaası, Kahire, 1955, c. 4, Birr, 52, (2572).

¹¹⁷ İsfahânî, *Müfredât*, s. 623; Ebû Bekir er-Râzî, *Muhtârü's-Sıhah*, s. 234; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, c. 13, s. 317; Hasîrîzâde, *Nürü'l-Furkân*, c. 2, s. 138.

¹¹⁸ Ebû Abdîrrahmân el-Halîl b. Ahmed b. Amr b. Temîm el-Ferâhidî, *Kitâbü'l-Ayn*, Dâru ve Mektebetü'l-Hilâl, Beyrut, ts., c. 8, s. 127; Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân an te'vîli ây'il-Kur'an*, Dâru't-Terbiye ve't-Türâs, Mekke, ts. c. 3, s. 565; İbn. Fâris, *Mekâyisi'l-Lüğa*, c. 4, s.472; Ebû Bekir er-Râzî, *Muhtârü's-Sıhah*, s. 234; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, c. 13, s. 317; Zebîdî, *Tâcü'l-arûs*, c. 35, s. 489.

tuzaklarla insanı fitneye düşürmesinden dolayı “*fettân*” denilmiştir. İnsanın kalbine girip mantık çerçevesinde düşünmeyi kısıtladığı için veya içine aşk ateşi düşürmesinden dolayı kadına da “*fettân*” denilmiştir. Ayrıca etrafına zarar vermesi nedeniyle hırsız için de aynı kelime tercih edilmiştir. İnsanların günah işlemelerine neden olan altın ve gümüşe iki *fettân*, insanları zor bir imtihandan geçirecek olan münker nekire de kabrin iki *fettânı* denilmiştir.¹¹⁹

Zemahşerî, (ö. 538/1144) *el-Keşşâf* isimli eserinde fitnenin sıkıntı anlamına geldiğini, insana ağır gelen ve Allah’ın kullarını kendisi ile imtihan ettiği her şeye fitne denildiğini belirterek; “*Sınamak için, şer ile de hayır ile de sizleri deniyoruz*”¹²⁰ meâlindeki ayeti buna delil gösterir.¹²¹ Fitnenin bir kısmının hayır ve hidayet, diğer tarafının da dalâlet ve küfür olduğu da belirtilmiştir.¹²² Fitnenin inanç uğruna çekilen şiddetli işkence anlamındaki kullanımı da oldukça yaygındır.¹²³ Günümüzde fitne kelimesi daha çok insanlar etrafında oluşan ihtilaf, kavga, kargaşa, karışıklık anlamlarında kullanılmaktadır.¹²⁴

Fitne kelimesi Kur’ân-ı Kerîm’de türevleriyle beraber altmış defa geçmiştir. Bu kavram, Kur’ân’da genellikle “imtihan”, “sınama (ibtılâ)”, “deneme” (ihtibâr),¹²⁵ “baskı”,¹²⁶ “belâ, musibet”,¹²⁷ “şirk, küfür”,¹²⁸ “işkence, eziyet, kötülük”,¹²⁹ “azap, ateşe atma”,¹³⁰ “şeytanın hile ve tuzağı”,¹³¹ “karışıklık, kargaşa”,¹³² “zulüm”,¹³³ “nifak”,¹³⁴ “Allah’ın çeşitli seçenekler sunarak insanların birbirine yönelik düşünce ve

¹¹⁹ İbn Manzûr, *Lisânu’l-Arab*, c. 13, s. 317-321.

¹²⁰ Enbiyâ, 21/35.

¹²¹ Ebû’l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, (ed. Murat Sülün), Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay., İstanbul, 2018, c. 4, s. 302.

¹²² Ebû Muhammed Alî b. Ahmed b. Saîd b. Hazm el-Endelüsî el-Kurtubî, *el-Fasl*, (çev. Halil İbrahim Bulut), Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay., İstanbul, 2017, c. 2, s. 932.

¹²³ Mustafa Çağrı, “Fitne”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (DİA), Ankara, TDV. Yay., İstanbul, 1996, c. 13, s. 156-159.

¹²⁴ Mütercim Âsım Efendi, *Kâmûsu’l-Muhît Tercümesi*, c. 6, s. 5461.

¹²⁵ Bakara, 2/102.

¹²⁶ Bakara 2/191, 193, 217; Nisâ 4/91.

¹²⁷ Hac, 22/11.

¹²⁸ Bakara, 2/191,193,217; Nisâ, 4/91.

¹²⁹ Enfâl, 8/39; Bakara, 2/191, 193, 217; Nisâ, 4/101.

¹³⁰ Ankebût, 20/10; Zâriyât, 51/13,14; Burûc, 85/10.

¹³¹ A’râf, 7/27.

¹³² Âl-i İmrân, 3/7; Tevbe, 9/ 47,48.

¹³³ Mümtetine, 60/5.

¹³⁴ Hadîd, 57/14.

davranışlarını gün yüzüne çıkarması”¹³⁵ ve “delilik”¹³⁶ gibi birçok farklı anlamlarda kullanılmıştır.

Fitne kavramı Allah’a nispet edildiğinde Allah’ın kullarını çeşitli şekillerde imtihan etmesi, insana atfedildiğinde ise zulüm, baskı, sapma, saptırma, kışkırtma, kaos gibi fiilleri ifade eder. Eğer bu kelime şeytana nispet edilirse şeytanın insana vesvese vererek onu baştan çıkarması ve ayartması gibi şeytanın farklı tuzaklarını ifade eder.¹³⁷ Hadis literatüründe bu kavram, müslüman toplumlarında dinî veya siyasi nedenlerle meydana gelen anarşi, kargaşa ve iç savaş gibi yok edici faaliyetleri ifade etmektedir. Hadis ilminde bu kelime, sonucu kötü biten imtihan anlamında kullanılmıştır.¹³⁸

2.3. Azap

Azap, Arapça “عَذَبَ” kök harflerinden türemiş bir mastar isimdir. Kök harfleri itibariyle “azb” kelimesi, “temiz ve tatlı su, lezzetli yemek”¹³⁹ anlamlarına gelmektedir. Kur’ân-ı Kerim’de “وَمَا يَسْتَوِي الْبَحْرَانِ هَذَا عَذْبٌ فُرَاتٍ سَائِعٌ شَرَابُهُ وَهَذَا مِلْحٌ أُجَاجٌ” “*Şu iki çeşit su kütlesi birbirine eşit olmaz; birisi tatlıdır, susuzluğu giderir ve içimi güzeldir, ötekisi ise tuzlu ve acıdır.*”¹⁴⁰ meâlindeki ayette “tatlı su / عَذْبٌ فُرَاتٍ” şeklinde geçmiştir. “عَذَبَ” fiilinin mastarı olan “عَذَبٌ / azbun” ve “عَذَابٌ / uzûbun” kelimeleri “susuzluğun şiddetinden dolayı bir şey yememe” anlamına gelir.¹⁴¹ “عَذَبَ الرَّجُلُ عَنِ الْأَكْلِ” “adam yemekten uzak durdu/yemeyi terk etti” manasına gelmektedir. Yine aynı şekilde “عَذَبَ الرَّجُلُ وَالْجَمَارُ وَالْفَرَسُ” “insan, merkep ve at, susuzluğun şiddetinden bir şey yemedi” anlamına gelir.¹⁴²

Râğıb el-İsfahânî azâp kelimesinin, “şiddetli acı” olduğunu ifade eder ve bu kelimenin hangi kökten geldiği hususunda ihtilaf olduğunu zikreder. Bazı dilciler bu

¹³⁵ En ‘âm, 6/53; Furkân, 25/20.

¹³⁶ Kalem, 68/6.

¹³⁷ Çağrı, “Fitne”, c. 13, s. 156-159.

¹³⁸ Topaloğlu-Çelebi, *Kelâm Terimleri Sözlüğü*, s. 98.

¹³⁹ Zebîdî, *Tâcû'l-Arûs*, c. 3, s. 326; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, c. 1, s. 583; İsfahânî, *Müfredât*, s. 554; Cevherî, *Tâcû'l-luğa*, c. 1, s. 178; el-Ferâhîdî, *Kitâbü'l-Ayn*, c. 2, s. 102; Mütercim Âsım Efendi, *Kâmûsu'l-Muhît Tercümesi*, c. 1, s. 539.

¹⁴⁰ Fâtır, 35/12.

¹⁴¹ Zebîdî, *Tâcû'l- 'arûs*, c. 3, s. 326; İbn Fâris, *Mekâyisi'l-Lüğa*, c. 4, s. 259; el-Ferâhîdî, *Kitâbü'l-Ayn*, c. 2, s. 102.

¹⁴² Ferâhîdî, *Kitâbü'l-Ayn*, c. 2, s. 102; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, c. 1, s. 584; Zebîdî, *Tâcû'l- 'arûs*, c. 3, s. 326.

sözcüğün “yemeyi ve uyumayı terke etme” anlamındaki “عذب-يعذب/ azebe-ya’zibu” fiilinden türediğini; bir kısım dilciler ise “عذب/ azbi” kelimesinden geldiğini ifade ederek azâbın; “أَزَلْتُ عَذْبَ حَيَاتِهِ \ ezeltü ‘azbe hayâtihi” (hayatının tadını giderdim) anlamında kullanıldığını ifade etmişlerdir. Bazı dil alimleri de bu kelimenin kırbacın uç kısmı anlamını taşıyan “عذابة/ azâbetün” kelimesinden türediğini belirtmişlerdir. Bazı dil bilimciler de “تعذيب/ ta’zib” sözcüğünün “vurmak” anlamında olduğunu dile getirmişlerdir. Ayrıca “bulanık su” tabirini ifade etmek üzere “ماء عذب” ifadesi tercih edilmektedir. Verilen bu bilgiden hareketle “عذب” kelimesi “birinin yaşamını bulandırmak” anlamında da kullanılmıştır.¹⁴³

Bu tahlilden sonra azap “عذاب” Arap dilinde asıl olarak “vurmak” manasına gelirken¹⁴⁴ zaman içinde “fazla acı içeren bir biçimde cezalandırmak”¹⁴⁵ ve “şiddetli olarak acı vermek”¹⁴⁶ anlamında değişiklik göstermiştir. Kur’ân-ı Kerim’de çoğunlukla Allah’ın buyruklarına karşı gelenlere verilen cezanın adı olarak kullanılmış olan azap kavramı, Kur’ân’da farklı anlamlarda geçmiş ve bu kelime türevleri ile beraber 490 yerde geçmiştir.¹⁴⁷ Kur’ân-ı Kerim’e bakıldığında genellikle azabın, Allah’ın kullarına bu dünyada verdiği (dünyada helâk edilen kavimler buna örnektir) ve O’nun âhirette vereceği azaplar şeklinde ifade edildiği görülür. Ayrıca azap Kur’ân’da insanların birbirine karşı gerçekleştirdiği eziyet ve yaptırımlar ve Allah’ın had cezası şeklinde takdir ettiği azap mahiyetinde kabul edilebilecek cezalar olarak karşımıza çıkar.¹⁴⁸

Naslarda aynı anlamı ifade eden “ikâb” kelimesi de geçmektedir. Azabın aşamaları dünyada, kabirde ve ahirette olmak üzere üç merhalede gerçekleşebilir. Bu kavram kelam literatüründe dünyada gerçekleşen felâketlerin ve çekilen elemelerin azap konumunda olup olmadığı, ahirette vuku bulacak olan azabın sadece ruha mı veya

¹⁴³ İsfehânî, *Müfredât*, s. 555.

¹⁴⁴ Cevzî, *Nüzhetü’l-a’yûni’n-nevâzır*, s. 449; Hasîrîzâde, *Nürü’l-Furkân*, c. 1, s. 83.

¹⁴⁵ Cevherî, *Tâcü’l-luğa*, c. 1, s. 177-178; İbn Manzûr, *Lisânu’l-Arab*, c. 1, s. 585; Mütercim Âsım Efendi, *Kâmûsu’l-Muhît Tercümesi*, c. 1, s. 540.

¹⁴⁶ İsfehânî, *Müfredât*, s. 554.

¹⁴⁷ Abdülbâkî, *Mu’cemü’l-Müfehres*, s. 450-455.

¹⁴⁸ Suat Kelkitli, “Kur’ân’da Azap Kavramı”, *Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisan Tezi*, Bursa 2010, s. 7-8.

ruhla birlikte insanın bedenine mi yapılacağı, kabirdeki azabın niteliği ve cehennemdeki cezalandırmanın sonsuzluğu gibi açılardan incelenir.¹⁴⁹

2.4. Durr

Musibet ile yakın anlamı olan kavramlardan birisi de “ضُرّ / durr” kelimesidir. Lügatte “kötü hal”, “yoksulluk”, “bitkinlik”, “şiddet”, ve “belâ” anlamlarına gelmektedir.¹⁵⁰ Bu kelime “sû-i hâl” (kötü durum) olarak tarif edilmiş, bunun böyle tanımlanmasına sebep olarak da ilim, bilgi ve fazilet eksikliği, iffet ve ahlâkın olmaması gibi insanın kendinden kaynaklanan nedenlerden veya vücudundaki yetersizlikten, bir organının olmaması; fakirlik, yoksulluk, itibarının ve makam-mevki sahibi olmayışı gibi dış görünüşteki bir eksiklikten kaynaklandığı belirtilmiştir.¹⁵¹ (ضُرّ-) fiilinin mastarı olan “ضر / dar” sözcüğü ise “نفع \ nef” kelimesinin zıddı olarak kullanılır ve zarar vermek anlamındadır.¹⁵² Bununla birlikte “الضار / ed-dârr” “zarar veren” veya “elem ve zarar verici şeyleri yaratan” anlamıyla esmâ-i hüsnâ içinde bulunmaktadır.¹⁵³ Ayrıca Allah’ın bu ismi “hayrı ve şerri yaratan”, faydalı ve zararlı şeyleri yaratan” ve “dilediği kullarına dinî ve dünyevî şeyleri veren, zararlı şeyleri de engelleyen” şeklinde yorumlanmıştır.¹⁵⁴

Aynı kökten türeyen “ضراء / Darrâ” ise bereket ve bol nimetin zıttı olarak “büyük zarar ve sıkıntı” şeklinde tarif edilmektedir.¹⁵⁵ Kur’ân-ı Kerîm’de “durr ve darrâ” kelimeleri belâ, musibet, zarar ve sıkıntı anlamlarını ifade etmede kullanılmaktadır.¹⁵⁶ Kur’ân’da “durr” kelimesi türevleriyle beraber yetmiş dört yerde

¹⁴⁹ Bekir Topaloğlu, “Dâr”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, (DİA)*, İstanbul, TDV. Yayınları, 1993, c. 8, s. 481-482.

¹⁵⁰ Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed b. Alî el-Feyûmî el- Hamevî, *el-Misbâhu'l-münîr fî garîbi's-şerhi'l-kebir*, Mektebetü'l İlmiyye, Beyrut, 1431/2010, c. 2, s. 360; Zebîdî, *Tâcü'l-arûs*, c. 12, s. 384; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, c. 4, s. 482; Ebû Bekir er-Râzî, *Muhtârü's-Sihah*, s. 183; el-Cevzî, *Nüzhetü'l-a'yûni'n-nevâzir*, s. 403; İbn. Fâris, *Mekâyisi'l-Lüğa*, c. 3, s. 360; Mütercim Âsım Efendi, *Kâmûsu'l-Muhît Tercümesi*, c. 3, s. 2126.

¹⁵¹ İsfahânî, *Müfredât*, s. 503; Hasîrizâde, *Nûrû'l-Furkân*, c. 2, s. 32.

¹⁵² Ferâhidî, *Kitâbü'l-Ayn*, c. 7, s. 6; İbn. Fâris, *Mekâyisi'l-Lüğa*, c. 3, s. 360; el-Cevzî, *Nüzhetü'l-a'yûni'n-nevâzir*, s. 403; Ebû Bekir er-Râzî, *Muhtârü's-Sihah*, s. 183; Endelüsî, *Tuhfetü'l-erib* s. 204; Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-Muhît*, s. 428; Zebîdî, *Tâcü'l-arûs*, c. 12, s. 384.

¹⁵³ Topaloğlu, “Dâr”, c. 8, s. 481-482.

¹⁵⁴ Ebû İshâk İbrahim b. es-Serî ez-Zeccâc el-Bağdâdî, *Tefsiru Esmâ'illâhi'l-Hüsnâ*, Dârü's-Sekâfeti'l-Arabiye, Beyrut, ts., s. 63; Gazzâlî, *el-Maksadü'l Esnâ fî Şerhi Esmâ'illâhi'l-Hüsnâ*, s. 178.

¹⁵⁵ İsfahânî, *Müfredât*, s. 815; Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, c. 2, s. 472.

¹⁵⁶ Bakara, 2/177; En'âm, 6/17; Yunus, 10/12, 107; Hûd, 11/10; Nahl, 16/35; Rum, 30/33; Zümer, 39/8.

yer almaktadır.¹⁵⁷ Kur'ân'da elliden fazla ayette fayda, iyilik ve rahmet kavramlarıyla beraber ve bu kelimelerin zıttı olarak kullanılmıştır. Bu ayetlerin bir kısmında zarar kavramı, Allah'ın dışında kendisine tapılan tanrıların hem kendilerine hem de başkalarına fayda ya da zararlarının olmayacağını ifade eder. Bu kavram, Kur'ân'ın bazı ayetlerinde ise hiçbir kimsenin Allah'a zarar vermesinin mümkün olmadığını vurgulamak için kullanılmıştır.¹⁵⁸

2.5. Be's

Sözlükte “şiddetli fakirlik”, “âfet”, “fakirliğin acısından dolayı sıkıntı çekmek” ve “muhtaç olmak”¹⁵⁹ gibi anlamlara gelen ve “بُؤْس / bü's” kelimesinden türeyen “بَأْس / be's” sözcüğü lügatte, “şiddet”, “savaş”, “azap”, “kuvvet”, “fakirlik”, “cesaret”, “ihtiyaç”, “hastalık”, “korku”, “düşmanlık” ve “belâ” gibi anlamlara gelmektedir.¹⁶⁰ Aynı kök harflerinden türeyen “بِأْسَاء / be'sâe” kavramı ise daha çok nimet kelimesinin zıddı olarak “zorluk”, “fakirlik”, “açlık”, “kıtlık” ve “ihtiyaç” manalarında kullanılmıştır.¹⁶¹

Kur'ân-ı Kerîm'de “بَأْس / be's” ve “بِأْسَاء / be'sâe” “sıkıntı”¹⁶², “yoksulluk”¹⁶³, “azap”¹⁶⁴, “savaş”¹⁶⁵, “cezalandırma”¹⁶⁶, “kuvvet”¹⁶⁷ gibi manalarda yirmi beş yerde kullanılmıştır.¹⁶⁸ Aynı zamanda “بَيْس / beîs” kelimesi de Kur'ân'da sıfat-ı müşebbehe kalıbında azap kelimesinin sıfatı olarak dehşetli ve elemli anlamlarında

¹⁵⁷ Abdalbâkî, *Mu'cemü'l Müfhehres*, s. 419-420.

¹⁵⁸ Topaloğlu, “Dâr”, c. 8, s. 481-482.

¹⁵⁹ Ahmed Muhtâr Abdulhamîd Ömer, *Mu'cemü'l-Lugati'l-Arabiyye el-Muâsıra*, Âlemü'l-Kütüb, Kahire, 1429/2008, c. 1, s. 152; Zebîdî, *Tâcü'l- 'arûs*, c. 15, s. 431; Cevherî, *Tâcü'l-luğa*, c. 3, s. 907.

¹⁶⁰ Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-Muhît*, s. 531; el-Hamevî, *el-Mişbâhu'l-münîr*, c. 1, s. 65; Endelüsî, *Tuhfetü'l-erîb*, s. 73; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, c. 6, s. 20; İsfehânî, *Müfredât*, s. 153; İbn Fâris, *Mekâyisi'l-Lüğa*, c. 1, s. 328; Ahmed Muhtâr Ömer, *Mu'cemü'l-Lugati'l-Arabiyye el-Muâsıra*, c. 1, s. 152; Zebîdî, *Tâcü'l- 'arûs*, c. 3, s. 906; el-Ferâhidî, *Kitâbü'l-Ayn*, c. 7, s. 316; Hasîrîzâde, *Nürü'l-Furkân*, c. 1, s. 189.

¹⁶¹ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, c. 6, s. 21; Ahmed Muhtâr Ömer, *Mu'cemü'l-Lugati'l-Arabiyye el-Muâsıra*, c. 1, s. 152; Ebû Bekir er-Râzî, *Muhtârü's-Sihah*, s. 28; Hasîrîzâde, *Nürü'l-Furkân*, c. 1, s. 190.

¹⁶² Bakara, 2/214; Nisâ, 4/84.

¹⁶³ En'âm, 6/42; A'raf, 7/94.

¹⁶⁴ En'am, 6/147; A'raf, 7/4; Yûsuf, 12/110; Enbiya, 21/12.

¹⁶⁵ Ahzap, 33/18; Nahl, 16/81.

¹⁶⁶ Mü'min, 40/84.

¹⁶⁷ Nisâ, 4/84; Hadîd, 57/25.

¹⁶⁸ Abdalbâkî, *Mu'cemü'l Müfhehres*, s. 113.

kullanılmıştır.¹⁶⁹ Be's kavramı kelam literatüründe peygamberlerin davetini uzun müddet kabul etmekte inat etmelerinin akabinde, sel, deprem gibi felaketlerin başlamasının akabinde ölümle karşı karşıya kalan insanların, Allah'a iman ettikleri yönündeki sözlerinin kabul edilmeyeceği bağlamında bu konuyu ele almaktadır. Bu durumda iman etmeye “*îmânü'l-be's*”, ölüm anından âhiret âleminin müşahede edilmesi sırasındaki imana da “*îmânü'l-ye's*” denilmiştir.¹⁷⁰

İmam Mâtürîdî, Mü'min suresi 84. ve 85. ayetlerinin tefsirinde, kâfirlerin dünyada Allah'ın azabını gördüklerinde inanmalarının onlara faydası olmayacağını, bunun sebebini de inkâr edenlerin imanının kendilerini ilâhî azaptan kurtarmaya yönelik bir iman olduğunu belirterek Allah'ın, kulları hakkında her zaman uygulanan yasasının (sünnetullah) bu şekilde olduğu ifade etmiştir.¹⁷¹ Bu konu ile ilgili en önemli örnek Firavun'un imanıdır. Kur'ân-ı Kerim'de Yunus suresinin 90. ayetinde geçtiği üzere Firavun ve ordusunun, saldırmak için peşlerine düştüğü Hz. Musa ve kavmi denizden geçmiş, ancak arkasından gelen Firavun ve askerleri suda boğularak helâk olmuşlardır. Firavun boğulmak üzereyken Allah'a iman ettiğini söylemiştir.¹⁷² Bahsi geçen ayette Firavun'un imanının iki sebepten dolayı kabul edilmediğini belirten İmam Mâtürîdî, birinci sebebin yaşama ümidinin kalmadığı ve ölüm korkusundan dolayı iman ettiğini, bununda hakiki iman değil, belâyı savmak için yapılan iman olduğunu belirtmiştir. İkinci sebebinde iman ve İslâm'ın ruhu Allah'a teslim etmek olduğunu, insan bedeninden ruhu çıkarken iman ettiğinde kendini Allah'a teslim etmiş olmayacağından, böyle bir zamanda ölümün gelip dayandığı vakitte yapılan imanın kabul edilmeyeceğini ifade etmiştir.¹⁷³

2.6. Hızı

Musibetle yakın anlamı olan kelimelerden birisi olan “خزى / hızı” lügatte, “rezil olmak”, “eziklik”, “belâya uğramak”, “aşağılanmak”, “hor görülmek” ve

¹⁶⁹ A'raf, 7/165.

¹⁷⁰ Topaloğlu-Çelebi, *Kelâm Terimler Sözlüğü*, s. 50.

¹⁷¹ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, c. 13, s. 102.

¹⁷² Yunus, 10/90.

¹⁷³ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, c. 7, s. 104-105.

“helâk” gibi anlamalara gelmektedir.¹⁷⁴ Bu sözcük “yapmış olduğu kötü bir fiilden dolayı utanmak veya rezil olmak” şeklinde tanımlanmıştır.¹⁷⁵ Ayrıca *hızy*, “insanların maruz kaldıkları bir musibet ya da yapılan bir kötülüğün akabinde zelil, hor ve hakir duruma düşmek, rezil olmak” şeklinde de açıklanmıştır.¹⁷⁶ Râgıb el-İsfahânî *el-Müfredât* adlı eserinde “خزى / *hızy*” kelimesinin hor görülme ve rezil olma anlamlarına geldiğini belirterek bu kelimenin iki şekilde anlaşılması gerektiğini ifade eder. Birincisinin utanma ve aşırılık gibi kişinin kendisinden ortaya çıktığını, diğerinin de önemsenmeme gibi başkasından kaynaklandığını belirtir. İnsanın kendisinden kaynaklanan *hızy*’nin övülen ahlâkî bir davranış olup “*alçakgönüllü*” anlamına geldiğini; başkalarının sebep olduğu *hızy*’nin ise “*rezillik ve horlanma*” gibi aşağılayıcı manalar taşıdığını vurgulamıştır.¹⁷⁷ Mâtürîdî de bu kelimenin aslının “önemsizlik ve zillet” olduğunu ifade etmiştir.¹⁷⁸ “*Onları için dünyada zillet, ahirette de büyük bir azap vardır.*”¹⁷⁹ meâlindeki ayette geçen *hızy* kavramını Mâtürîdî, dünyada cizye veya savaş anlamına geldiğini belirtmiştir.¹⁸⁰

Kur’ân’-ı Kerim’de yirmi beş noktada yer alan *hızy* kelimesi, dünya ve ahiret hayatında olmak üzere iki şekilde karşımıza çıkmaktadır.¹⁸¹ Allah’ın kâfirleri,¹⁸² zalimleri,¹⁸³ münafıkları,¹⁸⁴ fesat çıkaranları,¹⁸⁵ Allah yolundan insanları saptırmak isteyenleri,¹⁸⁶ ve Allah’a verdiği sözü yerine getirmeyenleri¹⁸⁷ rüsvây edeceği bildirilmektedir. Zemahşerî, *hızy* kavramının “aşağılık” ve “rezalet” anlamına geldiğini ifade etmiştir.¹⁸⁸ Ayrıca ona göre dünyadaki *hızy*’nin, Allah’ın rezil etmesi,

¹⁷⁴ Zebîdî, *Tâcû’l- ‘arûs*, c. 37, s. 543; el-Hamevî, *el-Mişbâhu’l-münîr*, c. 1, s. 168; Endelüsî, *Tuhfetü’l-erîb*, s. 119; İbn Manzûr, *Lisânu’l-Arab*, c. 14, s. 226; Ebû Bekir er-Râzî, *Muhtârü’s-Sıhah*, s. 90; Hasîrîzâde, *Nûru’l-Furkân*, c. 1, s. 382; Mütercim Âsım Efendi, *Kâmûsu’l-Muhît Tercümesi*, c. 6, s. 5724.

¹⁷⁵ Ahmed Muhtâr Ömer, *Mu’cemü’l-Lügati’l-Arabiyye el-Muâsıra*, c. 1, s. 640, İbn Fâris, *Mekâyisi’l-Lüğa*, c. 2, s. 179; el-Ferâhîdî, *Kitâbü’l-Ayn*, c. 4, s. 290.

¹⁷⁶ Topaloğlu-Çelebi, *Kelâm Terimleri Sözlüğü*, s. 128.

¹⁷⁷ İsfahânî, *Müfredât*, s. 281.

¹⁷⁸ Mâtürîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’ân*, c. 9, s. 349.

¹⁷⁹ Bakara, 2/114.

¹⁸⁰ Mâtürîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’ân*, c. 1, s. 216.

¹⁸¹ Bakara, 2/85, 114; Mâide, 5/33, 41; Hac, 22/9; Zümer, 39/26; Fussilet, 41/16.

¹⁸² Tevbe, 9/2, 14.

¹⁸³ Bakara, 2/114; Zümer, 39/26.

¹⁸⁴ Mâide, 5/41.

¹⁸⁵ Mâide, 5/33.

¹⁸⁶ Hac, 22/9.

¹⁸⁷ Bakara, 2/85.

¹⁸⁸ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, c. 2, s. 430.

hor ve hakir kılması, (maymuna ya da domuza) dönüştürmesi, sürgün ve yerin dibine batırması gibi ibretlik cezalar olduğunu belirtmiştir.¹⁸⁹ Ahirette *hızı*, şiddetli azap olarak karşılık bulacağını ve cezaya çarptırılanların rezil edileceği bildirilmektedir.¹⁹⁰

Musibet kavramı ile yakın anlam ifade eden kelimeler elbette bu kadar değildir. Özellikle “mevcut olan bir şeyin yok olması”, “bir şeyin değişim yoluyla yok olması” ve “ölme” gibi anlamlara gelen¹⁹¹ *helâk* kavramı; “helâk etmek”, “saldırmak”, “yok etmek” ve “izinsiz girmek” vb. anlamları olan *tedmîr* kelimesi; “kuşatmak”, “kişinin yaptığı kötülüğün veya hoş olmayan bir şeyin kendisini kuşatması” ve “zehirin vücuda sızması” gibi anlamlar içeren¹⁹² *hayk* kavramı; “kesmek”, “kırmak” ve “parçalamak” gibi manaları olan¹⁹³ *kat*’ kelimesi musibetle aynı manada kullanılmış kelimelerdendir. Bununla birlikte “geri dönme” anlamına gelen¹⁹⁴ “رجوع / rüçû” kökünden türeyen “استرجاع / *istircâ*” kelimesi de musibetle ilgili önemli kavramlardan birisidir. “استرجاع / *istircâ*”, musibet anında belâya uğrayan kişinin Bakara sûresinin 156. ayetinde geçen “إِنَّا لِلّٰهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ” “Biz şüphesiz (her şeyimizle) Allah’a aidiz ve şüphesiz O’na döneceğiz” anlamındaki ayeti söylemesine denir.¹⁹⁵ İstircâ, musibete uğrayan kişinin kadere rıza göstermesi ve bunun Allah’tan geldiğine inanarak teslim olması şeklinde tanımlanmıştır.¹⁹⁶

¹⁸⁹ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, c. 5, s. 930.

¹⁹⁰ Âl-i İmrân, 3/192; Tevbe, 9/63; Hûd, 11/39; Nahl, 16/27; Tâhâ, 20/134; Zümer, 39/40; Fussilet, 41/16.

¹⁹¹ İsfahânî, *Müfredât*, s. 843-844.

¹⁹² Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsü’l-Muhît*, s. 877; Zebidî, *Tâcü’l-arûs*, c. 25, s. 211; el-Ferâhidî, *Kitâbü’l-Ayn*, c. 3, s. 256; Ahmed Muhtâr Ömer, *Mu’cemü’l-Lugati’l-Arabiyye el-Muâsıra*, c. 1, s. 595.

¹⁹³ İbn Fâris, *Mekâyisi’l-Lüğâ*, c. 5, s. 101; Ahmed Muhtâr Ömer, *Mu’cemü’l-Lugati’l-Arabiyye el-Muâsıra*, c. 3, s. 1834; İbn Manzûr, *Lisânu’l-Arab*, c. 8, s. 276.

¹⁹⁴ İsfahânî, *Müfredât*, s. 342.

¹⁹⁵ Ebû Bekir er-Râzî, *Muhtârü’s-Sıhah*, s. 118.

¹⁹⁶ Ebu’l-Berakât Abdullah b. Ahmed en-Nesefî, *Medârikü’t-Tenzîl ve Hakâiku’t-Te’vîl*, Dâru’l-Kelâm, Beyrut, 1998, c. 1, s. 144.

2. BÖLÜM

KUR'ÂN VE SÜNNETTE MUSİBET

1. Kur'ân'da Musibet

Musibet, “insanın karşılaştığı kötü durum”¹⁹⁷ diye tanımlanmıştır. Bu kelime ve türevleri Kur'ân-ı Kerim'de sıklıkla geçen kavramlardandır. Kur'ân'da geçen musibet kelimesi, bu sözcüğün lügat ve terim anlamına uygun bir şekilde kullanılmıştır.¹⁹⁸ Yani bahsi geçen kavram, Kur'ân'da genellikle kötü durumları ifade etmektedir. Örneğin “*“أَوَلَمَّا أَصَابَتْكُمْ مُصِيبَةٌ قَدْ أَصَبْتُمْ مِثْلِهَا قُلْتُمْ أَنَّى هَذَا “ (Bedir'de) iki katını (düşmanınızın) başına getirdiğiniz bir musibet, (Uhud'da) kendi başınıza geldiği için mi “Bu nasıl oluyor”! dediniz?”*”¹⁹⁹ meâlindeki ayette musibet sözcüğü başa gelen felaket manasındadır. Ancak bu kelimenin türediği “أصاب / esâbe” fiili ve müştakları hem hayır hem de şer anlamında kullanılmıştır. Meselâ tevbe suresinde geçen “*إِنْ تُصِيبْكَ*”²⁰⁰ ayetinde “أصاب / esâbe” fiili ve türevlerinin hem iyilik hem de kötülüğü belirtmek için kullanıldığı görülmektedir.²⁰¹ Bununla birlikte insanın veya toplumların başına gelen musibetlerin kaynağı her zaman tartışılan konular arasındadır. Kur'ân-ı Kerim'de musibetlerin kaynağı olarak ilâhî irade ve bizzat insanın kendisi gösterilmektedir. Kur'an'daki musibet ayetleri incelendiğinde kullara isabet eden belâ, hastalık, ölüm, kıtlık ve âfet gibi musibetlerin insanların kendilerinin yaptıkları hata ve günahlar sebebiyle geldiği ifade edilir. Bununla birlikte Kur'ân-ı Kerim'e bakıldığında Allah'ın herhangi bir sebep olmadan da kullarına musibetler verdiği belirtilir.

¹⁹⁷ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, c. 1, s. 536; Endelüsî, *Tuhfetü'l-erîb*, s. 191; Zebîdî, *Tâcü'l- 'arûs*, c. 3, s. 215; Hasîrîzâde, *Nûrî'l-Furkân*, c. 2, s. 296.

¹⁹⁸ Selim Özarslan, *Günah Musibet İlişkisi Üzerine*, Nobel Yayınları, Ankara, 2012, s. 10.

¹⁹⁹ Âl-i İmrân, 3/165.

²⁰⁰ Tevbe, 9/50.

²⁰¹ Faruk Özdemir, *Kur'ân'da Musibetler İnsanın Sorumluluğu ve Sünnetullah*, Araştırma Yayınları, Ankara, 2021, s. 21-22.

1.1. İnsanların Sebep Olduğu Musibetler

Kur'ân'da insanların karşılaştığı musibetlerin bir kısmının kendi amellerinin bir sonucu olarak meydana geldiği bildirilmektedir.²⁰² Bunun en iyi örneklerinden birisi Müslümanların Uhud savaşında müşriklere karşı başlarına gelen yenilgi musibetidir. Sahabeden birçoğu bu savaşta kesin bir şekilde zafere ulaşacaklarına inanıyorlardı. Hz. Peygamber de onlara Allah'ın yardım edeceğini bunun içinde yanlış davranışlardan sakınmaları ve sabretmelerini söylemişti. Ancak netice beklediklerinin tersine olunca Müslümanlar müşrikler karşısında kabul edemedikleri ağır bir yenilgiye uğradılar. Bu mağlubiyetin akabinde yaşadıkları yenilgi musibetinin nereden başlarına geldiğini sormaya başladılar. Âl-i İmrân suresi 165. ayette de vurgulandığı üzere Müslümanlara isabet eden bu musibet kendileri yüzünden meydana gelmiştir.²⁰³ Fahreddin er-Râzî (ö. 606/1210) tefsirinde söz konusu cevabın iki biçimde açıklandığını ifade eder. Birinci görüşe göre Müslümanların başına gelen bu musibet kendi günahları yüzünden meydana gelmiştir. Hz. Peygamber'in Uhud savaşından önce şehirde savunma yapmak kendilerinin faydalarına olacağını tavsiye ettikten sonra Müslümanların çoğu şehir dışına çıkmayı istediler ve Hz. Peygamber de kendisine muhalefet ettiklerinden dolayı Uhud'a doğru yöneldi. Âl-i İmrân suresinin 152. ayetinde belirtildiği üzere Müslümanlar gevşeklik göstererek zaafa uğradılar, aralarında tartıştılar, savaş alanında bulundukları yerleri terk ettiler ve dağıldılar, Rasûlüllah'a itaat yerine ganimet toplamakla meşgul oldular. Bütün bu günahları nedeniyle yenilgi musibeti başlarına geldi.²⁰⁴ İkinci görüşe göre ise Hz. Ali'den gelen rivayete göre Cibrîl Hz. Peygamber'e gelmiş ve Allah'ın, Müslümanların esirlerden fidye alma konusunda davranışlarını uygun görmediğini ve ashabına iki seçenek sunduğunu ya esirleri öldürmek ya da onlardan onların sayısınca kişi öldürülmek üzere fidye almak olduğunu söylemiş, Hz. Peygamber'de ashabına durumu anlattıktan sonra ashap da esirlerden fidye alınmasını istemişlerdir. İşte buradaki “o, kendinizdendir” cevabının karşılığı “fidye almanız ve öldürmemeyi tercih etmeniz sebebiyle” başınıza

²⁰² Nisâ, 4/79.

²⁰³ Âl-i İmrân, 3/165.

²⁰⁴ Âl-i İmrân, 3/152.

gelmiştir demektir.²⁰⁵ Neticede Müslümanlar kendi yaptıkları hatalarının bir sonucu olarak Uhud'da müşriklere karşı yenilgi musibeti ile yüzleşmişlerdir.

Kur'ân'da insanların Allah'a, kendilerine, başkalarına karşı işledikleri haksızlıklar zulüm olarak görülmüş, kendilerinin sebep olduğu zulümler nedeniyle de büyük musibetlerle karşılaşacakları bildirilmiştir.²⁰⁶ Özellikle de kavimlerin helâki bu anlamda değerlendirilebilir. Allah Teâlâ Kur'ân'da kullarına karşı asla zulmedici olmadığını, insanların cezayı (helâk) kendi elleriyle yaptıklarından dolayı hak ettiklerini ifade etmektedir.²⁰⁷ Yani Allah günahsız olan kullarına ceza vermeyeceğini bildirmektedir. Ancak geçmiş ümmetlerden bazıları Allah'ı inkâr etmiş ve kendilerine gönderilen peygamberleri yalanlayarak dünyada helâki ahirette ise ebedî azabı hak etmişlerdir. Bu konuya bir örnek vermek gerekirse İsrâiloğullarının Hz. Musa'dan Allah'ı apaçık görmeyi istemeleri üzerine, Allah'ın da onların bu kabul edilmez isteklerini yıldırım musibetiyle cezalandırarak onlara karşılık vermiştir.²⁰⁸ Mufessirler bu ayetlerdeki fırtınanın “الصَّاعِقَةُ” onları çarpan, yani öldüren şey, gökten gelip onları yakan bir ateş, gökten gelen bir çığlık olarak yorumlamışlardır. Başka bir yorumda ise Allah'ın onlara ordular gönderdiği, onların da orduların gelişini duyduklarında cansız yere yığıldıkları; bir gün ve gece ölü gibi kaldıkları ifade edilmiştir.²⁰⁹ Kur'ân'da bu ve bunun gibi ayetler incelendiğinde musibetlerin, insanların kendi yaptıkları yüzünden başlarına geldiği görülür. Buna başka bir delil de insanların başına gelen her bir musibet kendilerinin yapmış oldukları ameller sebebiyle geldiği ve Allah'ın de bunların birçoğunu affedeceği²¹⁰ anlamındaki ayettir. Ayette de belirtildiği gibi insanların başına gelen bazı musibetler kendi yaptıkları hatalar ve günahları sebebiyledir. Bununla birlikte Allah mümin kullarına musibet vererek günahlarının birçoğunu bu musibetler nedeniyle affeder. Şûrâ suresinin 30. ayeti inince Hz. Peygamber, müminlerin kaşının yaralanması, damarının seğirmesi ve ayağının sürçmesi gibi başlarına gelen küçük musibetlerin bile işledikleri bir günah yüzünden meydana geldiğini belirtmiş; Allah'ın bağışlamasının çok olduğunu da

²⁰⁵ Ebû Abdillâh Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb et-Tefsîru'l-Kebîr*, Dâru İhyâi't-Türâsil-Arabî, Beyrut, 1420/1999, c. 9, s. 420-421.

²⁰⁶ Nisâ, 4/153; Kehf, 18/35.

²⁰⁷ Âl-i İmrân, 3/182.

²⁰⁸ Bakara, 2/55; Nisâ, 4/153.

²⁰⁹ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, c. 1, s. 384.

²¹⁰ Şûrâ, 42/30.

vurgulamıştır.²¹¹ Bahsi geçen ayetin günahkârlara hitap ettiği söylenmiştir. Allah bazı günahkârların cezasını eksiksiz verirken, bazılarını da affedebilir. Zemahşerî, kulların her an günaha düşme durumuyla karşı karşıya olduklarını belirtir. O, insanların itaat konusundaki günahlarının isyankârlık hususundaki günahlarından daha fazla belirtmektedir. Zemahşerî'ye göre isyankârlık günahının tek tarafı olmasına rağmen, itaat hususundaki günah ise çok yönlüdür. Allah ahirette kulunun ağırlıkları hafiflesin diye çeşitli musibetlerle onun günahların temizler. Eğer Allah'ın af ve mağfireti olmasaydı kul ilk işlediği günahla helak olmuştu. Hz. Ali'nin rivayetine göre Hz. Peygamber: *"Kim günahının cezasını dünyada çekmişse onun ahiretteki cezası da kaldırılmıştır. Dünyada cezalandırılan, ahirette bir kez daha cezalandırılmayacaktır"*. buyurmuştur. Hz. Ali'nin *"İşte bu, Kur'ân'da müminlere en fazla umut barındıran ayettir"* dediği de nakledilmiştir.²¹²

1.2. İlâhî İradeden Kaynaklanan Musibetler

Âlemde meydana gelen her şey Allah'ın izni ve dilemesiyledir. Allah'ın bilgisi dışında herhangi bir şey oluşamaz. İnsanın başına gelen belâ ve musibetler de Allah'ın izni ve dilemesiyle gerçekleşir. Kur'ân-ı Kerim'de belirtildiği gibi yeryüzünde gerçekleşen ya da insanların başına gelen musibetler daha onlar yaratılmadan önce bir kitapta yazıldığı, bunu yapmanın da Allah'a göre kolay olduğu bildirilmiştir.²¹³ Âlemde gerçekleşen musibet, bir zarara sebebiyet veren afet ve ziyanlardır. Bu, kuraklık, kıtlık, ürünlerde hastalık, pahalılık, açlık, depremler ve arazi ziyanı ve benzeri şekilde bütün zararları kapsar. Nefislerdeki musibet ise ölüm, rahatsızlık, yorgunluk, eş ve evlatların ölümü, malın yok olması, acı çekme, geçim sıkıntısı, işkence ve susuzluk gibi musibetlerdir. İyi olan şeyler Allah'ın lütfuyla olduğu gibi başa gelen musibetlerde Allah'ın ezeli ilminde veya Levh-i Mahfuz'da yazılmış bir takdirdir. Öyle ki Allah her şeyi yaratmadan önce ezeli ilmiyle bilip takdir ettiği gibi

²¹¹ İbn Kesîr, *Tefsîru'l Kur'âni'l-Azîm*, c. 7, s. 191; Taberî, *Câmiu'l-beyan*, c. S. 539.

²¹² Zemahşerî, *el-Keşşâf*, c. 5, s. 1196.

²¹³ Hadîd, 57/22.

musibetleri de yaratmadan önce takdir etmiştir.²¹⁴ Allah her şeyi yaratmadan önce onu, kitabında (Levh-i Mahfuz'da) belirlediğine göre insan başına gelecek musibetleri ve nimetleri bilemez. İnsanın başına gelecek musibetleri ve kendisine lütfedilen nimetlerin takdir boyutunu, hikmetini ve arka planını kavraması imkânsızdır. İnsanın yapması gereken ise musibetlerden önce tedbir alması, musibetlere sabretmesi ve verilen nimetlere şükretmesidir.²¹⁵

Yine bu kapsamda “Allah’ın onayı olmadan hiçbir musibet gerçekleşmez. Kim Allah’a iman ederse Allah o kişinin kalbini doğru olana çevirir. Allah her şeyi bilmektedir.”²¹⁶ meâlindeki ayette Allah’ın izni olmadan hiçbir musibetin meydana gelmeyeceği bildirilmektedir. Bu ayette geçen “بِإِذْنِ اللَّهِ / **bi iznillâh**” ifadesi müfessirler tarafından Allah’ın takdiri, iradesi, hükmü, dilemesi, ilmi, kaza ve kaderi şeklinde açıklanmıştır.²¹⁷ Anlaşılabacağı üzere insanların kendilerine, ailesine ve malına gelen her bir musibet Allah’ın izni, takdiri ve dilemesiyle meydana gelmektedir. Her kim bu musibetlerin Allah’ın izni, dilemesi, ilmi, kaza ve kaderiyle gerçekleştiğine inanır, karşılığını Allah’tan bekler ve teslim olursa, Allah da onun kalbine itaat etmeyi, sabır ve sebat etmeyi nasip eder ve ahirette karşılığını verir. Kişiye nimet verildiğinde şükreder, belâ geldiğinde sabreder, kendisine haksızlık yapıldığında affederse, Allah da ona musibet geldiğinde رَاجِعُونَ “Biz Allah’tan geldik ve O’na döneceğiz” demesini nasip ederek takdirine de teslim olmaya muvaffak kılar.²¹⁸

²¹⁴ Nâsiruddin Ebû Said Abdullah b. Ömer el-Beydâvi, *Envâru’t-Tenzîl ve Esrâru’t-Te’vîl*, Dâru İhyâi’t-Türâsîl-Arabî, Beyrut, 1418/1997, c. 5, s. 189; Ebû Muhammed Muhyissünne el-Hüseyn b. Mesud b. Muhammed el-Ferrâ el-Begavî, *Me’âlimü’t-Tenzîl fî Tefsîru’l Kur’ân*, Dâru’t-Tayyibe Lin’neşri ve Tevzi, Riyad, 1417/1997; c. 8, s. 40; Neseî, *Medârikü’t-Tenzîl ve Hakâiku’t-Te’vîl*, c. 3, s. 440; Yazır, *Hak Dinî Kur’ân Dili*, c. 7, s. 476; Ebû Muhammed Abdülhak b. Gâlib b. Abdîrahmân b. Atıyye el-Muhâribî el-Endelüsî, *el-Muharrerü’l-vecîz fî tefsîri’l-kitâbi’l-‘azîz*, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut, 1422/2001, c. 5, s. 268.

²¹⁵ Kerim Buladı, *Musibet ve İmtihan*, Kayıhan Yayınları, İstanbul, 2020, s. 56.

²¹⁶ Teğabün, 64/11.

²¹⁷ Ebû Tâhir Muhammed b. Yakub el-Fîrûzâbâdî, *Tenvîru’l-Mikbâs min Tefsiri İbn Abbâs*, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut, ts., s. 474; Ebû’l-Hasen Ali b. Muhammed b. Habîb el-Basrî el-Mâverdî, *en-Nüket ve’l-uyûn*, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut, ts., c. 6, s. 23; İbn Kesîr, *Tefsîru’l Kur’âni’l-Azîm*, c. 8, s. 161; Neseî, *Medârikü’t-Tenzîl*, c. 3, s. 493; Beydâvi, *Envâru’t-Tenzîl*, c. 5, s. 218; Râzî, *Mefâtihu’l-gayb*, c. 30, s. 555; İbn Atıyye, *el-Muharrerü’l-vecîz*, c. 5, s. 319; Begavî, *Me’âlimü’t-Tenzîl*, c. 8, s. 142; Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, c. 23, s. 421.

²¹⁸ Fîrûzâbâdî, *Tenvîru’l-Mikbâs*, s. 474; İbn Kesîr, *Tefsîru’l Kur’âni’l-Azîm*, c. 8, s. 161; Râzî, *Mefâtihu’l-gayb*, c. 30, s. 555; Mâverdî, *en-Nüket ve’l-Uyûn*, c. 6, s. 23.

2. Sünnette Musibet

Hız. Peygamber'in hadislerinde musibet, sıklıkla imtihan, sabır ve günahlara kefarete olması bakımından ilişkilendirilmiştir. İlk olarak müminlerin karşılaştığı musibetlerin her birinin bir sınav olduğu, Allah'ın sevdiği kullarının başına belâ vererek onları imtihan ettiğı belirtilmiştir.²¹⁹ Allah'ın bütün kullarını, özellikle de peygamberleri belâyla sınavacağı, en şiddetli belâyla karşılaşanların peygamberler olduğu, sonrasında ise onlara en fazla benzeyenlerin büyük belâlarla karşılaşacağı ifade edilmiştir.²²⁰ Çeşitli rivayetlerde ise insanın durumunun hayrete düşürücü olduğu, mutlu olunacak bir olay karşısında şükrettiğı, bir sorun karşındaysa sabrettiğı sürece bu kendisi için hayır olacağı²²¹, Allah'ın hayrını dilediğı kişiyi musibete uğratacağı hadislerde belirtilmiştir.²²² Aynı zamanda Allah mükâfatın büyüklüğünün belâ ve musibetlerin şiddetine göre olduğunu belirtmiş; Allah'ın, sevdiği topluluğu belâyı uğratacağını söylemiştir. Başına belâ gelen kişi sabredip rıza gösterirse Allah'ın o kimseden hoşnut olacağını, razı olmayana da gazap edeceğini dile getirerek başına belâ ve musibet gelecek olanları sabretmeye yöneltmiştir.²²³ Aynı zamanda Hz. Peygamber Müslümanların günahsız olarak Allah'a ulaşınca dek kendisinden, çocuklarından ve malından belâ eksik olmayacağını,²²⁴ başına bir sıkıntı geldi diye hiçbir kimsenin ölümü istememesini ifade etmiştir.²²⁵ Hadislerde belâ ve musibetlerin en çok ilişkilendirildiğı kavramlar kefarete ve imtihandır. Örneğın; Hz. Peygamber Müslümanların maruz kaldıkları dert, sıkıntı, müzmin hastalık, yorgunluk, eziyet ve tasadan, ayağına batan dikene varıncaya kadar başlarına gelen her bir musibetin günahlarına kefarete olacağını ifade etmiştir.²²⁶ Nisâ sûresinin “*Ne sizin kuruntularınız ne de ehl-i kitabın kuruntuları (gerçektir); kim bir kötülük yaparsa onun cezasını görür ve kendisi için Allah'tan başka dost da yardımcı da bulamaz.*”²²⁷ meâlindeki ayeti

²¹⁹ Tirmîzî, *el-Câmiu'l-kebîr*, Zühd, 57, (2396).

²²⁰ Tirmîzî, *el-Câmiu'l-kebîr*, Zühd, 57, (2398).

²²¹ Ebü'l Hüseyin Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî, *el-Câmiu's-Sahîh*, Dârü'ttîbaâtî'l-Âmire, İstanbul, 1334/1916, Zühd, 64, (2999).

²²² Ebü Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Buhârî, *el-Câmiu's-Sahîh*, Dârü İbn Kesîr, Dımaşk, 1414/1993, Merdâ, 1, (5321).

²²³ Tirmîzî, *el-Câmiu'l-kebîr*, Zühd, 57, (2396).

²²⁴ Tirmîzî, *el-Câmiu'l-kebîr*, Zühd, 57, (2399).

²²⁵ Buhârî, *Sahîh*, Merdâ, 19, (5347); Müslim, *Sahîh*, Zikir, 10, (2680).

²²⁶ Buhârî, *Sahîh*, Merdâ, 1, (5318); Müslim, *Sahîh*, Birr, 52, (2573).

²²⁷ Nisâ, 4/123.

indiğinde Hz. Ebû Bekir: “Bu ayetten sonra kurtuluşa ermek nasıl mümkün olacak ya Resûlallah?” diye sorar. Allah Rasûlü’de: “Ey Ebû Bekir, hastalanmıyor musun, üzülmüyor musun, geçim sıkıntısı çekmiyor musun?” Hz. Ebû Bekir: ‘Evet’ der. Rasûlüllah’a da “İşte bunlar, gördüğünüz karşılıklardandır.” diye cevap verir.²²⁸ Bu rivayetlerden anlaşılacağı üzere hastalık, ölüm, dert gibi müminin başına gelen sıkıntılar, günahlara kefarete olabilecek musibetlerdir. Bu musibetlere karşılık Allah’ın bazı günahları affetmesi beklenmektedir.

3. Kelam İlminde Musibet Kavramı

Kelamcılar musibet kavramını Allah’ın fiilleri konusu içerisinde ele almış, kulların başına gelen belâ ve musibetlerin yarattığı acı, ızdırıp ve eleminden dolayı “Yaratıkları Elemlendirme Sorunu” başlığı altında incelemişlerdir.²²⁹ Mu’tezile’de musibet konusu, beş temel ilkelerinden birisi olan adalet ilkesi bahsinde “elemler/acılar” başlığı dahilinde ele alınmıştır. Mâtürîdî kelamcıları da konuyu, Allah’ın fiilleri bahsinde “salah-aslah, hüsün ve kubuh ve teklîf-i mâ lâ yutâk” başlıkları adı altında incelemişlerdir. Çalışmamızın temel kaynağı olan *Te’vilâtü’l-Kur’ân* isimli eserin müellifi olan İmam Mâtürîdî, musibet kavramına yönelik görüşlerini insana ait fiillerin oluşturulması, salâh-aslah, hüsün ve kubuh, teklîf-i mâ lâ yutâk gibi başlıkları dahilinde incelemiştir.²³⁰

Eş’arî kelamcılarında İmâmü’l-Haremeyn el-Cüveynî, (ö. 478/1085) *Kitâbu’l-İrşâd* isimli kitabında “elemler ve ahkâmı” ve “ivazlar/bedeller” başlıkları altında; öğrencisi Ebû Hamid Gazzâlî de *el-İktisâd ve İhyâu Ulûmi’d-Dîn* isimli eserlerinde bulunan “Allah’ın fiilleri” konusu içerisinde incelemişlerdir. Başka bir Eş’arî kelamcısı Teftâzânî (ö. 792/1390) ise *el-Makâsıd* isimli eserinde ilâhiyyat konuları başlığı dâhilinde “fiiller, teklîf-i mâ lâ yutâk, hüsün ve kubuh ve ivaz” konuları içerisinde ele almıştır.

²²⁸ Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, c. 2, s. 369-370; Müslim, *Sahîh*, Birr, 52, (2574).

²²⁹ Hulusi Arslan, “Doğal Felaketler ve Istraplar Konusunda Kelamcıların Görüşleri”, *Marife Dergisi*, Konya, S. 2, s. 27.

²³⁰ Mümin Çöpür, “İmam Mâtürîdî’ye Göre Musibetler Karşısında İnsanın Konumu”, *Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Yüksek Lisan Tezi, Balıkesir 2023, s. 26-27.

3.1. Mu'tezile'nin Görüşleri

Mu'tezile alimleri kulların fiilleri, irade hürriyeti, hüsün-kubuh ve salah-aslah konularını beş temel ilkelerinden biri olan adl prensibi içerisinde incelemişlerdir. Mu'tezile'nin adl ilkesi, Allah'ın yaptığı her şeyin adaletli olduğu esasına dayanır.²³¹ Adalet ilkesi, Allah'ın adalet sıfatına aykırı olan her türlü düşünce ve inanın reddedilmesi demektir.²³² Mu'tezile'nin adalet ilkesi gereği insan, irâde ve fiillerinde tam bir özgürlüğe sahiptir.²³³ Kul, kudret sahibi, hayır ve şer fiillerinin yaratıcısıdır. İşlediklerinde dolayı da ahirette ceza veya mükâfat görecektir.²³⁴ Kulların fiillerinin gerçekleşmesinde ilâhî bir müdahale söz konusu değildir. Eğer kulun eylemi ilâhî irade ile meydana gelmiş olsaydı cebir altında fiilini gerçekleştirmiş olurdu. Bu durumda kişinin o fiilden dolayı cezalandırılması zulüm olurdu.²³⁵ Mu'tezile'nin başka bir görüşüne göre ise kulların bütün fiilleri kendilerine ait değildir. Ancak söz konusu fiiller, kullar tarafından gerçekleştirildiğinden mecazî olarak onlara izafe edilmektedir.²³⁶

Kâdî Abdülcebbâr, (ö. 415/1025) *Şerhu-Usûli'l-Hamse* isimli eserinin değişik yerlerinde kulların kendi fiillerinin yaratıcısı olduğunu belirtir.²³⁷ Ona göre Allah'ın insanların eylemlerinin yaratıcısı olmasının caiz olmadığının önemli delillerinden biri de insanların eylemlerinde acı ve hak yemenin bulunmasıdır. Esasında Allah bütün hepsinden uzaktır.²³⁸

Mu'tezile'nin adalet ilkesinin ilk konusu hüsün-kubuh meselesidir. Öyle ki Kâdî Abdülcebbâr, adl ilkesi hakkında bilgi verirken Allah'ı âdil ve hakîm şeklinde nitelendirmektedir. O, Allah'ın hiçbir şekilde kötü bir fiil gerçekleştirmeyeceğini, kendisine vacip olan şeyleri ihlal etmeyeceğini, gerçekleştirdiklerinin tamamının

²³¹ Osman Aydın, *İslam Düşüncesinde Aklileşme Süreci*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2013, s. 234.

²³² Maksut Çetin, "Mu'tezile'nin Adâlet Anlayışı ve Sosyo-Politik Nedenleri", *EKEV Dergisi*, 2013, S. 57, s. 403.

²³³ Veysi Ünverdi, "Mu'tezile'nin İnanç Sistemi; Usûl-i Hamse/Beş İlke ve Arka Planı", *Artuklu Akademi*, 2017, C. 4, S. 2, s. 9.

²³⁴ Ebü'l-Feth Tâcüddîn Muhammed b. Abdilkerîm b. Ahmed eş-Şehristânî, *el-Milel ve'n-Nihal*, Yeni Akademi Yayınları, (çev. Muharrem Tan), İzmir, 2006, s. 47.

²³⁵ Bekir Topaloğlu, *Kelâm İlmi*, Damla Yayınevi, İstanbul, 1981, s. 175.

²³⁶ İbn Hazm, *el-Fasl*, c. 2, s. 376.

²³⁷ Ebü'l-Hasen Kâdî'l-kudât Abdülcebbâr b. Ahmed b. Abdilcebbâr el-Hemedânî, *Şerhu'l Usûli'l-Hamse*, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, (çev. İlyas Çelebi), İstanbul, 2013, c. s. 60, 64, 76, 92, 94, 96, 136, 720.

²³⁸ Kâdî Abdülcebbâr, *Şerh*, c. 2, s. 76.

hasen (iyi) olduğunu kastettiklerini ifade eder.²³⁹ Kâdî'ye göre Allah'ın fiillerinin hepsi hikmet açısından güzeldir. Fiilin görüntü açısından hasen ve hikmet bakımından çirkin olması imkânsız olmadığı gibi; onun hikmet açısından hasen ve görüntü açısından kabih olması da müstahîl değildir.²⁴⁰ Dolayısıyla Mu'tezile, Allah'ın fiillerinin hasen olduğunu, kötü eylemlerin Allah tarafından yaratılmadığı görüşünü savunmuştur. Bu noktada Allah'ın kudretinin kötü fiillerle ilişkisi nedir? sorusu düşünülebilir. Allah'ın kudretinin kötülüklerle ilişkisi konusunda Mu'tezililer arasında farklı görüşler bulunmaktadır. Ebû'l Huzeyl'e göre (ö. 235/849-50) Allah kötülüğe kâdir, ancak hikmeti gereği kötülük yapmaz. İbrâhîm en-Nazzâm, (ö. 231/845) el-Esvârî (ö. 240/854 ve Câhîz (ö. 255/869) gibi Mu'tezile bilginleri ise Allah kötülükleri yapmaya kâdir olmadığını savunur. Bu bağlamda kötülük, aslahın terkiyle gerçekleştirilebilir. Esasında Allah iyiyi yalnız bırakmaz. Bununla birlikte gerçekleştirmek için bilgisiz olunması gerekmektedir. Söz konusu durum, Allah tarafından caiz görülmez. Kâdî Abdülcebbâr ise Allah'ın kötülüğe kadir olduğunu, fakat kötülüğü kullarının gerçekleştirdiğini söyler.²⁴¹ Mu'tezile alimleri, hüsun ve kubuh kavramlarının aklı olduğunu, bunların akıl yürütmekle bilinebileceğini belirtmişlerdir.²⁴²

Burada Mu'tezile'nin "salah-aslah" anlayışına da değinmek gerekir. Mu'tezile'ye göre salah kavramı fayda ve menfaat kelimeleri ile aynı anlamı taşımaktadır. Aslah ise ism-i tafdil kalıbında salah kelimesinin fazlalık manasına gelen biçimidir.²⁴³ Onlara göre Allah'ın kulları için en iyi olanı yapması O'nun üzerine vaciptir.²⁴⁴ Allah'a aslah olanı vacip tutmalarının temelinde onların vacip kavramına yükledikleri anlam olmuştur.²⁴⁵ Mu'tezile alimlerinin çoğunluğuna göre vacip, "yapılmasıyla övgü (medih) elde edilen şey" diye tanımlanmıştır. Kâdî Abdülcebbâr ise vacibi, "insanın gücünün yetersiz kaldığı durumlarda birtakım yönlerden yerilmesini gerektiren fiildir." şeklinde tanımlamıştır.²⁴⁶ Buna göre vacipte aslanan onu

²³⁹ Kâdî Abdülcebbâr, *Şerh*, c. 2, s. 8.

²⁴⁰ Kâdî Abdülcebbâr, *Şerh*, c.1, s. 214.

²⁴¹ Kâdî Abdülcebbâr, *Şerh*, c. 2, s. 773.

²⁴² Çelebi, "Hüsun-Kubuh", s. 59-63.

²⁴³ Yeprem, *İrade Hürriyeti ve İmam Mâtürîdî*, s. 149.

²⁴⁴ Ebü'l-Hasen Alî b. İsmâîl b. Ebî Bîşr İshâk b. Salim el-Eş'arî, *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn ve 'htilâfû'l-musallîn*, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, (çev. Ömer Aydın-Mehmet Dalkılıç), İstanbul, 2019, s. 786-792; Gazzâlî, *el-İktisâd*, s. 134-135; Topaloğlu, *Kelâm İlmi*, s. 175.

²⁴⁵ Gölcük-Toprak, *Kelâm*, s. 270.

²⁴⁶ Kâdî Abdülcebbâr, *Şerh*, c. 1, s. 64-66.

güzel olmasıdır. Vacip yapılmadığı zaman ise yerilmeyi gerektirmektedir.²⁴⁷ Mu'tezile bazı şeyleri Allah'a vacip kılmıştır. Allah'ın kullarına lütufla muamele etmesi, itaat etmelerine karşılık sevap vermesi, tövbe edilmeyen büyük günah karşılığında ceza vermesi, kulları için dünyada en hayırlı olanı (aslah) yapması ve kötü olduğunu bildiği için aklen çirkin olanı yapmaması Allah'ın üzerine vaciptir.²⁴⁸

Aslahın Allah'a vacip olması konusunda Bağdat ve Basra Mu'tezile bilginleri fikir birliği etmiş olmalarına karşın, bu kavramın vacip olduğu konular üzerinde ihtilaf vardır. Bağdat Mu'tezilesi aslahı, Allah'ın kullarına dünya ve dine en iyi olanı yapması şeklinde tanımlamışlardır. Onlar Allah'ın yapmak zorunda olduğu eylemleri sadece insanla kısıtlamamış, tabiatı da bu kapsama dahil etmişlerdir. Basra Mu'tezilesi ise aslah konusuna daha çok lütuf merkezli bakmışlardır. Onlar Allah'ın kullarına dinî konularda en iyiyi yapmasını vacip olarak görürler. Allah teklifi yerine getirdikten sonra sonsuz lütfunu ihsan etmelidir. Onlar lütfu vacibe yaklaştıran, gûnahtan uzak tutan şey olarak tanımlarlar.²⁴⁹ Bu konuda özellikle Basra Mu'tezile alimlerinin çoğunun kullandığı delil, Allah'ın cömert olmasından hareketle kulları için aslah olanı yapmadığı takdirde onları sonsuz olan lütfunda mahrum bırakmak suretiyle Allah'ın cimriliğe düşmüş olacağını; cimriliğin ise Allah hakkında düşünülemeyeceği olmasıdır.²⁵⁰ Mu'tezile'den Bısr b. Mu'temir, (ö. 210/825) Ca'fer b. Harb (ö. 236/850-51) ve Dırâr b. Amr (ö. 200/815) gibi bazı bilginler, lütfun Allah'a vacip olmadığını söyleyerek aslah teorisini kabul etmemişlerdir. Bu alimlere göre eğer lütuf gerçekleşmiş olsaydı hiçbir kâfir kalmazdı. Kâfirler devamlılık gösterdiği için lütfun gerçekleşmediğini, bu bağlamda da Allah'a vacip olmadığını göstermektedir.²⁵¹

²⁴⁷ Gölcük-Toprak, *Kelâm*, s. 271.

²⁴⁸ Beydâvî, *Tavâli'u'l-Envâr*, s. 212-214.

²⁴⁹ Mahsun Aytepe, "Mu'tezile'nin Aslah Teorisi ve Basra Mu'tezile'sinin Aslah Anlayışının Tahlili", *Yakın Doğu Üniversitesi İslam Tetkikleri Merkezi Dergisi*, 2019, C. 5, S. 1, s. 93-96.; Vahide Nur Durak, "Kelamda Salah- Aslah Sorunu ve Günümüz Kötülük Problemi (Teodise) Tartışmaları", *Çanakkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale 2020, s. 62-64.

²⁵⁰ Dündar Akıcı, Kâdî Abdülcebâr'da Aslah Teorisi, *İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2018, s. 24.

²⁵¹ Eş'arî, *Makâlât*, s. 360; Kâdî Abdülcebâr, *Şerh*, c. 2, s. 356; Orhan Şener Koloğlu, "Mu'tezile'nin Temel Öğretileri", *İslâmî İlimler Dergisi*, 2017, C. 12, S. 2, s. 63.

Mu'tezile'ye göre insan güç sahibidir, Allah kullarına aklın yanında fiillerini gerçekleştirebilecek bir kudret vermiştir.²⁵² Onlara göre istitâat, sağlamlık ve organların sağlam olması, onların âfetlerden uzak olmasıdır.²⁵³ Mu'tezile kelamcılarının kudreti bedenle ilişkilendirmesi, onu araz görmeleriyle alakalıdır. Sebebi ise arazın varlığı için bir mekânın gerek olmasıdır. Kudreti de araz olarak kabul eden Mu'tezile, onun meydana gelebilmesi adına bir mekâna gereksinim duyduğu ve mekânın da insan vücudu olduğunu belirtir. Bu bağlamda kudretin olabilmesi için bir vücutta yer alması gerekli görülmüştür.²⁵⁴ Mu'tezile, istitâatin fiilden önce olduğu²⁵⁵ ve istitâatin fiile ve aksine güç yetirme olduğu ve istitâatin fiili mecburi kılmadığı konusunda ittifak etmiştir. Mu'tezile mezhebinden bazı alimler kudretin, fiil ile birlikte olduğunu savunmuşlardır. Onlara göre kudret, bir şey meydana gelirken o şeyin ve zıddının (eşit derecede) uygun olmasıdır.²⁵⁶ Kudretin fiilden önce olduğunu savunanlar, Kur'ân-ı Kerim'den bazı deliller getirmişlerdir. Örneğin, “*Kızlardan biri, “Babacığım, onu ücretle tut. Herhâlde ücretle tuttuklarının en hayırlısı, güçlü ve güvenilir olan bu adam olacaktır” dedi.*”²⁵⁷ meâlindeki ayeti Ebû Ali ei-Cübbâi, (ö. 303/916) ayette söz konusu edilen Hz. Musa'nın bu işleri yapabilecek güç ve kuvvete sahip olduğunu, ancak ortada yapılan bir işin olmadığını, fakat onun işleri yapabilecek güç ve kuvvete olduğu anlaşıldığından, gücün (istitâat) fiilin meydana gelmeden önce insanda mevcut olduğunu belirterek açıklamıştır.²⁵⁸ Aklî delil olarak da Mu'tezile, kudretin fiille birlikte olması durumunda var olanı tekrar var etmenin, teklifin imkânsızlığının ve kadîm kudretin eserlerinin de kadîm olmasının gerekeceğini belirterek delil getirmişlerdir.²⁵⁹ Kudretin fiilden önce olması görüşü, teklîf-i mâ lâ yutâk ilkesinin imkânsızlığı fikri ile bağlantılıdır. Mu'tezile'nin çoğuna göre Allah hiçbir şekilde kullarını güçlerinin yetmediği bir şeyle yükümlü tutmaz.²⁶⁰ Allah'ın adil olduğundan hareketle, Mu'tezile bilginleri teklif-i mâ lâ yutâk'ın kabih olduğunu,

²⁵² Şehristânî, *el-Milel*, s. 47; Eş'arî, *Makâlât*, s. 334; Ünverdi, “Mu'tezile'nin İnanç Sistemi”, s. 9; Aydın, İslam Düşüncesinde Aklileşme Süreci, s. 261.

²⁵³ Eş'arî, *Makâlât*, s. 334

²⁵⁴ Seyithan Can, Kelâm Ekollerinin İnsan Kudretinin Mahalli Tartışmalarına Anatomik ve Fizyolojik Bir Analiz, *Kader Dergisi*, 2021, C. 19, S. 2, s. 634-636.

²⁵⁵ Taftâzânî, *el-Makâsıd*, s. 320; Kâdî Abdülcebbar, *Şerh*, c. 2, s. 146.

²⁵⁶ Eş'arî, *Makâlât*, s. 336.

²⁵⁷ Kasas, 26/28.

²⁵⁸ Yazıcıoğlu, “İslâm Kelâmında Önemli Bir Mesele: İstitâat”, s. 51.

²⁵⁹ Taftâzânî, *el-Makâsıd*, s. 320.

²⁶⁰ Eş'arî, *Makâlât*, s. 294; Taftâzânî, *el-Makâsıd*, s. 598.

adlin gereği ise kabih olanı yapmamak olduğunu belirterek bunun caiz olduğunu kabul etmezler.²⁶¹ Mu'tezile'den Şahhâm, Allah'ın, kullarının güç yetirdiği şeye güç yetireceğini savunmuştur. O, her bir eylemin Allah'ın izniyle meydana geldiğini, insanın fiilini Allah yaptığında “zarûret”, eğer o kendisi yaparsa “kesb” olduğunu ifade etmiştir.²⁶² Burada Mu'tezile'nin ivaz düşüncesi hakkında da bilgi vermek yerinde olacaktır.

Mu'tezile'nin beş ana prensibinden “adalet ve va'd ve vaîd” ilkeleriyle ilgili bir kavram olan “ivaz” sözlükte “bedel, karşılık” demektir. Kur'ân'da geçmeyen bu kavramı, hadislerde dünyada maruz kalınan hastalık, belâ ve musibetler karşılığında ahirette inananlara verilecek olan ödül ve mal karşılığında ödenen bedel anlamında kullanılmıştır.²⁶³ İvaz, tâzimde bulunma olmaksızın, insanların yüzleştiği acı ve benzeri durumların karşılığında ona verilen fayda²⁶⁴ ve tâzim ve iclâl tarikiyle hak edilmeyen her şekil menfaat²⁶⁵ olarak tanımlanmıştır. Mu'tezile, “elem ve lezzet” meselesinde iki fırkaya ayrılmıştır: Bir gurup, Allah'ın salâh açısından lezzetin kendisinin yerine geçeceği bir acı vermesini câiz olmadığını söylerken diğerleri ise söz konusu durumun câiz olduğu da ittifak ederler.²⁶⁶ Mu'tezile de genel kabul, ivazın dert ve sıkıntılara uğrayana ödenmesi zorunlu olduğu görüşüdür.²⁶⁷

Bu ekole göre Allah kullarını dünyada çeşitli belâ ve musibetlerle imtihan edebilir. Allah'ın bu dünyada acıları, ıstırapları sorumlu olanlara ibret olması adına ve yaratıklarına zulüm çekirtmesi karşılığında ahirette bedelini ödesinler diye yarattığı belirtilmiştir.²⁶⁸ Mu'tezile mezhebinde, çocuklara elem verilmesi konusunda çoğunluğun görüşü, Allah'ın yetişkinlere ibret maksadıyla çocuklara acı verdiğini, sonra onlara bunun karşılığını vereceği şeklinde olmuştur. Eğer onlara bunun bedelini

²⁶¹ Kâdî Abdülcebâr, *Şerh*, c. 2, s. 146.

²⁶² Eş'arî, *Makâlât*, s. 294.

²⁶³ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, c. 7, s. 192-193; Zebîdî, *Tâcü'l-arûs*, c. 18, s. 449; İlyas Çelebi, “İvaz”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (DİA), İstanbul, TDV. Yayınları, 2001, c. 23, s. 488-499.

²⁶⁴ Taftâzânî, *el-Makâsıd*, s. 608.

²⁶⁵ Kâdî Abdülcebâr, *Şerh*, c. 2, s. 312.

²⁶⁶ Eş'arî, *Makâlât*, s. 362.

²⁶⁷ Hüseyin Maraz, “Mu'tezile Kelamında Bir Hak Ediş Olarak İvazın İlâhî ve İnsânî Yönü”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, İzmir, 2018, S. 47, s. 122.

²⁶⁸ Türkman, “Kelâmda Günah Musibet İlişkisi”, s. 33.

vermeyecek olsaydı, onlara elem vermesinin bir zulüm olacağını da ifade etmişlerdir.²⁶⁹

3.2. Mâtürîdîlerin Görüşleri

Mâtürîdîlere göre Allah her şeyin yaratıcısıdır, dolayısıyla da kulların fiillerini de yaratan Allah'tır. Kulun fiilinin ikinci yönü ise insana aittir. Yani Allah fiili yaratır, kul ise kesb eder. Fiiller, mahiyetleri itibariyle Allah tarafından yaratılmaları ve bir zamanlar yokken O'nun tarafından icad edilmeleri açısından Allah'a, kesbedilmeleri ve işlenmeleri bakımından ise insanlar aittir.²⁷⁰ Mâtürîdîler, her şeyin Allah'ın iradesiyle meydana geldiğini, fakat kulun irâdî fiillerinin, Allah'ın iradesi doğrultusunda yaratıldığını düşünmektedir. Yüce Allah kullarını yarattığında iyi-kötüyü ayırabilme yeteneği sunmuştur. İnsanların aklen iyi ile kötüyü, güzel ile çirkini ayırabilecek kapasiteye sahip olarak yaratılmasındaki amaç onları imtihan etmektir. İnsanoğlu hem kötüye hem de iyiye aynı oranda meyilli olarak yaratılmıştır. Tabiatı itibari ile insana görünüşte güzel olan fakat sonuç itibari ile çirkin olan olaylara direnç gösterme ve başlangıcı sıkıntılı olmakla beraber sonuç olarak güzel olan şeylere de meyledebilme yetisi vermiştir. İnsanlar bu vasıflarla yaratılıp Allah tarafından sınanmak üzere dünyaya gönderilmiştir.²⁷¹

Canlıların herhangi bir işi gerçekleştirmeyi veya terk etmeye kendisiyle güç yetirdiği bir nitelik olan²⁷² “*istitâat*” konusu iki türlü açıklanmıştır. Birincisi insanda bir fiilin oluşabilmesi için o fiili yapabilecek sebeplerin var olması ve o eylemi yerine getirebilecek gerekli olan organların sağlıklı ve sağlam olması gerekir. Sebeplerin uygunluğu demek onların mevcut olması demektir. Uzuvarların sağlamlığından anlaşılması gereken anlam ise herhangi bir eylemi yerine getirecek olan uzvun bedeni bir kusurunun olmaması, o fiili yapabilecek kuvvet ve kabiliyette olması demektir. Yani insan sağlıklı iken sağlam ve kuvvetlidir. Uzuvarlar tam ve sağlıklı ise ve sebepler

²⁶⁹ Eş'arî, *Makâlât*, s. 370.

²⁷⁰ Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, s. 438-439; Ebû'l-Muîn Meymûn b. Muhammed en-Nesefî, *Tabsîratü'l Edille fî Usûli'd-Dîn*, (tah. Hüseyin Atay-Şaban Ali Düzgün), Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2003, c. 2, s. 195, 223-224.

²⁷¹ Ekrem Uysal, “Ehl-i Sünnet ve Mu'tezile'ye Göre Ef'âl-i İbâd”, *Iğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi*, 2017, C. 1, S. 2, s. 59.

²⁷² Cürçânî, *Ta'rifât*, s. 19.

de mevcutsa onda zorunlu olarak kudret var demektir. İşte bu tür bir kudret Mâtürîdîlere göre fiilden önce insanda mevcuttur. Herhangi bir fiil için tahsis edilmiş, yönlendirilmiş bir kudret değildir. İnsanda durgun halde bulunan bir kudrettir.²⁷³ Bu kuvvete “*selâmetü’l-esbâb ve’l-âlât*” denilmiştir.²⁷⁴ Sonuç olarak denilmiştir ki mükellef kılınmak ve Allah’ın emrine muhatap olmak haller ve sebepler istitâatine bağlıdır. İkincisi ise fiil istitâatidir. Bu tür istitâat fiillerin gerçekleşme anında oluşur ve fiiller onunla meydana gelir.²⁷⁵ Buna da “*istitâ’atu’l-ef’âl*” denilmiştir.²⁷⁶ Kudretin fiilden sonra olması mümkün değildir. Zira bu durumda fiilin meydana gelmesi muhaldır. Fiilden önce de olması imkânsızdır. Şayet Allah fiilden evvel yarattığı kula bir güç verirse kulu, fiilini yerine getirmeden evvel kudretli kılmış olmaktadır. Bu durumda insan, kendisini Allah’tan bağımsız hissedebilir ki bu mümkün değildir.²⁷⁷

Mâtürîdîlere göre Allah’ın kullarına yerine getirmelerinin imkânsız olduğu ve yapmaya güçlerinin yetmediği şeyi teklif etmesi muhaldır.²⁷⁸ Mâtürîdî, “*Biz hiç kimseyi gücünün yettiğinden fazlasıyla yükümlü kılmayız.*”²⁷⁹ meâlindeki ayetten maksadın, Allah’ın kulları için ancak caiz ve helâl olanı emretmesi ve onunla yükümlü tutması olduğunu belirtir. Ayrıca Mâtürîdî kâfirlerin sözlerini reddederek ve tutumlarını yalanlayarak “*amellerden ancak gücünüzün yettiğini size yükleriz.*” ibaresine iki şekilde yorumlar. Birincisi: Allah hiçbir kimsenin gücünü bitirecek, takatini aşacak bir amel ile yükümlü kılmaz. İkincisi ise inkârcıların “*bize yüklenenlere güç yetiremedik!*” şeklinde bir mazerette bulunmamalarından dolayı onlara gücünün yetmeyeceği şeylerle sorumlu tutulmayacaklarını ifade etmiştir.²⁸⁰

Kulların fiilleri hüsün ve kubuh çizgisinde gerçekleşir, fakat söz konu fiilleri gerçekleştirenler bunları hüsün ve kubuh konumuna dahil olduğunu irdelemezler.²⁸¹

²⁷³ M. Sait Yazıcıoğlu, “İslâm Kelâmında Önemli Bir Mesele: İstitâat”, *İslâmî Araştırmalar Dergisi*, 1986, S. 1, s. 52.

²⁷⁴ Yüsf Şevki Yavuz, “İstitâat”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (DİA), İstanbul, TDV. Yayınları, 2001, s. 399-400.

²⁷⁵ Mâtürîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’ân*, c. 2, s. 228.

²⁷⁶ M. Saim Yeprem, *İrade Hürriyeti ve İmam Mâtürîdî*, TDV. Yayınları, Ankara, s. 246.

²⁷⁷ Yazıcıoğlu, “İslâm Kelâmında Önemli Bir Mesele: İstitâat”, s. 53.

²⁷⁸ Ebû Muhammed Nûreddîn Ahmed b. Mahmûd b. Ebî Bekr es-Sâbûnî, *Mâtürîdiyye Akâidi*, (çev. Bekir Topaloğlu) Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 2016, s. 137.

²⁷⁹ Mü’minûn, 23/62.

²⁸⁰ Mâtürîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’ân*, c. 10, s. 58.

²⁸¹ Mâtürîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’ân*, s. 327-328.

İnsan akli sayesinde güzellikleri ve çirkinlikleri tanır.²⁸² İmam Mâtürîdî, fiillerin mahiyetine ilişkin nitelikler olan hüsün ve kubuhun, insanın fıtratı itibariyle duygusal bakımdan çeşitli fiillerden hoşlanmasına karşın mantığın sonuçlarını göz önünde bulundurarak bunların iyiliğine hükmettiğini, duyguların yneldiğı bazı fiillerin sonuçlarını dikkate alarak bunları da kötülükle vasıflandırdığını belirtmiş, dolayısıyla iyilik ve kötülüğü anlamada mantık kullanımının önemi dikkat çekmiştir. Eb'l-Muîn en-Nesefî, iyilik ve kötülüğün akıl tarafından kavranabilirse de iyiliğın emredilmiş, kötülüğün yasaklanmış olduğı ancak din vasıtasıyla bilinebileceğini vurgulamıştır.²⁸³

Mâtürîdîlere göre Allah, kullarına dünyada günahı olmadan acı ve elem ektirebilir, ancak ahirette böyle bir şeyin gerçekleşeceğini kabul etmezler. Çünkü Allah'ın, günahı olmayanlara acı çektirmesi O'nun hikmetine terstir.²⁸⁴ Allah'ın fiillerinde hikmetsiz bir iş yoktur.²⁸⁵ Allah'ın hikmet sahibi olduğı kesin delillerle sabittir. Allah'ın yarattığı bir şeyde, hiçbir kimsenin bilemediğı güzel sonuçlar olabilir. Bundan dolayı kötü olarak gözüken bazı fiillerin arkasında bir takım hikmet ve faydalar olabilir. Dolayısıyla Allah'ın yarattığı ıstırap ve zarar veren bazı çirkin varlıkların yaratılmasında birçok hikmet ve faydalar vardır.²⁸⁶ İmam Mâtürîdî de, aklın yılanlar ve zararlı nesnelerin yaratılmasındaki hikmetin i yüzüne vakıf olamayacağını ifade eder. İlahî yaratılışa konu olması açısından hikmeti iki açıdan ele alan Mâtürîdî, ncelikle Allah'ın kullarını kendisinde yarar ve zarar olan şeylerle imtihan edeceğini belirtir. İkinci olarak da insanoğlunun dünyadaki hayat sınavı bazen bedene kolay gelen bazen de zorluk arz eden şeyleri tefekkür ederek ve akıl yürüterek tahammül etmekten ibaret olduğunu belirtir.²⁸⁷

Mâtürîdîler kâinata meydana gelen hayır ve şerrin, iyinin ve kötünün, musibetlerin ve afetlerin olmasını sorumluluk ve imtihan kavramlarıyla ilişkilendirirler. Nitekim Allah, iyiliğın ve kötülüğün kurallarını belirleyerek hayır ve

²⁸² Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, s. 278.

²⁸³ İlyas Çelebi, "Klasik Bir Kelam Problemi: Hüsün-Kubuh", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (MÜİFD)*, 1998-1999, S. 16-17, s. 79-80.

²⁸⁴ Ebru Türkman, "Kelâmda Günah Musibet İlişkisi", Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisan Tezi, Elâzığ 2006, s. 29.

²⁸⁵ Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, s. 423.

²⁸⁶ Sa'düddîn et-Taftâzânî, *Şerhu'l Akâid*, M.. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, (ev. Talha Hakan Alp), İstanbul, 2018, s. 214.

²⁸⁷ Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, s. 230.

şerre giden yolları tayin etmiştir. İnsanlardan da kendi hür iradeleri ile hidayeti seçmeleri istenmiştir.²⁸⁸

3.3. Eş'arîlerin Görüşleri

Ebü'l Hasan el-Eş'arî'ye göre kulların bütün fiilleri Allah'ın kudretiyle meydana gelir ve O'nun tarafından yaratılır.²⁸⁹ Ona göre Allah'ın rıza vermediği hiçbir şeyi yapması düşünülemez. Allah'ın izin vermediği bir durumun gerçekleşmesi de imkânsızdır.²⁹⁰ Eş'arîler, kulların fiilleri konusundaki görüşünü kesb nazariyesi ile açıklar. “Kesb” yaratma yönünden Allah'a, fiil olma yönünden insana aittir.²⁹¹ Gazzâlî'ye göre kulun işi kendi kesbi ile olsa bile Allah'ın iradesi dışında olamaz. Âlemde oluşan her şey Allah'ın kaza ve kaderiyle irade ve dilemesiyledir.²⁹² Taftâzânî, *el-Makâsıd* isimli eserinde kesb nazariyesi ile ilgili şunları ifade etmektedir;

“Kesbe gelince, ”kulun kudretinin taalluk ettiği vasıf” olduğu söylenmiştir. ”Kulda fiile taalluk eden kudret yaratması bakımından Allah'ın kudretiyle yaratılmış fiildir.” denilmiştir. Yine kesb “Kâdirin [yani kulun] kâdir olmaklıkta tek olması mümkün olmayacak şekilde makdûrun kendisiyle gerçekleştiği şeydir ve [yaratmanın aksine] kudret mahallinde gerçekleşir.” denilmiştir. İşin doğrusu kesb mefhumu açıktır. Kapalılık onu ifade etmede bulunmaktadır. Açık olan şudur ki: Kesb [hakiki varlığı olmayan] izâfî bir şey olup kulda bulunması zorunludur. Ancak kesb, fiilin var olmasını zorunlu kılmaz. Fakat kesb, fiilde bulunanın, makdûrla vasıflanmasını zorunlu kılar. İşte bu kesb iki taraftan (fiil-terk) birini tayin, tercih ve kudreti o yöne sarfetmek vs. şeklindedir.”²⁹³

Aynı şekilde kesb, kulların fiillerinin kişinin irade ve kudretine bağlı olduğunu ifade eden bir kavramdır. Bu bakımdan kesb, kulun fail olduğunu vurgulayan bir anlam taşır. Ancak fiili işlemek ile onu var etmek farklı anlamlara sahiptir. Eş'arî kelam alimlerine göre kesb, kulun fiilinin meydana gelişine hadis kudretin etki etmesinden ibarettir. Kulların fiillerini yaratan Allah'tır. Kesb, zorlama olmaksızın kudret ile fiilin

²⁸⁸ Abdülhalim Kazan, “Musibet İnanç İlişkisi: İstanbul Fatih'te Yaşayan Suriyeliler Örneği”, *Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep 2021, s. 25.

²⁸⁹ Nâsırüddîn Ebû Saîd Abdullah b. Ömer b. Muhammed el-Beydâvî, *Tavâli'u'l-Envâr min metâli 'i'l-enzâr*, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, (çev. İlyas Çelebi), İstanbul, 2014, s. 206.

²⁹⁰ Ebü'l-Hasen Ali b. İsmâîl el-Eş'arî, *Kitâbu'l-luma fi'r-reddi alâ ehli'z-zeyği ve'l-bida'*, (thk. Hamûde Gûrâbe), Mısır Matbaası, Kahire, 1955, s. 47.

²⁹¹ Sa'düddîn et-Taftâzânî, *el-Makâsıd*, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, (çev. İrfan Eyibil), İstanbul, 2019, s. 572.

²⁹² Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed el-Gazzâlî et-Tûsî, *İhyâ'ü 'ulûmi'd-dîn*, (çev. Ahmet Serdaroğlu), Bedir Yayınları, İstanbul, 1974, c. 1, s. 283.

²⁹³ Taftâzânî, *el-Makâsıd*, s. 574.

meydana gelmesidir.²⁹⁴ Eş'arîler, kulun fiilinin Allah'ın kudretiyle gerçekleştiğini sem'î ve aklî delillerle ispat etmişlerdir. "O her şeyin yaratıcısıdır."²⁹⁵, "Oysa Allah sizi de yaptığınız şeyleri de yaratmıştır."²⁹⁶, "O Allah ki yaratandır."²⁹⁷, "Allah dilediğini yapar."²⁹⁸, "Biz bir şeyin olmasını istediğimiz zaman sözümüz sadece, ona, "ol" dememizdir. O da hemen olur." ²⁹⁹ meâlindeki ayetleri sem'î delil olarak gösterirler.

Aklî delillere gelince, kulun fiili eğer kendi kudretiyle gerçekleştirseydi, Allah'ın kudretinin her şeyi ihtiva etmesinden dolayı bir eserde iki müessirin bulunması zorunlu olurdu. Kul fiilini kendi kudreti ile yapsaydı, fiilinin tafsilatını da bilmesi gerekirdi. Kişinin yürüyen, uyuyan, konuşan ve yazan olması onun, fiillerinin ayrıntısını bilmediğini gösterir.³⁰⁰

Eş'arîlere göre güzellik (hüsün) ve çirkinlik (kubuh) ancak vahiyle bilinebilir. Hüsün, Allah'ın emrettiği; kubuh ise Allah'ın yasakladığı fiillerdir.³⁰¹ Bir başka tanıma göre hüsün, dinin iyi gördüğü, yapılmasını teşvik ettiği ve yapılmasına sevap vadettiği; kubuh ise dinin yapılmasını yasaklayıp ceza vadettiği şeylerdir.³⁰² Hüsün ve kubuhun varlığı itibaridir. Nesnelerin iyi veya kötü olduğu şeriatın tesbit edip açıklamasıyla bilinir. Bir eylem dinin insanlara emrettiği veya yasakladığı zaman iyilik veya kötülük niteliğini kazanır. Fiillerin şeriatın gelmesinden evvel güzellik ve çirkinlik konusu ortada yoktur. Dolayısıyla bir fiil Allah buyurduğu için iyi, yasakladığı için ise kötüdür.³⁰³ Hüsün ve kubuh, bir eylemin zâtî bir özelliği ve değişmez bir özelliği olarak görülmemelidir, bunun aksine söz konusu değerler izâfî olup kurallara, insanlara, hedeflere ve düşüncelere yönelik değişen izafî şeylerdir.³⁰⁴ Örneğin belirli

²⁹⁴ İsmail Şık, "Eş'arî'nin Kesb Anlayışı", *V. Uluslararası Şeyh Şaban-ı Velî Sempozyumu*, ed. Mustafa Aykaç vd., Kastamonu: Kastamonu Üniversitesi Yayınları, 2018, s. 703.

²⁹⁵ En'am, 6/102.

²⁹⁶ Saffât, 37/96.

²⁹⁷ Haşr, 59/24.

²⁹⁸ İbrahim, 14/27.

²⁹⁹ Nahl, 16/40.

³⁰⁰ Taftâzânî, *el-Makâsîd*, s. 574-579.

³⁰¹ Taftâzânî, *el-Makâsîd*, s. 592; Beydâvî, *Tavâli'u'l-Envâr*, s. 212.

³⁰² Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed el-Gazzâlî et-Tûsî, *el-İktisâd fî'l-İ'tikâd*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, (çev. Kemal Işık), Ankara, 1971, s. 120.

³⁰³ Ebü'l Hasen Ali b. Muhammed b. Ali es-Seyyid eş-Şerîf el-Cürcânî, *Şerhu'l Mevâkıf*, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, (çev. Ömer Türker), İstanbul, 2021, c. 3, s. 310.

³⁰⁴ İlyas Çelebi, "Hüsün ve Kubuh", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul, TDV. Yayınları, 1999, c. 19, s. 59-63.

bir eylem, bazen bir kişi hakkında bir taraftan uygun olduğu halde, diğer bir yönden aykırı olabilir. Yani bir açıdan hasen, diğer taraftan da kabih olmuş olur.³⁰⁵

Eş'ariler, istitâat meselesini M t r diler gibi değerlendirerek istitâatin fiille birlikte olduğunu savunmuşlardır. Onlara göre organların sağlığı ve sağlam yapısından oluşan kudret, eylem gerçekleşmeden önce ortaya çıkar. Eş'ariler kudretin, fiilin meydana gelmesinde asla tek başına yeterli olmadığını ileri sürerler. Daha sonra buna kesin güdü eklendiğinde bu kudret, belirlenmiş güdü ile birlikte belirli bir eylemin belirleyici nedeni haline gelir. İşte böyle bir fiilin ortaya çıkması, bu birlikteliğin gerçekleşmesiyle gerekli hale gelir.³⁰⁶

Eş'ariler, fiili oluşturacak kudretin araz olduğunu savunurlar. Araz kabul edilen bu g   de fiil gerçekleştiğinde yok olmaktır. şayet bu kudret ortadan kaybolmayıp varlığını s rd rseydi o vakit çok zaman var olduğu halde ona sahip olan kişi hiçbir şey ortaya koymayan kişi olarak kalırdı. Her farklı bir fiil için farklı bir kudretin yaratıldığını savunan Eş'ariler, verilen kudretin kendinin aksi olan bir şeyi yapmaya da g   yetirebilmesi halinde zıtlıkların bir arada bulunacağından dolayı bunun imkânsız olacağını söylemişlerdir.³⁰⁷

Allah'ın insanları gücünün yetmeyeceği hususlarda sorumlu tutması Eş'ariler ile M t r diler arasındaki farklı görüşlerden birisidir. Daha öncede belirtildiği gibi M t r diler bunu caiz görmezler. Ancak Eş'ariler, g   yetirilemeyen şeylerle sorumlu tutulmayı caiz olarak g r rl r.³⁰⁸ Eş'arî'ye göre meleklerin bilmedikleri bir şeyi haber vermelerini isteyen ayet³⁰⁹, g   yetirilemeyen il   teklifin caiz olduğunu göstermektedir. Aynı şekilde Kur'an-ı Kerim'de Nisâ suresinin 129. ayetinde belirtildiği üzere, erkeklerin kadınlar arasında ne kadar  zen gösterseler dahi aralarında adaleti sağlayamayacakları ifade edilmiştir.³¹⁰ Kadınlar konusunda adaletli

³⁰⁵ Gazzâlî, *el-İktisâd*, s. 119-120.

³⁰⁶ Eb  Abdill   Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyn er-R  , *Me'alim  Usûli'd-Dîn*, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, ( ev. Muhammet Altaytaş), İstanbul, 2019, s. 160.

³⁰⁷ Canan  zel, "Mu'tezile ve Eş'arî Mezheplerinin Kulun Sorumluluğu Bağlamında İnsan Fiilleri ve Teklif-i M  L  Yutâk Mukayesesi", *Ağrı İşl m  İlimler Dergisi (AG  D)*, 2022, C. 5, S. 10, s.114-115.

³⁰⁸ Cürcânî, *şerhu'l Mev k f*, c. 3, s. 346; Fahreddin er-R  , *Me'alim  Usûli'd-Dîn*, s. 164; Gazzâlî, * hy *, c.1, s. 286; Taftâzânî, *el-Mak s d*, s. 598.

³⁰⁹ Bakara, 2/31.

³¹⁰ Nisâ, 4/129,

davranmaya güç yetirilemeyeceğini bildiren Allah'ın, başka ayetlerde adaletli olmayı emretmesi de teklif-i mâ lâ-yutâk'ın caiz olduğunu göstermektedir.³¹¹ Eş'arîler'e göre Allah'ın insana gücü yetmediği şeyi teklif etmesinin caiz olması, şeriat yönünden de doğrudur. Çünkü Allah Ebû Leheb'e imanı emretmiş, Hz. Peygamber'i tasdik ve Allah'tan getirdiği bütün haberlere iman etmesini bildirmiştir. Bununla birlikte onun iman etmeyeceğini de bildirmiştir. Ayrıca güç yetmeyen işin teklifinin mümkünlüğüne “*Ey Rabbimiz! Bize gücümüzün yetmediği şeyleri yükleme!*”³¹² meâlindeki ayet de delildir.”³¹³ Cürçânî de Allah'ın kullarını gücünün yetmediklerinden görevli tutmasının caiz olduğunu söyler. Bunu da Allah'a hiçbir şeyin vacip olmadığını ve O'nun yaptığı hiçbir şeyde çirkinlik bulunmadığını ifade ederek delillendirir.³¹⁴

Eş'arîler Allah'ın hayır ve şerri hem irade ettiğini hem de yarattığını, O'ndan başka yaratan olmadığını dolayısıyla Allah'ın fâil-i muhtar olduğunu belirtirler. Bu âlem, Allah'ın mülkü olduğu için orada dilediği gibi tasarrufta bulunur. Allah'a hiçbir şey vacip değildir. Ancak O, küfre rıza göstermez, kötülüğü emretmez. Onlar hayvanların, çocukların ve delilerin gördüğü elemelerin, Allah'ın adliyle oluştuğunu bilir. Onlara dünyada erişen elemiden dolayı mükafat vermek, Allah'ın üzerine vacip değildir. Eğer Allah, ahirette onları nimetleriyle nimetlendirirse bu, O'nun fazlı ve ihsanı ile gerçekleşir.³¹⁵ Dolayısıyla Eş'arîler, Allah'ın geçmiş günahı ve gelecek sevabı olmadan dilediği kimseye acı çektirmesini caiz görmüşlerdir.³¹⁶

Gazzâlî, Mu'tezile'nin Allah'ın kullarını karşılıksız cezalandırmayı zulüm saydıklarını belirtir ve buna itiraz eder. O, zulmün, izni olmadan başkasının mülkünde tasarrufta bulunmak olduğunu, halbuki Allah'ın mülkünde tasarruf ettiğini, mülkünde tasarruf ettiğinden bunun zulüm sayılmayacağını belirtir. Ayrıca Allah hakkında zulüm isnad etmenin imkânsız olduğunu belirtir. Çünkü, mülkün Allah'tan başka sahibinin olmadığından, hiçbir kimse burada tasarrufta bulunamaz. Gazzâlî, bu görüşünü geçmişte hiçbir günahı olmadığı halde insanların hayvanlara yaptığı eziyetleri delil

³¹¹ Eş'arî, *Kitâbü'l-Lüma*, 113-114.

³¹² Bakara, 2/286.

³¹³ Gölcük-Toprak, 2016, s. 267-268.

³¹⁴ Cürçânî, *Şerhu'l Mevâkıf*, c. 3, s. 346.

³¹⁵ Emrullah Yüksel, “İlâhi Fiillerde Hikmet”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1988, S. 8, s. 65.

³¹⁶ Gazzâlî, *İhyâ*, c. 1, s. 286.

olarak gösterir. Bu görüşe göre hayvanlar onlar tarafından karşılıksız eziyet görmekte ve neticede kesilmektedirler.³¹⁷

Allah acı ve zulmü başkaları için yaratmıştır ama bunun için kendisi zalim değildir. Zulmü öteki için oluşturan zalim olmazsa, Allah da zulmü başkası için yarattığında zalim olmaz. Allah'ın şehveti yaratması O'nun şehvetli olduğunu göstermediği gibi aynı şekilde zulmü yaratarak da zalim olacağı düşünülemez. Her şeyi yaratan Allah, zulmün de yaratıcısıdır. Ancak bu zulüm, zulmü talep eden kul için yaratılır, sonuç olarak kul tarafından kesb edilir. Bu yüzden başkası için yaratılan zulümden ötürü Allah'ın zalim olması mümkün değildir.³¹⁸

4. Musibet ve Kötülük İlişkisi

Musibet ile ilişkilendirebileceğimiz en önemli mefhumlardan birisi de “kötülük” kavramıdır. Arapça sözlükte “شر / şer” kelimesiyle ifade edilen kötülük kavramı, “خير / hayr” kelimesinin karşıtı olarak, “kötü olmak, kötülüğe yönelmek, kötülüğü gerçekleştirmek” ve “kötü, en kötü, çirkin, zararı dokunan” gibi manalara karşılık gelmektedir.³¹⁹ Türkçe sözlükte kötü kelimesi, “iyi niteliklere sahip olmayan, zararlı, hoş olmayan, vasfı bulunmayan, kıymetsiz” şeklinde tanımlanmakta; kötülük ise “kötü olma durumu”, “kötü olan şeyin veya kimsenin niteliği”, “zarar verecek davranış veya söz” şeklinde ifade edilmektedir.³²⁰

Dinî literatürde şer (kötülük), “Allah'ın razı olmadığı, meşru kabul edilmeyen, yapılması halinde insanın ceza almasına neden olan olay” olarak tanımlanmıştır.³²¹

İnsanlık tarihi ilk insandan bugüne kadar pek çok doğal ya da ahlâki musibet, belâ, acı, ıstırap ve kederi yaşamıştır. İnsanların başına gelen kötülükler, karşı karşıya geldiği musibetler insanları kötülüğün neden var olduğu sorusunu sormaya itmiş, bunları açıklama ve anlamlandırma gayesine bürünmüştür. Bu da bir problem olarak insanlık tarihinin belki de en eski problemlerinden birisi olan “kötülük problemi”ni

³¹⁷ Gazâli, *İhyâ*, c. 1, s. 286-287.

³¹⁸ Gölcük-Toprak, *Kelâm*, s. 263.

³¹⁹ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, c. 4, s. 400; Mütercim Âsım Efendi, *Kâmûsu'l-Muhît Tercümesi*, c. 2, s. 2052; Ebû Bekir er-Râzî, *Muhtârü's-Sihah*, s. 163.

³²⁰ Yaşar Çağbayır, *Türkçe Sözlük*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2007, c. 3, s. 2804-2805.

³²¹ Topaloğlu-Çelebi, *Kelâm Terimleri Sözlüğü*, s. 291.

ortaya çıkarmıştır. Bu problem, iyi bir Tanrı'nın varlığından şüphe eden, hatta bundan dolayı O'nun varlığını inkâr edenlerin temel dayanaklarından birisi olmuştur. Özellikle pozitif ateist denilen gurubun Tanrı'nın var olmadığını kanıtlamak için ortaya attıkları en önemli delildir.³²² Genel bir ifadeyle “dünyadaki kötülüklerin iyi bir Tanrı ile bağdaşmayacağı” tezi dahilinde olan “kötülük problemi”³²³, “merhametli bir Tanrı'nın şerleri/kötülükleri yaratması veya merhametli Tanrı'ya rağmen evrende şerlerin/kötülüklerin bulunması meselesi” diye ifade edilmiştir.³²⁴

Kötülük problemi ilk defa Yunan düşünür Epicurus (ö. M. Ö. 270) tarafından mantıksal bir delil olarak formüle edilmiş ve Lactantius (ö. M. S. 340) tarafından güncellenmiştir. O, Tanrı'nın kötülükleri kaldırmak istediği halde kaldıramaması durumunda O'nun güçsüz olduğunu göstereceğinden bunun Tanrı'nın karakteriyle bağdaşmayacağını, Tanrı, kötülükleri ortadan kaldırmaya güç yetirebiliyor fakat kaldırmak istemediğinde ise O'nun kıskanç olduğu ortaya çıkar ki bu da Tanrı'nın zatıyla uyuşmayacağını belirtmiştir. Dolayısıyla Lactantius kötülüklerin kaynağının ne olduğunu sorgular. Tanrı'nın neden kötülükleri kaldırmadığını da eleştirir.³²⁵

Epicurus tarafından pesimist (kötümser) bir yaklaşımla formüle edilen kötülük problemi, İngiliz filozof David Hume (ö. 1776) aracılığıyla daha açık bir şekilde tekrar edilir. Hume, “Tanrı vardır” ve “kötülük vardır” önermelerini mantıksal açıdan çelişkili bulur. Bu iki önermeden yola çıkarak kötülüğün varlığı kesin olduğuna göre Tanrı'nın var olmadığının bilineceğini söyler. Hume'e göre eğer Tanrı kötülüğe engel olmak istediği halde gücü yetmiyorsa O'nun güçsüz olduğu ortaya çıkar. Kötülüğü önlemeye gücü yetiyor da engel olmuyorsa bu, Tanrı'nın kötü niyetli olduğunu gösterir. Hume, Tanrı'yı hem iyi hem güçlü kabul ettiğimiz takdirde bu kadar kötülük nasıl var olmaktadır? diye sorarak bu çelişkiyi sorgular.³²⁶

Batı düşüncesinde kötülük problemine kötümser yaklaşımlar olmakla birlikte, iyimser düşünceye sahip filozoflar da olmuştur. Bunların belki de en önemlisi,

³²² Cafer Sadık Yaran, *Kötülük ve Teodise*, Rağbet Yayınları, İstanbul, s. 11.

³²³ Yaran, *Kötülük ve Teodise*, s. 13.

³²⁴ Lütfullah Cebeci, *Kur'ân-ı Kerim Açısından Kötülük Problemi*, Akçağ Yayınları, 3. Baskı, Ankara, 2021, s. 8.

³²⁵ Yaran, *Kötülük ve Teodise*, s. 13.

³²⁶ Salih Aydın, *İmam Mâtürîdî'de Kötülük Problemi ve İmtihan*, İnsan Yayınları, İstanbul, 2022, s. 12; Yaran, *Kötülük ve Teodise*, s. 13-14.

“evrenin olabilecek en iyi dünya” olduğunu savunan “mutlak optimizm”in, yani iyimser düşüncenin en önemli temsilcisi kabul edilen ve “Teodise”yi ilk defa kullanan Leibniz’dir. (ö. 1716)³²⁷ Leibniz, üzerinde yaşadığımız bu dünyanın olası bütün dünyaların en iyisi olduğunu belirtir. Ona göre Tanrı, evreni yarattığında en iyi planı tercih etmiştir. Seçilen planla çeşitlilik birlikte en iyi düzen de bulunmaktadır.³²⁸ Leibniz kötülük problemini şu şekilde formüle etmiştir:

“Doğru olan yolu tercih etmeyen bir varlığın ya kudreti ya bilgisi yahut iyiliğin eksik olduğu anlamına gelir. Eğer Tanrı içinde kötülüğün bulunduğu bir evren yaratırsa, doğru yolu seçmemiş demektir. Bu durumda O’nun ya kudreti ya bilgisi yahut iyiliği eksiktir.”

Leibniz ikinci durumu onaylamamakla birlikte evrenin bu haliyle iyi olduğunu kanıtlamayı amaçlamaktadır. Dolayısıyla O, “Tanrı’nın hem bilgisi hem kudreti hem de iyiliği tam olduğuna göre yarattığı bu evrende gerçek anlamda kötülük olamaz.” demektedir.³²⁹

Kötülük problemi, genel olarak “metafiziksel kötülük”, “tabiî veya fiziksel kötülük” ve “ahlâkî kötülük” olmak üzere üç farklı şekilde değerlendirilmiştir. Metafiziksel kötülükler, “yaratılmış evrenin sonluluğu ve sınırlılığı” gerçeğine işaret eder. Bu kelimeyi ilk kez kullanan Leibniz metafiziksel kötülüğü, “yaratıklardaki asli kusurluluk”³³⁰ ya da “varlığın aslen yetkin olmayışı yani eksik yaratılmış olması” şeklinde tanımlamıştır.³³¹ Metafiziksel kötülük, “bir nesnenin ya da varlığın tamlıktan yoksunluğu” şeklinde de ifade edilmiştir.³³² Bu itibarla “sonlu varlıkların eksik oluşları, yetkin olmayışları” metafiziksel kötülüktür.³³³ Tabiî veya fiziksel kötülük ise insanların hasta olmasına, engelli durumuna düşmesine ve ölümüne sebep olan virüsler; çok sayıda can ve mal kayıplarına, acı ve elemelere neden olan depremler, seller, yangınlar ve kuraklıklar gibi insanın iradesi dışında meydana gelen doğal felaketleri kapsamaktadır.³³⁴ Ahlâkî kötülükler ise bizzat insanın hür iradesiyle yaptığı

³²⁷ Cebeci, Kur’ân-ı Kerim Açısından Kötülük Problemi, s. 20.

³²⁸ Fethi Kerim Kazanç, “Ebü’l-Mu’in en-Neseffî’nin Kötülük Problemi Üzerine Düşüncelerinin Kelâmî Açısından Bir Tahlili”, *IV. Uluslararası Şeyh Şa’bân-ı Velî Sempozyumu- Hanefîlik-Mâtürîdîlik*, 2017, C. 1, s. 52.

³²⁹ Cebeci, Kur’ân-ı Kerim Açısından Kötülük Problemi, s. 21.

³³⁰ Yaran, *Kötülük ve Teodise*, s. 29-30.

³³¹ Mustafayev, “İbn Sina’da Kötülük Problemi”, s. 44.

³³² Metin Özdemir, *İslam Düşüncesinde Kötülük Problemi*, Furkan Yayınları, İstanbul, 2014, s. 15.

³³³ Yaran, *Kötülük ve Teodise*, s. 31.

³³⁴ Musa Koçar, *Mâtürîdî’de Allah Âlem İlişkisi*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2004, s. 219-220. Özdemir, *İslam Düşüncesinde Kötülük Problemi*, s. 15-17; Yaran, *Kötülük ve Teodise*, s. 31-32.

fiillerdir. Adam öldürmek, hırsızlık yapmak, yalan söylemek gibi fiiller; namussuzluk, korkaklık ve açgözlülük gibi vasıflar bu kötülük çeşidine örnektir.³³⁵ Aynı zamanda düşmanlık, merhametsizlik, savaşlar ve savaşlarda yapılan acımasızlıklarda ahlâkî kötülüklerdendir.³³⁶

Kelam düşüncesinde kötülük probleminin çözümünde ileri sürülen görüşler genellikle “ilâhî fiillerin bir hikmet ve amacının bulunup bulunmadığı” konusu etrafında şekillenmiştir.³³⁷ Mu'tezile alimleri kötülük problemine beş temel ilkelerinden birisi olan adalet ilkesinden yola çıkarak açıklama getirmişlerdir. Onlar kötülüğü, insanın kendi fiilleri sonucunda ortaya çıkan “ahlâkî kötülük” ve Allah tarafından meydana gelen “fiziksel kötülük” olmak üzere ikiye ayırırlar. Allah tarafından gönderilen musibet, kıtlık, deprem, hastalık gibi fiziksel kötülükler, insanlar için bir imtihandır. Bunlar insanların faydasına olan ve ahirette karşılığının verileceği kötülüklerdir. Yine Mu'tezile'ye göre çocukların çektiği acıların, büyükler için örnek olduğunu ve çocuklar için bunun karşılığının ahirette cennet olacağını savunurlar.³³⁸

Eş'arîler'e gelince onlar ilâhî fiillerin herhangi bir hikmete ve amaca bağlı olmadığını, Allah'ın bütün fiillerini ilim, kudret ve iradesiyle meydana getirdiğini ve Allah'ın bütün mülkün sahibi olarak dilediğini yaptığını belirtirler. Yine onlar Allah'ın kullarına zulmetmekten münezzeh olduğunu ve O'nun yaptığı her şeyin hayır olacağına inanılması gerektiğini ifade ederler.³³⁹

Mâtürîdîler ise kötülük problemini hikmet kavramı ile açıklamaya çalışmışlardır. Onlara göre Allah hem iyinin hem de kötünün yaratıcısıdır. Allah insanlara hür irade vermiş ve onları sorumlu kılmıştır. İnsanlara her iki seçeneği de tercih edebilme yeteneğini de vermiştir.³⁴⁰ Bir fiilde hem Allah'ın hem de kulun etkisi bir arada bulunabilir. Kul kendi özgür iradesiyle seçimini yapar ve diler, Allah da kulun iradesi doğrultusunda fiili yaratır. Kötülüğün mutlak manada Allah'a nisbet edilmesi

³³⁵ Yaran, *Kötülük ve Teodise*, s. 33.

³³⁶ Özdemir, *İslam Düşüncesinde Kötülük Problemi*, s. 26.

³³⁷ Yüsf Şevki Yavuz, “Şer”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (DİA), İstanbul, TDV. Yayınları, 2010, c. 38, s. 539-542.

³³⁸ Yaran, *Kötülük ve Teodise*, s. 151-152.

³³⁹ Yavuz, “Şer”, c. 38, s. 539-542.

³⁴⁰ Nazim Mustafayev, “İbn Sina'da Kötülük Problemi”, *Konya Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi*, Konya, 2011, s. 32.

uygun değilse de takdir Allah'a aittir. Mâtürîdî'ye göre âlemde kötülük vardır ve gerçektir. Kötülüklerin takdiri de Allah'a aittir. Allah kötülüğün de iyiliğin de yaratıcısıdır.³⁴¹ Allah'ın gerçekleşen fiili iyi ya da kötü olarak değerlendirmek mümkün değildir. Çünkü Allah iyi ve kötü özelliği bulundurmayan kendi fiiliyle mevsuftur.³⁴² Ona göre iyilik ve kötülüğün yaratılmasında bir hikmet vardır. Mâtürîdî'ye göre hikmet, “isabet demektir; her şeyin yerine konması ve her hak sahibine hakkının verilmesi, herhangi birinin hakkının çiğnenmemesidir.”³⁴³

³⁴¹ Koçar, *Mâtürîdî'de Allah Âlem İlişkisi*, s. 228.

³⁴² Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, s. 333-334.

³⁴³ Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, s. 116.

3. BÖLÜM

İMAM MÂTÜRÎDÎ'DE MUSİBET

Yüce Allah Kur'ân'da kullarını imtihan etmek için musibetlere maruz bırakacağını bildirmiş, çeşitli zorluk ve sıkıntılarla dolu olan bu yaşamın fani olduğunu belirtmiş ve esas saadet yeri olan ahiretin daha çok önemli olduğunu vurgulamıştır.³⁴⁴ Kimin daha iyi amel edeceğini sınamak üzere hayatı ve ölümü var eden Allah,³⁴⁵ insanın doğumundan ölüme kadar olan hayat yolculuğunda canına veya malına zarar gelmesi gibi maruz kaldığı belâ ve musibetleri ilâhî imtihanın bir gereği olarak vasıflandırmaktadır.³⁴⁶ Dolayısıyla insan bu dünyada mutlu ve güzel olaylar yaşayabildiği gibi, kendisine acı veren, huzursuzluk hissi yaratan, ıstıraba sebep olan musibetler de yaşayabilmektedir.

İmam Mâtürîdî musibeti, “yaratılanların karşılaştığı ve kendilerinin payının olduğu eylemler ve kendilerinin herhangi bir etkisi olmadan karşılaşılabilecekleri hadiseler” şeklinde ifade etmektedir.³⁴⁷ Mâtürîdî, Allah’a teslim olan bir insanın, çeşitli sorunlar ile karşılaşmayı büyük resimde musibet kabul etmemesi gerektiğini, tam tersine karşılaştığı belâları ya da yitirdiği nimetlerin en üst seviyede mutluluk ve kazancı bol olan bir kâr olarak görmesi gerektiğini ifade eder. Mâtürîdî’ye göre musibetlere sabretmek, aslında Allah’ın rızasını kazanmanın bir vesilesi olduğundan, memnuniyetle katlanılması gerekmektedir. Ona göre insan, sonunu görmeyen ve sıkıntılardan nefret duyan bir biçimde yaratılmıştır.³⁴⁸

1. Mâtürîdî’ye Göre Musibetlerin Meydana Geliş Sebepleri

Genel olarak insanın, çoğunlukla kendi iradesi dışında ve beklemediği bir biçimde karşılaştığı durum³⁴⁹ olarak tanımlanan musibet, insanları huzursuz eden, sıkıntıya sokan, derin ıstıraplara neden olan doğal afetler, tedavisi mümkün olmayan

³⁴⁴ Ör. bk., En’âm, 6/32; A’râf, 7/169; Ra’d, 13/26; Ankebût, 29/64.

³⁴⁵ Mülk, 67/2.

³⁴⁶ Bakara, 2/155.

³⁴⁷ Mâtürîdî, *Te’vilâtü'l-Kur’ân*, c. 14, s. 388.

³⁴⁸ Mâtürîdî, *Te’vilâtü'l-Kur’ân*, c. 1, s. 309.

³⁴⁹ Çağrıcı, “Musibet”, c. 31, s. 255-256.

ya da çok meşakkatli olan rahatsızlıklar, evrensel felaketler, açlık, salgın rahatsızlıklar gibi insan yaşamını büyük ölçüde etkisi altına alan ve genelde istenmeyen olaylardır. İnsanlar, başlarına gelen musibetlerin nedenini öteden beri düşünmüşlerdir. Genel olarak bu musibetleri, insanların günahlara dalmaları ve yeryüzünü ifsat etmelerine bağlı ilâhî bir ceza olarak kabul edenler bulunmaktadır.³⁵⁰ Özellikle küresel ölçekte yaşanan felâketlerden sonra bu musibetlerin geçmişte olduğu gibi Allah tarafından neden gönderildiği sorusu günümüzde de güncelliğini korumaktadır.

Musibetlerin meydana geliş sebeplerini açıklamadan önce musibetlerin kaynağı hakkında bilgi vermek yerinde olacaktır. Kur'ân'a baktığımızda karşılaşılan musibetlerin iki boyutlu olduğunu görürüz. Musibetlerin bazıları ilâhî irade kaynaklı (insanın iradesi dışında) olurken bazılarının ise insanın bizzat kendi fiillerinin sonucu olarak ortaya çıkar. Mâtürîdî, musibetlerin ya insanların hataları, günahları ve yapıp ettikleri yüzünden ya da herhangi bir kötülük veya günah olmamasına rağmen Allah'ın kullarına günahlarına kefarete olması veya ahirette mükâfat olarak vermesi şeklinde insanların başına geldiği söyler.³⁵¹

1.1. Kaynağı İnsan Fiilleri Olan Musibetler

Allah kulunu en özel biçimde yaratmış,³⁵² kuluna şan, şeref ve nimetler vermiş, mahlûkatın çoğundan üstün kılmış,³⁵³ her şeyi onun emrine tahsis etmiş ve ilâhî emaneti yükleyip yeryüzünde halife kılmış³⁵⁴ ve onu en seçkin ve en ayrıcalıklı varlık³⁵⁵ olarak yaratmıştır. Allah'ın insanlara vermiş olduğu nimetlerin en önemlileri akıl ve iradedir. İnsan aklı sayesinde düşünür iradesiyle de düşündüğünü yerine getirir. Bu da insanın sorumluluk sahibi bir varlık olduğu gösterir. Kur'ân'da akıl, irade ve iradesini özgürce kullanmanın gerektirdiği sorumluluklar anlamında “emaneti”³⁵⁶ yüklendiği belirtilen insanın başıboş olmadığı, amaçsız olamayacağı³⁵⁷ belirtilerek

³⁵⁰ Nazife Sağlamoğlu, “Kur'an-ı Kerim'de İbtîlâ -Suç ve Ceza Bağlamında-“, Samer Yayınları, Kahramanmaraş, 2020, s. 117.

³⁵¹ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, c. 13, s. 211-212.

³⁵² Tin, 95/4.

³⁵³ İsrâ, 17/70.

³⁵⁴ Bakara, 2/30.

³⁵⁵ Bakara, 2/29; Câsiye, 45/13.

³⁵⁶ Ahzâb, 33/72.

³⁵⁷ Müminun, 23/115; Kiyâme, 75/36.

dünyadaki tüm varlıklar içinde sorumluluğu olan tek varlık olduğuna da dikkat çekilmiştir.³⁵⁸ İnsanın sorumlu bir varlık olarak yaratılması onun irade hürriyetine sahip olduğunu gösterir. Eğer insan hür irade sahibi olmasaydı, onun sorumlu olmasının bir manası olmazdı. Burada konumuzla ilgili olan problem insanın başına gelen musibetlerde sorumlu olup olmayışdır.

İmam Mâtürîdî, Allah'ın iyiyi kötünden ayırabilecek yetenek verdiği insanı, mükellef olarak yarattığını ifade etmektedir. Allah kulunun aklî idraklerine kötü davranışı çirkin, iyi davranışı da güzel göstermiştir. İnsanların aklına çirkin karşısında güzel olanı seçmeyi, yergiye uygun olanı övgüye üstün tutmayı kabul görülmez davranış olarak yerleştirmiştir. Sorumlu olarak yarattığı insanı da imtihana tâbi tutmuştur. Mâtürîdî'ye göre Allah, kulların mükellef oldukları konuları düz ve sarp, kolay ve zor olarak iki ayrı bölümde oluşturmuştur. Yine ona göre insanların bu iki kategoriden her ikisine de fazla zorluk çekmeden ulaşabileceklerini, onların yaklaştıkları veya uzaklaştıkları davranışlarının bu seçeneklere dayandığını belirtir.³⁵⁹

Beşerî irade, mükellefiyet için zorunlu olup kulların eylemlerinde sorumluluğu üstlenebilmesi için vardır. Aksi takdirde Allah'ın kullara teşrî emir vermesi ya da kulların yaptıklarından dolayı ceza ya da mükâfat vadetmesi uygun olmayacaktır.³⁶⁰ Kulun kendine ait hür bir iradesi olması başına gelen musibetlerde etkisinin olduğunu gösterir. Yani kişinin sorumlu bir varlık olması onun musibetlere maruz kalması ve bunlarla imtihan olması anlamına gelir.

Kur'ân'ın Şûrâ suresinin 30. ayetinde insanların maruz kaldıkları her musibetin kendi elleriyle yaptıkları sebebiyle başlarına geldiği ifade edilmiştir.³⁶¹ Bu ayetin açıklamasında Mâtürîdî, insanların karşılaştıkları musibetlerin kendi yaptıklarından dolayı geldiği ifadesini, herkesin kendisini kontrol etmesi amacıyla belirtilmiş olabileceğini; bu doğrultuda insanın başına gelen musibetin, daha evvel yaptığı bir kötülükten dolayı oluştuğunu belirtir. Aynı zamanda İmam, Allah'ın kullarına herhangi bir günah ve kötülük olmasa da musibet verebileceğini vurgular.³⁶² Ayrıca O, bu ayetin insanları bir kötülüğü meyletmesine yönelik uyarma anlamına geldiğini veya

³⁵⁸ Veysi Ünverdi, "Mâtürîdî'de İnsanı Sorumluluğu", *Usul İslam Araştırmaları*, 2013, S. 20, s. 48-49.

³⁵⁹ Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, s. 431-432.

³⁶⁰ Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, s. 438-439.

³⁶¹ Şûrâ, 42/30.

³⁶² Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, c.5, s. 332; c. 13, s. 212;

musibetin işledikleri günahlara karşı kefarete olması ve onu günahlarından kurtulmasını sağladığını ifade eder. Mâtürîdî, her durumda insanın karşılaştığı musibete karşısında şükretmeyi ve sabretmeyi bilmesinin gerekliliğini belirtir. Bu durumu ise Peygamber'in, herhangi bir insana bir diken batması, ayağının takılıp düşmesi ve yaralanmasının akabinde damarından kan akmasının, işlenen bir günah yüzünden olduğu ve bu nedenle Allah'ın onun birçok günahını affedeceği şeklindeki³⁶³ rivayetine dayandırır.³⁶⁴ Mâtürîdî, ayette geçen “فَبِمَا كَسَبَتْ أَيْدِيكُمْ” “kendi yaptıklarınız yüzünden” bölümü, elin yapılan tüm işlerde bir vasfı olmasa bile işleri ellerin öne çıkardığını, çünkü normal hayatın seyrine göre bir şey ancak eller aracılığıyla öne alınıp ve geri bırakıldığını³⁶⁵, eğer insanların gerçekleştirdiği fiillerde bir etkisi olmasaydı Allah'ın ellerinizle yapıp ettikleriniz mealindeki beyanın bir mana içermeyeceğini vurgular. Bu bağlamda O, insanların eylemlerinde etkisinin bulunduğu³⁶⁶ ve fiillerin ellerle yapılan şeyler yüzünden olduğunu vurgular.³⁶⁷

Bu ayetteki hitap, Taberî'ye göre (ö. 310/923) insanların hepsini kapsamaktadır. Buna göre ayet: “Ey insanlar! Dünyada kendinize, ailenize ve mallarınıza her ne musibet gelirse bu, kendi yüzünüzdendir. Ancak Allah, işlediğiniz suçların büyük kısmını affeder ve bunlarla sizi cezalandırmaz.” anlamında olur.³⁶⁸ Müfessirler bu ayetteki hitabın günahkâr müminlere yönelik olduğunu ve hükmün onları kapsadığını ifade ederler.³⁶⁹

Zemahşerî de ayette geçen ifadenin günahkârlara yönelik olduğunu, Allah'ın bazı günahkârların cezasını eksiksiz verirken bazılarını da affedebileceğini söyler. Ayrıca günahsız olan peygamberlerin, çocuk ve akıl hastalarının çektiği acılar, ya ahirette karşılığı tam ödenecek bedel ya da bir menfaat nedeniyle başlarına geldiğini belirtir.³⁷⁰ Mâtürîdî, bu ayetin tefsirinde Zemahşerî'nin belirttiği ve Mu'tezile

³⁶³ Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî el-Beyhakî, *Şu'abü'l-İmân*, thk. Abdul'âlî Abdulhamîd Hâmid-Muhtâr Ahmed en-Nedvî, Mektebetü'r-Rüşd, Riyad, 2003, c. 12, s. 253-254.

³⁶⁴ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, c. 13, s. 212.

³⁶⁵ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, c. 9, s. 106.

³⁶⁶ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, c. 6, s. 264.

³⁶⁷ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, c. 2, s. 552.

³⁶⁸ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, c. 21, s. 538.

³⁶⁹ Ebü'l-Hasen Mukâtil b. Süleymân, *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*, Dâru İhyai't-Türas, Beyrut, 1423/2002, c. 3, s. 771; Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed Kurtubî, *el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, Dârü'l-Kütübü'l-Mısriyye, Kahire, 1384/1964, c. 16, s. 30; Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, c. 7, s. 29; Beydâvi, *Envâru't-Tenzîl*, c. 5, s. 82;

³⁷⁰ Zemahşerî, *Keşşâf*, c. 5, s. 1196.

bilginlerinin de önemle üzerinde durduğu “Allah’ın hiç kimseye bedelini (ivaz) vermeden acı ve ıstırap çektirmeye hakkı yoktur.” iddialarına şu şekilde cevap verir: Eğer mesele Mu’tezile’nin belirttiği şekilde insanlara iyilikler, bolluk ve güzellikler veren Allah’ın ihsan eden, rızık ve nimet veren olmaması gerekirdi, çünkü bir başkasından bedeli karşılığında bir şey alan kişi, ihsan eden ve nimet veren diye vasıflanmaz. Allah kendini nimet veren ve ihsan eden diye isimlendirdiğinden Mu’tezile’nin söyledikleri buna ters düşmektedir. Yine aynı şekilde Mu’tezile’nin belirttiği şekilde insanları bedel verilmesi gerekli olsaydı, kulların razı olacakları bedeli vermesi gerekirdi. Söz konusu bedel insanlardan aldığı rahatlığın değerinde olması gerekirdi. Esasında Mu’tezile âlimlerinin böyle bir şart koşmaları konu bile olmamıştır.³⁷¹ Mâtürîdî Allah’ın insanların başına musibetleri göndermeye hakkı olduğunu vurgular. Ona göre yaratılanların tamamı Allah’ın kulu ve kölesidir. Her türlü eksiklikten münezzeh olan Allah da her şeyin hakiki sahibidir. Bundan dolayı Allah’ın hiçbir bedel ve karşılık vermeden de dilediğini yapmaya hakkı vardır.”³⁷²

Bu ayetin tefsiri mahiyetinde şu şekilde bir hadis vardır. Hz. Ali şöyle anlatır. “Ben size Peygamber’in bize anlattığı Allah’ın kitabında en faziletli ayeti haber vereyim mi? Bu âyet, Allah Teâlâ’nın “*Başınıza nasıl bir musibet gelirse yaptıklarınız yüzündendir...*” ayetidir. Peygamber (s.a.v.) “Ey Ali! Bunu sana açıklayayım: Dünyada size isabet eden hastalık yahut ceza ya da bir belâ, ellerinizin kazandıkları sebebiyledir. Allah Teâlâ ise âhirette sizi ikinci defa cezalandırmayacak kadar kerimdir. Allah Teâlâ, dünyada bir şeyi affettikten sonra onun cezasını (âhirette) tekrar vermeyecek kadar da halimdir.”³⁷³

Konuyla alakalı farklı bir ayette Hz. Peygamber’e hitaben; kendisine gelen iyiliğin Allah’tan olduğu, maruz kaldığı kötülüğün ise kendi nefsi yüzünden meydana geldiği bildirilmiştir.³⁷⁴ Mâtürîdî bahsi geçen ayette ifade edilen “başına gelen kötülük ise nefsindendir.” kısmını kişinin kendi nefsinin suçlarından kaynaklanan bir ceza olarak verildiği şeklinde açıklar.³⁷⁵

³⁷¹ Mâtürîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’ân*, c. 13, s. 212.

³⁷² Mâtürîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’ân*, c. 13, s. 212-213.

³⁷³ İbn Kesîr, *Tefsîru’l Kur’âni’l-Azîm*, c. 7, s. 208; Kurtubî, *el-Câmiu li-Ahkâmi’l-Kur’ân*, c. 16, s. 30.

³⁷⁴ Nisâ, 4/79.

³⁷⁵ Mâtürîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’ân*, c. 3, s. 298.

Bir başka örnekte, Müslümanların Uhud harbinde müşriklere karşı başlarına gelen yenilgi musibetidir. Müslümanlar bu savaşta kesin bir şekilde zafere ulaşacaklarına inanıyorlardı. Hz. Peygamber de onlara, Allah'ın yardım edeceğini bunun içinde yanlış davranışlardan sakınmaları ve sabretmelerini söylemişti. Ancak netice beklediklerinin tersi olunca, Müslümanlar müşrikler karşısında kabul edemedikleri ciddi bir mağlubiyet yaşadılar. Ardından *“Bu başımıza nasıl geldi?”*³⁷⁶ sorusu ile mağlubiyetin nedenini irdediler. Onlara *“De ki: O, kendinizdendir”* şeklinde cevap verilmiştir. Mâtürîdî, ayette geçen musibeti Allah'ın bunu kendilerine teselli olsun diye hatırlattığını belirtir. Yani Allah Müslümanların uğradıkları musibet karşısında müşriklerin karşılaştıklarıyla teselli bulmaları için bu şekilde söylemektedir. Ya da müşriklere iki kat musibet verdiğini bildirerek Allah'a şükretmeleri ve böyle bir hadisenin sadece kendilerinin başına gelmediğini anlamaları için müminlere olan nimetini hatırlatmaktadır.³⁷⁷

Yine Mâtürîdî'ye göre Allah'ın bu ayette *“Bu nereden başımıza geldi?”* demeleri sebebiyle ve Müslümanların Allah'a karşı gelmek ve Hz. Peygamber'e muhalefet etmeleri sebebiyle yüklendikleri günahtan tövbe etmemelerinden dolayı kendilerini azarladığını ifade eder. Söz konusu ayete yönelik Mâtürîdî'nin bir diğer yorumu da Müslümanların başına gelen bu yenilgi musibetinin bir imtihan olduğudur. Ona göre Allah'ın kullarını istediği her durumla sınamaya hakkı vardır; çünkü bütün insanlar Allah'ın kuludur. Dolayısıyla Allah bunun bir imtihan olduğunun farkında olmamaları sebebiyle Müslümanları kınamaktadır. Bu ayetteki musibetin Hz. Peygamber'i dinlememeleri, mevzilerini terk etmeleri ve buna benzer konularda ki emirlerine aykırı hareket etmeleri nedeniyle Müslümanların başına geldiğini vurgular.³⁷⁸

Mâtürîdî, ayette geçen *“Bu nereden başımıza geldi?”* ifadesi Müslümanların tarafında savaşa katılan münafıklar tarafından söylenmişse o zaman bunun bir alay olduğunu belirtir. Yani münafıklar, Hz. Peygamber'in savaşı kendilerinin kazanacaklarına dair sözü ve nübüvveti eğer hakikat ise bu musibet neden geldi? diyerek alay etmektedirler. Mâtürîdî, bu sözlerinin de *“Bu işte bizim görüşümüz*

³⁷⁶ Âl-i İmrân, 3/165.

³⁷⁷ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, c. 2, s. 517.

³⁷⁸ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, c. 2, s. 517-518.

alınsaydı burada öldürülmezdik” demelerine ve hendek harbinde söyledikleri “Allah ve Resul’ünün vaadleri bizleri aldatmaktan ibaretmiş!” ifadelerine ve kendilerini mümin göstermek için sarfettikleri diğer sözlere de çok benzediğini belirtir. Eğer ayette geçen bu sözü Müslümanlar söylemiş ise o halde maruz kaldıkları bu musibetin neden başlarına geldiğini ve nereden kaynaklandığını öğrenmek amacıyla sorduklarını belirtir. Sonuç olarak Mâtürîdî bu ayette belirtilen musibetin, Müslümanların Allah’a karşı gelmeleri, Hz. Peygamber’in emrine aykırı davranışları veya onları, imtihan etmek için başlarına geldiğini söyler.³⁷⁹

Kur’ân’da geçen *“Kendi yaptıkları şeylerden ötürü başlarına bir kötülük gelirse”³⁸⁰, “Sana ne kötülük gelirse kendindendir”³⁸¹* meâlindeki ayetler insanların karşılaştığı musibetlerin pek çoğunda kendi istekleri doğrultusunda işledikleri günahlardan ötürü oluştuğunu göstermektedir.

1.2. Kaynağı İlahî İrade Olan Musibetler

İnsanların başına gelen musibetlerin ilâhî irade kaynaklı veya kişinin kendi yanlış fiilleri yüzünden geldiği ifade edilmişti. İlahî irade kaynaklı musibetler toplumsal da olabilir. Toplumsal musibetler insanların bu musibetleri yok etmeye gücünün yetmeyeceği ölüm, sel ve zelzelelerde malın yitirilmesi gibi felaketlerdir.³⁸² Allah insanlara musibetleri imtihan etme, ceza veya azap verme, kulluğu hatırlatma ve günahlarından arındırma gibi nedenlerle vermektedir.

Allah’ın insanlara verdiği musibetler O’nun zalim olduğu anlamını taşımaz. Çünkü Kur’an’da Allah’ın kullarına yönelik rahmetle yaklaştığı, cezadan ziyade affedici olduğu görülmektedir. Kur’ân’da Allah’ın insanları yaptıkları sebebiyle hemen cezalandırmayıp belirli bir vakte kadar ertelediği ifade edilirken;³⁸³ işledikleri günahlar nedeniyle de Allah’tan ümit kesmemeleri istenir.³⁸⁴

³⁷⁹ Mâtürîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’ân*, c. 2, s. 518-519.

³⁸⁰ Rum, 30/36; Kasas, 28/47.

³⁸¹ Nisâ, 4/79.

³⁸² İsmail Karagöz, *Kur’an’a Göre Musibetler Açısından İnsan ve Toplum*, Çelik Yayınevi, İstanbul, 1996, s. 40.

³⁸³ Fâtır, 35/45.

³⁸⁴ Zümer, 39/53.

İmâm-ı Âzam Ebû Hanîfe, Allah'ın kimi zaman da insanlara adalet için azap edeceğini bildirir. Ona göre kullar O'nun mülküdür. Dolayısıyla birisi kendine ait mülkte istediği şekilde davranabilir. Zulüm ise başkasının mülkünde izin almadan bulunmaktır. Ebû Hanîfe'ye göre Allah, kimi zaman ise lütfu gereği insanların günahlarını affedeceğini belirtir. Allah'ın istediği kulunun günahını bağışlaması O'nun lütuf ve ihsanıdır. Kulun hakkı değildir.³⁸⁵

Mâtürîdî'ye göre adalet, bir şeyi ait olduğu yere koymak demektir.³⁸⁶ Ona göre hikmetsiz ve zulüm olan her şey çirkindir. Mâtürîdî, hikmet ve adaletin güzel olduğunu belirtir. Fakat O, herhangi bir şeyin bazen hikmet olabilecek durumda iken diğer halde sefeh olabileceğini ifade eder. Mâtürîdî, bir yerde zulüm olan bir durumun diğer bir konumda ise adl olmasının mümkün olduğunu dile getirmektedir.³⁸⁷ Mâtürîdî'ye göre Allah'ın yarattığı her şeyde o fiilin adalet ve hikmet ya da ihsan ve lütuf olmasıyla vasıflandırılması gereklidir.³⁸⁸ Allah'ın hikmetli oluşu, her şeyi yerli yerine koymasındır.³⁸⁹ O, musibet durumunu ilaç ve şifaya benzetmektedir. Örneğin acı olan bir ilaç içildiğinde nasıl insana şifa veriyorsa, musibetler de biz insanlar için bir hikmettir.³⁹⁰

İnsanlar başlarına gelen musibetlerin hikmetini bilemeyebilirler. Bu durumda kulların yapacağı şey, güçleri yettiğince önlem almak, musibetlerle yüz yüze gelince Allah'a itaat etmektir.³⁹¹

Musibetlerin hepsi Allah'ın buyruğu, isteği ve takdiriyle oluşmaktadır. Kur'an'da Allah'ın izni bulunmadan hiçbir musibetin başa gelmeyeceği vurgulanır.³⁹² Mâtürîdî, Kur'an'daki Teğâbün suresinin 11. ayetinde yer alan "Allah'ın izni" manasındaki bölümün farklı biçimlerde yorumlandığını, birincisinin "Allah'ın buyruğu" biçiminde olduğunu, söz konusu yorumun ise Hasan-ı Basrî tarafından belirtildiğini ifade eder. "Allah'ın izni" manasındaki bölüm O'nun emri şeklinde

³⁸⁵ Abdülvehhab Öztürk, *İmam A'zam Ebû Hanîfe'nin Eserleri*, Şamil Yayınevi, İstanbul, 2021, s. 53.

³⁸⁶ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, c. 2, s. 360.

³⁸⁷ Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, s. 425.

³⁸⁸ Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, s. 423-425.

³⁸⁹ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, c. 10, s. 146.

³⁹⁰ Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, s. 230-232, 425.

³⁹¹ Buladı, *Musibet ve İmtihan*, s. 57-58.

³⁹² Teğâbün, 64/11.

yorumlayanlarca karşılaşılan musibetlerin tamamı Allah tarafından birer ceza olarak verilir. Onlar bu fikirlerini “*Başınıza gelen musibet kendi yaptıklarınız yüzündendir.*”³⁹³ meâlindeki ayetle ilişkilendirirler. Onlar cezayı, insanların kendi yaptığı şeylerin bir karşılığı olarak meydana geldiğini, bu bağlamda Allah’ın izni ifadesi kullanıldığını, yani Allah’ın emri manası taşıdığını belirtirler. Mâtürîdî, bunun gibi ayetlerde bulunan musibetleri “Allah’ın emri” şeklinde algılanmasının doğru bakış açısı olmadığını savunur.³⁹⁴

Mâtürîdî, *Allah’ın izni* manasındaki bölümü kimilerinin de *Allah’ın ilmi* şeklinde yorumladığını belirtir. Söz konusu görüşü savunanlara göre bu musibetlerde kulların helak edilme durumu yer almaktadır. Allah, musibetlerin yalnızca kendi bilgisi çerçevesinde oluşacağını, onların helak edilmesinin ise Allah’a herhangi bir ziyan vermeyeceğini, mülkünü de eksiltmeyeceğini ifade etmektedir. Çünkü Allah tüm yokluktan münezzehtir. O, yarattıklarını mahlûkatın gereksinimi üzerine yaratmıştır. Dolayısıyla hepsinin yarar ve zararı da onlarındır. Aynı şekilde musibetlerin Allah’a herhangi bir zarar veya yararı dokunmaz. Bu sebepten ötürü musibetler Allah’ın istediği biçimde gerçekleşmiştir.³⁹⁵

Mâtürîdî, *Allah’ın izni* manasındaki bölümde *Allah’ın meşîeti ve iradesi* manasını savunanların da yer aldığını belirtir. Söz konusu yorumu savunanlar Allah’ın, kullarının yapacağını bildiği şeyi dilemiş olduğunun meydana geldiğini ifade eder. Bunun sebebi ise Allah’ın kullar için cehennemi yaratıp bununla tehdit etmesidir. Eğer herkesin itaatini isteseydi bu durumda cehennemde azap ettiği zaman kendisinden itaat istediği kişiyi cezalandırmış olur, söz konusu durum da haksızlığa sebebiyet verirdi. Eğer herkesin isyan etmesini dileseydi, vaadini gerçekleştirip kulunu cennetle ödüllendirdiğinde onun karşılığını hak etmediği yere koymuş ve hikmetli bir iş yapmamış olurdu. Neticede Allah kullarının neyi tercih edeceğini bildiği şeyi dilediği ortaya çıkar. Fiilin hikmetle uygun düşmesi için böyle olmasının doğruluğunu savunurlar. Mâtürîdî, Allah’ın “izin” ifadesini Kur’ân’ın çeşitli bölümlerinde

³⁹³ Şûrâ, 42/30.

³⁹⁴ Mâtürîdî, *Te’vilâtü ’l-Kur’ân*, c. 15, s. 203.

³⁹⁵ Mâtürîdî, *Te’vilâtü ’l-Kur’ân*, c. 15, s. 204.

belirttiğini, bu bölümlerin hepsinde söz konusu sözcüğün ötekilerden daha farklı bir yere sahip olduğunu belirtir.³⁹⁶

Buraya kadar, musibetlerin kaynağı hakkında bilgi vermeye çalıştık. Bu açıklamalardan sonra musibetlerin meydana geliş sebepleri üzerinde durmaya çalışacağız.

1.3. İmtihan

Musibetlerin varlığının ana nedeni konusuna gelindiğinde ise bu dünyada insanların farklı biçimde sınanmasıdır. Kur'ân'a göre insanın yaratılış nedeni, dünyada imtihan olmaktır. Allah hangi insanın daha iyi olduğunu belirleyebilmek üzere ölümü ve yaşamı yaratmıştır.³⁹⁷ İmam Mâtürîdî'ye göre akıl ve iradeye sahip olan kişi, sınanmak üzere yaratılmıştır.³⁹⁸ Allah akli olanlara, yarar ve zarar verme potansiyeli bulunduğu için ceza ve imtihanın gerekliliğini uygun bulur. Söz konusu durum ise dünyanın imtihan için yaratıldığına delalettir.³⁹⁹

Mâtürîdî, Mülk suresinin 2. ayetinin tefsirinde Allah'ın ölümü, bütün canlıların sevmediği, yaşamı da canlıların çok istediği bir şey olarak yarattığını, özetle fanilerin istenen ve korkulan şeyle sınandığını ifade etmektedir. Dolayısıyla Allah, yaşamı ve ölümü kulların imtihanı için yaratmıştır. Allah tarafından var edilen yaşam bir imtihan sebebi iken, ölüm de imtihan nedenidir.⁴⁰⁰ İnsanın bu dünyaya gelmesinin bir sebebi olduğu gibi hayatta başıboş bırakılmaması, insanın dolaylı olarak imtihan olgusuyla karşı karşıya geleceğini göstermektedir. *“İnsanlar, imtihan edilmeden, “İman ettik” diyerek başıboş bırakılacağını mı zannediyorlar?”*⁴⁰¹ meâlindeki ayette belirtildiği üzere insan için imtihan yaşamın kendisidir. Mâtürîdî, ayette yer alan imtihanda, zorluklarla imtihan edilme gerçeğine dikkat çeker. Allah zaman zaman yokluk ve sorunla, zaman zaman da bolluk ve farklı ibadetlerle insanları yaşamlarında değişiklikler yaparak onları imtihan etmektedir. Örnek olarak varlıklı bir kul iken yokluğa düşen veya fakirken bolluğa kavuşan insanların durumu verilen ayette geçen

³⁹⁶ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, c. 15, s. 204.

³⁹⁷ Mülk, 67/2; ayrıca bk., Hûd, 11/7; Kehf, 18/7.

³⁹⁸ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, c. 5, s. 396.

³⁹⁹ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, c. 5, s. 397.

⁴⁰⁰ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, c. 15, s. 288.

⁴⁰¹ Ankebût, 29/2.

imtihan çeşitlerindendir. Başlarına gelen sorunlarla kulların sınanmasının esas amacı, kişinin iman ettiğini söylemesinin insanlar için doğru veya yalan olduğuna dair bir delil olmasıdır.⁴⁰²

Râgıp el-İsfahânî, *el-Müfredât fî Garîbi'l-Kur'ân* isimli kitabında herhangi birinin imtihan edilip denenmesinin iki farklı manada açıklandığını savunur. Birinci olarak insanın mevcut durumunun bilinmesi ve bilinmeyen bir durumun gün yüzüne çıkmasıdır. Diğer anlam ise herhangi birinin iyi ya da kötü olduğunun ortaya çıkarılmasıdır.⁴⁰³

Mâtürîdî'ye göre Allah'ın insanları imtihan etmesi çeşitli biçimlerde yorumlanabilmektedir. İlk yorum, bir şeyi buyurma ya da ondan sakındırma olmasıdır. İkinci yorum, Allah'ın ezelde ilâhî ilmi ile takdir ettiği şeyin oluşacağı bir biçimde fiilen gerçekleşmesidir. Üçüncüsü de imtihan edilme görevinin kulların yaradılışı gereği verilmesi biçimindedir.⁴⁰⁴

Kur'ân'da insanların farklı şekillerde sınandığı bildirilmektedir. Şimdi de bunları açıklamaya çalışalım.

1.3.1. İyilik ve Kötülüklerle İmtihan

Dünya hayatı Allah'a kullukla mükellef olan varlıklar için bir imtihan yeridir. Bu sınama muhtelif şekillerde gerçekleşmektedir. Bu hayatta insan iyi durumlarla karşılaşacağı gibi kötü şeylerle de yüzleşebilir. Bunların hepsi imtihanın bir parçasıdır. Kur'ân'da insanların hayır ve şerle imtihan edildikleri bildirilmektedir.⁴⁰⁵ Mâtürîdî, Kur'ân'da sınama konularından olan iyilik ve kötülük anlamında her şeyin hakikatte kul hakkı olmayıp Allah'ın bir nimeti olduğunu ifade eder. O, insanlara bu hayatta bir ömür biçmiş olup bu nimet sonsuz değildir. Dolayısıyla Allah'ın kullarına sunduğu nimetlerin sınırsız olmadığı anlamını çıkarmak mümkündür. Bu nedenle insanın elinden alınan nimet de esasında bir başkasınıdır. Allah'ın, kullarına verdiği nimetleri imtihan dâhilinde geri alma durumu bir musibettir.⁴⁰⁶

⁴⁰² Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, c. 11, s. 112.

⁴⁰³ İsfahânî, *Müfredât*, s. 146.

⁴⁰⁴ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, c. 1, s. 254, c. 11, s. 218.

⁴⁰⁵ Enbiyâ, 21/35.

⁴⁰⁶ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, c. 1, s. 307.

Enbiyâ suresinin 35. Ayetinde belirtildiğine göre Allah kullarını farklı musibetler dâhilinde dener. Esasında bu ayet-i kerimeden Allah'ın insanlar için verdiği nimetler karşısında şükredenleri ve nankörlük yapanları görmesi için kimi zaman musibetlerle, kimi zaman ise nimetlerle imtihan edeceği anlamı çıkarılmaktadır. İbn Abbâs'ın yorumuna göre ise Allah kullarını bir imtihan olarak iyilik ve kötülükle; güçlük ve kolaylıkla, sağlık ve rahatsızlıkla; yoksulluk ve varlıkla, hidayet ve dalâletle; taat ve masiyetle sınar.⁴⁰⁷

Yine Kur'ân'da Allah'ın kullarını gruplar halinde yeryüzüne dağıttığını, bunların bazılarının iyi kimseler, bir kısmının ise böyle olmadığını, dönüş yapmaları için de onları iyi ve kötü durumlarla sınadığını belirterek⁴⁰⁸ kullarını hayır ve şerle imtihan ettiğini ifade eder. Mâtürîdî, bu ayette belirtilen imtihanın bir kısmının darlık ve zorlukla; bir kısmının da bolluk ve bereketle sınama olduğunu vurgular. Bu ayette sözü edilen imtihanın amacı da onlara vaad edilen sevap ve cezayı hatırlatmak ya da iyilik sahibi kimselere söz verilen sevaba özendirmek ve kötülük edenlere de ahirette karışılacakları azaptan uzak tutmak için olduğunun ifade eder. Mâtürîdî, bu ayetin son kısmının birkaç şekilde yorumlanabileceğini belirtir. Bunlardan ilkinde göre ayette geçen insanları Allah, lütuf ve ihsanını bilmeleri ve Allah'a şükür ve övgüye yönelmeleri için verdiği bereketle sınamıştır. Ayrıca insanlar yaşadığı bir sorun, sıkıntı, musibet gibi korku ve paniğe sebebiyet veren durumlarla başa çıkma hususunda yetersiz kalır, böylece kendi aciz ve zayıflığını anlayıp Allah'a yalvarmaya yönelir.⁴⁰⁹

Bahsi geçen ayetin ikinci yorumuna göre onların hayır ve şerle imtihan edilmelerindeki sebeplerden biri de Allah'ın buyruklarına kesin bir biçimde teslim olarak eğilmelerini sağlamaktır. Üçüncü yorum ise onlardan mümin olanlar da inkâr edenler de bu dünyada aynı haklara sahip olmaları gerektiğine inandıklarında tamamı tekrar dirilmeye imana mecbur kalmaları için imtihan edilmişlerdir. Dördüncü yorum da ahirette kendilerine söz verilen nimetlerle dolu hayatı bilmeleri için Allah bu

⁴⁰⁷ İbn Kesîr, *Tefsîru'l Kur'âni'l-Azîm*, c. 5, s. 342.

⁴⁰⁸ A'râf, 7/168.

⁴⁰⁹ Sabri Yılmaz, "Mâtürîdî Bir Bakışla İnsanın Yeryüzü Macerasında Dua ve İşlevi", *Dini Hayatımızın Temel Taşları Hanefîlik-Mâtürîdîlik-Yesevîlik*, Ed. Sabri Yılmaz-Bülent Çelikel, Türk Ocakları Derneği İzmir Şubesi Yayınları, İzmir, 2021, s. 189.

dünyada nimetleri yaratmıştır. Zorluk da bu şekildedir. Allah onları her iki durumla da imtihan etmiştir ki ebedî yurtta onlara vadedilen hayata dönmeye hazırlansınlar.⁴¹⁰

1.3.2. Mal, Can ve Evlatlarla İmtihan

Allah'ın insanlara vermiş olduğu dünya malı ve evlatlar birer imtihan vesilesidir.⁴¹¹ İnsan bu iki nimete her zaman sahip olmak ister. Daha fazla olmasını da arzu eder. Allah kullarını kendisine ibadet etmekten alıkoyma ihtimali olan mal ve evlatlar konusunda insanları uyarmıştır. Allah mal ve evlatları insanlara oyun olması için ve boşuna vermemiştir. Ya da sadece insanların malları ve çocukları olsun diye de lütfetmemiştir. Aksine Allah, bu iki nimeti onlara imtihan vesilesi olarak vermiştir. O, dünyada insanlar için yarattığı her şeyi bir deneme aracı olarak yaratmıştır. Yani Allah bizleri mal ve evlatlar yoluyla, onları koruma, eğitim öğretim gibi konularda bizleri yükümlü kıldığı ve onlara karşı sorumlu olduğumuz hususunda bizleri imtihan etmektedir.⁴¹² Allah Teâlâ bizden kendimizi ve ailemizi, yakıt olarak insanların ve taşların kullanılacağı ateşten korumamızı emretmektedir.⁴¹³ Burada sorumluluk sahibi kimseye düşen görev, eş ve çocuklarını cehennem azabından kurtaracak ve koruyacak yolları kendilerine öğretmesidir.⁴¹⁴ Allah mallar konusunda bazı sorumluluklarla insanları yükümlü kılmış ve bu hak ve sorumlulukları yerine getirmekle kullarını imtihana tabi tutmuştur. Allah'ın bütün emir ve yasaklarında kulları için faydalar vardır. Yüce Allah insanların menfaati ve onlardan herhangi bir zararı uzaklaştırmak için emir ve nehiylerle onları imtihan etmiştir.⁴¹⁵

Allah Kur'an'da mal ve evlatların bir fitne olduğunu ve söz konusu durumlar etrafında kullarını sınavacağını belirtir. “*Yemin olsun mallarınız ve canlarınız konusunda imtihan edileceksiniz.*”⁴¹⁶ meâlindeki ayette söz konusu olay açık şekilde ifade edilmektedir. Mâtürîdî, ayet içinde belirtilen canlar ve sahip olunan mallar hususunda sinanmadan maksadın bahsi geçen iki nimetten eksiltmeyle imtihan

⁴¹⁰ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, c. 6, s. 109-110.

⁴¹¹ Enfâl, 8/28.

⁴¹² Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, c. 6, s. 220.

⁴¹³ Tahrîm, 66/6.

⁴¹⁴ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, c. 15, s. 269.

⁴¹⁵ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, c. 6, s. 220.

⁴¹⁶ Âl-i İmrân, 3/186.

edilmek olduğunu belirtir. Ayete ilişkin farklı bir yorum ise mal ve canlar hususunda ibadetlerle sınanmaktır. İnsanlar malî ibadetler sayesinde mallar hususunda; namaz, hac, cihad ve benzeri ibadetlerle de canlar hususunda sınanmaktadır.⁴¹⁷ Buradaki “mallarınız konusunda imtihan edileceksiniz” ibaresi, mallara musibetin isabet etmesi;⁴¹⁸ malların eksilmesi ve yok olması;⁴¹⁹ malların afet ve hastalık yoluyla zarara uğraması;⁴²⁰ hayır yolunda harcama ve mala isabet eden afetler,⁴²¹ şeklinde; “Canlarınız konusunda imtihana çekileceksiniz” ifadesi de, başa gelebilecek çeşitli musibet ve korkularla, ölüm, yaralanma ve esaretle imtihan edilme;⁴²² yakınlarına isabet eden musibet, hastalıklar, öldürülme ve acı çekme⁴²³ olarak açıklanmıştır. Hasan-ı Basrî’ye göre bunlardan kastedilen şey namaz, zekât ve cihad gibi beden ve malla ilgili zorlu mükellefiyetlerdir.⁴²⁴

İnsanların kendilerine ait olan maddî ve manevî nimetler ve bunlara duyulan tutku ve bağılılık hissi, onların imtihan edilmesi için yaratılmıştır.⁴²⁵ Mâtürîdî, yukarıda meâli verilen ayette Allah’ın sanki mallarınız ve evlatlarınız sizin tutku ile bağlandığınız şeyler, mallarınıza ve evlatlarınıza gösterdiğiniz sevgi Allah katındaki büyük mükâfata kavuşma isteğinizi terk etmenize sevk etmesin anlamına geldiğini ifade eder. Ayrıca Allah, kullarına eşler ve çocukları boşuna değil; onları bu nimetlerle denemek üzere meydana getirmiştir. O, eş ve çocuk sevgisiyle beraber emir ve yasaklar hususunda kendisine karşı nasıl davranacakların görmek için kullarını sınamaktadır.⁴²⁶

Mal ve evlatlar konusunda bir başka imtihan türü de onlardan eksiltme şeklindedir.⁴²⁷ Mâtürîdî, mallardan eksiltmeyle imtihanın üç farklı türü olduğunu ifade

⁴¹⁷ Mâtürîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’ân*, c. 2, s. 559.

⁴¹⁸ Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, c. 7, s. 454.

⁴¹⁹ Ebû’l-Leys Nasr b. Muhammed b. Ahmed b. İbrâhîm es-Semerkandî, *Tefsîru’s-Semerkandî: Bahru’l-Ulûm*, thk. Ali Muhammed Mu’avvaz-Âdil Ahmed Abdulmevcûd, Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, Beyrut, 1413/1993, c. 1, s. 271.

⁴²⁰ Begavî, *Me’alimü’t-Tenzîl*, c. 2, s. 148.

⁴²¹ Beydâvi, *Envâru’t-Tenzîl*, c. 2, s. 53; Zemahşerî, *Keşşâf*, c. 1, s. 1156; Neseî, *Medârikü’t-Tenzîl*, c. 1, s. 318.

⁴²² Zemahşerî, *Keşşâf*, c. 1, s. 1156; Neseî, *Medârikü’t-Tenzîl*, c. 1, s. 318; Beydâvi, *Envâru’t-Tenzîl*, c. 2, s. 53.

⁴²³ Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, c. 7, s. 454; Semerkandî, *Bahru’l-’Ulûm*, c. 1, s. 271; Begavî, *Me’alimü’t-Tenzîl*, c. 2, s. 148; Beydâvi, *Envâru’t-Tenzîl*, c. 2, s. 53; Neseî, *Medârikü’t-Tenzîl*, c. 1, s. 318.

⁴²⁴ Râzî, *Mefâtihu’l-gayb*, c. 9, s. 454.

⁴²⁵ Tegâbün, 64/15.

⁴²⁶ Mâtürîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’ân*, c. 15, s. 209.

⁴²⁷ Bakara, 2/155.

eder. Bunlardan ilki Allah'ın insanlara verdiği bir servet sonucu onları bu varlıklarla ilişkili olan malî ibadetler aracılığıyla imtihan etmesidir. Diğer ticaretle uğraşanların batmasıyla imtihan, bir diğeri de insanların geçim sıkıntısıyla sınanması olduğunu belirtir. Aynı zamanda Mâtürîdî, imtihanın cihad ve düşmanla savaşma sonucu ya da rahatsızlık sebebiyle olabileceğini de belirtir.⁴²⁸

Asr-ı saâdette yaşanan bir olayda evlatların nasıl bir imtihan vesilesi olduğunu gösterir niteliktedir. Hz. Peygamber günün birinde hutbe irad ettiği sırada torunları Hasan ve Hüseyin üzerlerinde kırmızı kıyafetleriyle düşe kalka minbere çıkarlarken Hz. Peygamber hemen inip yanlarına varmış ve onları tutup minberin üzerinde kucağına oturtmuş ve “Allah doğru söylemiş: “Mallarınız da çocuklarınız da sadece imtihan vesilesidir.” Şu iki minik yavruyu görünce onlara sabredemedim.” demiş ve daha sonra konuşmasına devam etmiştir.⁴²⁹

1.3.3. Cihad ve Sabırla İmtihan

Arapça'da güç ve çaba göstermek, bir işin üstesinden gelmek için gerekeni yapmak ve tüm imkanlardan yararlanmak anlamındaki **cehd** kökünden gelen cihad, İslâmî literatürde dinî buyruklara göre yaşam sürmek ve bunları diğer insanlara da öğretmek, iyiliği buyurup kötülükten uzak durmak, İslâm'ı tebliğ, nefse ve dış düşmanlara karşı savaşmak biçiminde ifade edilirken;⁴³⁰ sabır için çeşitli tanımlarda bulunulmuş olsa bile sıklıkla musibet, ibadet ve haramların güçlüklerine dayanmak, nefse ve şeytana değil Allah'a ve peygamberine tabi olmak, iman edip salih ameller işlemek⁴³¹ şeklinde tanımlanmıştır. İmam Mâtürîdî'ye göre sabır, “itaatin devamlılığı hususunda gösterilen dayanıklılıktır; günah işleme karşısında direnmek ve ondan uzaklaşmaktır.”⁴³² Mâtürîdî, cihadın düşmanla, nefisle ve şeytanla olmak üzere çeşitli yönlerinin bulunduğunu belirtir.⁴³³ “Allah'a ve Resûlü'ne iman edersiniz, Allah yolunda mallarınızla ve canlarınızla cihad edersiniz. Bilerseniz bu sizin için daha

⁴²⁸ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, c. 1, s. 308.

⁴²⁹ Zemahşerî, *Keşşâf*, c. 6, s. 762.

⁴³⁰ Ahmet Özel, “Cihad”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (DİA), İstanbul, TDV. Yayınları, 1993, c. 7, s. 527-531.

⁴³¹ İsmail Karagöz, “Kur'an ve Hadisler Işığında Sabır ve İnsan”, *Diyanet İlmi Dergi*, C. 38, S. 1, s. 6.

⁴³² Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, c. 2, s. 578.

⁴³³ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, c. 2, s. 32.

hayırlıdır.”⁴³⁴ mealindeki ayetin tefsirinde cihadın dört şekilde yapıldığını, bunlardan ilkinin Allah’ın düşmanlarıyla yapılan cihad olduğunu dile getirir. Bu cihat türü Allah’a itaat için Allah yolunda bütün gayretin gösterildiği cihattır. İkincisi kişinin kendi nefsiyle yaptığı cihattır. Bu da kişinin nefsinin yenmesi, onun şehvet ve arzularına engel olması ve insanı helâke götürecek istek ve arzularından uzak durmasıdır. Üçüncüsü de insanların diğer varlıklarla cihad etmesidir. Bu da varlıklara yönelik hırsı bırakıp onlara sevgi ve merhamet göstermektir. Sonuncusu ise dünyaya karşı yapılan cihattır. Ahiret hayatını tehlikeye atacak şeyleri terk edip dünyayı ahiretin tarlası olarak görmektir.⁴³⁵

Cihad ve sabır en önemli imtihan araçlarındandır. İnsan için hem cihad hem de sabır çok zorlu ve meşakkatli bir imtihandır. Öyle ki Kur’ân’da bu iki durumla da insanların imtihan edilecekleri vurgulanmıştır. Yüce Allah müminlerden cihad edenleri ve sıkıntılar karşısında direnç gösterenleri ortaya çıkarmak için onları imtihan edeceğini bildirmiştir.⁴³⁶ Mâtürîdî, ilgili ayeti farklı şekillerde yorumlamıştır. Birincisi bu ayette geçen “نَعْلَمُ” “*bilelim, ortaya çıkaralım*” fiilini Allah kendi zatına nispet etmekte, ancak bununla Allah dostlarının bilmesini amaçlamaktadır. Yani Allah dostları, içinizden cihat edenleri ve etmeyenleri, sıkıntılar karşısında direnenleri bilmeleri için sizi deneyeceğiz demektir. Bu ayetin ikinci yorumu ise buradaki bilmek fiili ile kastedilen şey bilinen, malum olan, bilgiye konu olandır. Mâtürîdî, bu ayetin son yorumunda ise şunları ifade etmektedir:

*“Allah’ın varlığını belirttiği her şey var olmuş gibi bilinir Çünkü Allah, olacakları olmuş gibi bilmekle nitelemek mümkün değildir. Fakat Allah, var olanı var olmuş olarak ya da var olmakta olanı var oluyor olarak bilmekle nitelenir. Çünkü aksi bir niteleme bilgisizliği gerektirir, bu duruma göre farklılık Allah’ın ilminde değil, bilgiye konu olan varlık ve olaylarda vuku bulmuş olur.”*⁴³⁷

Mâtürîdî, Allah’ın cihad edenleri ortaya çıkarmadan ve sabırlı olanları belirlemeden cennete giremeyecekleri⁴³⁸ ve insanların imtihan edilip sınavdan geçirilmeden iman ettik demekle bırakılmayacakları⁴³⁹ anlamındaki ayetlerin dilleriyle iman ettiklerini söyleyen ancak kalplerinde iman olmayan münafıklar hakkında

⁴³⁴ Saff, 61/11.

⁴³⁵ Mâtürîdî, *Te’vilâtü l-Kur’ân*, c. 15, s. 148.

⁴³⁶ Muhammed, 47/31.

⁴³⁷ Mâtürîdî, *Te’vilâtü l-Kur’ân*, c. 13, s. 443-444.

⁴³⁸ Âl-i İmrân, 3/142.

⁴³⁹ Ankebût, 29/2.

indiğini söyler. Münafıklar kendilerinin de iman sahibi olduklarını göstermek istemiş ve Müslümanlara uyduklarını açıklamışlardı. Allah da onlara sadece dil ile iman ettik demelerinin yetmeyeceğini, Allah yolunda savaşla imtihan edilmeden bırakılmayacakları anlamındaki ayeti indirmiştir.⁴⁴⁰

Mâtürîdî'ye göre Allah, kafirlere karşı savaşı iki açıdan gerekli görmüş ve emretmiştir. Bunlardan ilki dünyadan kafirleri temizlemek, ikincisi ise iman edenlerin doğruluklarının ortaya çıkması ve dilleriyle iman ettiklerini söyleyen münafıkların belli olması için Allah, savaşı bir imtihan aracı olarak emretmiştir.⁴⁴¹

1.3.4. Korku ve Açlıkla İmtihan

Korku ve açlık Allah'ın kullarını imtihan ettiği sınama araçlarındandır. “خاف / hâfe” fiilinin mastarı olan “خوف / havf” lügatte, korku, endişe, kaygı gibi anlamlar taşıırken, terim olarak ise “insanın açıkça bildiği ya da tahmin ettiği bir işarete dayanarak, başına kötü bir şeyin geleceğinden endişelenmesi ve hoşuna giden bir şeyi kaybetme beklentisi” olarak tanımlanmıştır.⁴⁴² Mâtürîdî, Kur'ân-ı Kerim'de belirtilen biraz korku ve açlıkla; can, mal ve ürünlerden eksiltmekle deneyeceğiz⁴⁴³ meâlindeki ayetin tefsirinde öncelikle Allah'ın, kullarının başlarına gelebileceği ifade edilen musibetlerden şikayetçi olmamaları için onları ikaz ettiğini dile getirir. Söz konusu musibetlerin hepsinden azar azar, *biraz* anlamına gelen “بشيء” sözcüğünün kullanıldığını belirtir. Bahsi geçen ayette belirtilen korkunun iki türlü olabilmesi ihtimali üzerinde durur. Düşmanla cihad ve savaşma emri gibi kullukla bağlantısı olan korku, bir de kullukla ilgisi olmayan korkudur.⁴⁴⁴

İbn Abbas, ayette zikredilen korkudan maksadın düşman korkusu olduğunu vurgular. İmam Şafiî ise (ö. 204/820) ayette ifade edilen korkunun Allah korkusu olduğunu açıklar.⁴⁴⁵ Mâtürîdî'ye göre ayet-i kerimede belirtilen açlıkla imtihanın oruç,

⁴⁴⁰ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, c. 6, s. 330-331.

⁴⁴¹ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, c. 6, s. 331.

⁴⁴² İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, c. 9, s. 99; İsfahânî, *Müfredât*, s. 303; Cürçânî, *Ta'rifât*, s. 101; Mustafa Kara, “Havf”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul, TDV. Yayınları, 1997, c. 16, s. 528-531.

⁴⁴³ Bakara, 2/155.

⁴⁴⁴ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, c. 1, s. 305-308.

⁴⁴⁵ Kurtubî, *Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, c. 2, s. 173-174; Beydâvi, *Envâru't-Tenzil*, c. 1, s. 114-115.

geçim sıkıntısı ve pahalılıkla olabileceğini ifade eder. Aynı zamanda Mekke’de Müslümanların senelerce çektikleri kıtlık gibi yokluk zamanında uğradıkları açlık musibeti de bu imtihana bir örnektir.⁴⁴⁶

1.3.5. Darlık, Bolluk ve Sıkıntı ile İmtihan

Allah yeryüzüne halife olarak gönderdiği insana çeşitli nimetler vermiştir. Verdiği bu nimetlerle de onu imtihan etmiştir. Kimisine bol verirken, kimisine de az vermiştir. Neticede insan darlık ve bollukla sınanmıştır. Kur’ân’da belirtildiği üzere insana Allah tarafından imtihan için nimetler verildiğinde mutlu olduğu, ancak yine deneme amacıyla O, kulunun rızkını daralttığında mutsuzluk yaşadığı vurgulanmıştır.⁴⁴⁷ İnsan Allah tarafından verilen nimetlerle denenmiştir ki, şükretsın; darlıkla, sıkıntılarla sınanmıştır ki, sabretsin ve öfkelenmesin.⁴⁴⁸

İnsanların başına gelen hastalık, darlık, fakirlik, yokluk gibi meşakkatli durumlar imtihanın bir parçasıdır. İnsanların geçim darlığı ve hastalık gibi sıkıntılı durumlarla sınanmasının bir amacı da onlardan Allah’a yalvarıp yakarmalarının istenmesidir.⁴⁴⁹ Bununla birlikte onlar fakirlik, kıtlık ve müzmin hastalık gibi belâ ve musibetlerle de sınanmaktadırlar.⁴⁵⁰ Öyle ki insanın imtihandan başarı ile geçmesi için bu meşakkatli durumlara sabretmesi gerekir.

Kur’ân-ı Kerim’de takva sahiplerinin özelliklerinden birisi de zor ve sıkıntılı durumlarda isyan etmeyip, bunların Allah’tan geldiği bilinciyle hareket ederek sabırlı davranmalarındır. Bununla birlikte savaş, hastalık ve darlık zamanlarında bu sıkıntılı durumlara sabretmek takva sahiplerinin özelliklerindendir.⁴⁵¹

Yine bollukta ve darlıkta Allah yolunda harcama yapmak da takva sahiplerinin özelliklerindendir. Kur’ân-ı Kerim’de muttakîlerin özelliklerinden bahsedilirken onların bollukta ve darlıkta Allah yolunda infak ettikleri, öfkelerini yendikleri ve insanları affettikleri zikredilir.⁴⁵² Mâtürîdî, refah ve ferahlık durumunda infak etmenin,

⁴⁴⁶ Mâtürîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’ân*, c. 1, s. 305-308.

⁴⁴⁷ Fecr, 89/15-16.

⁴⁴⁸ Mâtürîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’ân*, c. 17, s. 213.

⁴⁴⁹ En’âm, 6/42.

⁴⁵⁰ Mâtürîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’ân*, c. 5, s. 78.

⁴⁵¹ Bakara, 2/177.

⁴⁵² Âl-i İmrân, 3/134.

insana fakirlik ve kıtlık zamanında yapılan infaka göre daha kolay ve daha rahat geleceğini ifade eder. O, infak etmede ki rahatlık ve kolaylığın kendi elinde bulunan malın, gerçekte Allah'a ait olduğunu kavraması, Allah'ın kudretini ve cömertliğini bilmesiyle ilgili olduğunu belirtir. İnsan sahip olduğu maddî varlığının hakikatte Allah'a ait olduğunu kabul etmesi gerekir. Çünkü Allah, insanı sahip olduğu mal hakkında ve onu koruma konusunda imtihan etmektedir. Eğer kul malını başkasına infak ederse koruma külfeti ve malın hakkını gözetme sorumluluğu insandan kalkmaktadır.⁴⁵³

1.3.6. İnsanların Birbirleriyle İmtihani

Dünyaya imtihan edilmek için gönderilen insan yaşadığı hayatı boyunca çeşitli konularda sınanmaktadır. Dünya ve içindeki her şey onun için imtihanın parçasıdır. İnsanın başına gelen veya gelebilecek olan herhangi bir şey imtihan konusu, insanın başına gelenler de imtihan sorusudur. Başa gelenlere yönelik tutum ve davranışlar ise insanlar tarafından imtihana verilen cevaplardır.⁴⁵⁴ Allah bazı kullarını bol nimet verirken, bazısına da ölçülü vermiştir.⁴⁵⁵ Kimisine erkek, kimisine kız çocuk, kimisine hem erkek hem de kız çocuk vermiş, kimisini de kısır bırakarak bu nimetlerden mahrum bırakmıştır.⁴⁵⁶ Bunların hepsi imtihan vasıtalarıdır.

İnsanların birbiriyle denenmesi de bu imtihan konularındandır. İnsanın insanla imtihan edilmesi farklı şekillerde olabilir. Zenginlik ve fakirlik; hastalık ve sağlık gibi durumlarda onlar birbirleriyle denenmektedir. Allah Teâlâ Furkan suresi 20. ayetinde sabredenleri görmek için insanları birbirlerine karıştırmak imtihan vesilesi kıldığını bildirmiştir.⁴⁵⁷ Bu ayetin iniş sebebi şöyledir; Mekke müşriklerinin ileri gelenleri Hz. Peygamber'e itaat eden fakir ve köleleri hor ve hakir görerek onlara ağır hakaret ve işkence yapıyorlardı. İşte bu gibi olaylardan sonra Hz. Peygamber'e uyan Müslümanların müşriklerden gelen baskı ve işkencelere karşı sabretmeleri için bu ayet indirilmiştir. Yani bu ayetle müşriklerin baskısına maruz kalan Müslümanlara "bu sizin için bir imtihandır. Sabredin!" denilmiş olmaktadır.⁴⁵⁸ Hasan-ı Basrî ayette geçen "Biz

⁴⁵³ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, c. 2, s. 469-470.

⁴⁵⁴ Aydın, İmam Mâtürîdî'de Kötülük Problemi ve İmtihan, s. 85.

⁴⁵⁵ Ankebût, 29/62.

⁴⁵⁶ Şûrâ, 42/49-50.

⁴⁵⁷ Furkân, 25/20.

⁴⁵⁸ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, c. 10, s. 268.

*kiminizi kiminiz için imtihan vesilesi yaptık” kısmını, Allah’ın belâ ve musibete uğrattıklarını diğerleri için belâ ve sıkıntıya maruz kalmayanları da sıhhat içinde olanlar için imtihan vesilesi kılmıştır, şeklinde yorumlamıştır. Ayrıca Allah kullarına sabretmeleri için belâ ve sıkıntı vermiş ve lütfettiği nimetlere karşı da şükretmeleri için zenginlik vermiştir.*⁴⁵⁹

Allah, insanların bir kısmına nimet ve bolluk verirken diğer bir kısmını sıkıntı ve darlık içinde bırakmıştır. Daha sonra bu iki grubu birbirine bağımlı hale getirmiştir. Yani zengin ve varlıklı kişiyi, birtakım işlerinin yapılmasında fakire muhtaç kılmıştır. Yoksul olan kimseyi de varlık sahibi kişiye ihtiyaç sahibi yapmıştır. Bunu da birbirlerinin kıymetini bilmeleri ve bulundukları hale sabretmeleri için takdir etmiştir.⁴⁶⁰

Yüce Allah insanlardan bazılarını konum olarak birbirinden üstün yaratmış, sahip oldukları bu statü ile de onları imtihan etmiştir. Böyle olmasının sebebi ise derece olarak alt konumda bulunanların, bulunduğu duruma sabredip özendikleri bu üstün dereceyi ahirette elde etmeleri ve üstün mevkide bulunanların da hallerine şükredip ahirette de aynı derecede olmaları içindir.⁴⁶¹ Kur’ân-ı Kerim’de Allah, insanları yeryüzünün halifeleri olarak yarattığını, onları verdiği şeylerde sınamak için bazılarını diğerlerinden derecelerle üstün kıldığını belirtmiştir.⁴⁶² Allah’ın insanları birbirinden derece olarak üstün kılması onları imtihan etmek içindir. Allah, zengin kimseyi sahip olduğu zenginlikle, sağlıklı kişiyi de sağlığı ile imtihan eder. Fakiri bulunduğu sıkıntılı hal ile, hasta olanı da hastalık haliyle sınar. Allah kullarını iki açıdan imtihan etmektedir. Ya verdiği musibetlere karşı sabırla ya da verdiği nimetlere karşı şükür ile imtihan.⁴⁶³

1.4. Hatırlatma ve Uyarma

Allah Teâlâ insanlara gerek peygamberler gerekse de değişik vesilerle kendisine itaat ve kulluk etmeleri için hatırlatma ve uyarılarda bulunmuştur. Kur’ân-ı

⁴⁵⁹ Mâtürîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’ân*, c. 10, s. 268-269.

⁴⁶⁰ Mâtürîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’ân*, c. 10, s. 269.

⁴⁶¹ Mâtürîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’ân*, c. 5, s. 305.

⁴⁶² En’âm, 6/165.

⁴⁶³ Mâtürîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’ân*, c. 5, s. 306.

Kerim'in çoğu ayetinde Allah'ın peygamberleri bir uyarıcı olarak gönderdiği⁴⁶⁴ Allah'ın samimi kulları dışında bu ikazlara uymayanların Allah tarafından helak edildikleri bildirilir.⁴⁶⁵ Bununla birlikte insanların başına gelen belâ ve musibetler de onlar için bir hatırlatma ve uyarıdır. Musibetlerin kullar için uyarı ve hatırlatma olması hem mümini hem de kafiri kapsamaktadır. Musibetler, Allah'a iman etmiş kimseler için günahlarına kefaret olmasına, Allah'ı inkâr edenlere de hidayet kapısının açılmasına sebep olabilir.⁴⁶⁶

Kur'ân-ı Kerim'de dönüş yapmaları umuduyla büyük azaptan önce yakın bir azap tattıracağını bildirdiği⁴⁶⁷ ayette Yüce Allah, kendisine isyan eden kullarına ahiret azabından önce kendilerini düzeltmeleri için dünyada bazı musibetler vererek onlara hatırlatmada bulunmuştur.⁴⁶⁸ Müfessirler bu ayette belirtilen "büyük azap" ifadesinin âhiret azabı olarak, "yakın azap" söylemini ise çeşitli şekillerde yorumlamışlardır. Bazı tefsir alimleri bunu dünyadaki musibetler olarak yorumlarken; bir kısım alimler de kabirdeki azabı ifade eden yorumlarda bulunmuşlardır. Ayrıca bu ifadeyi müşriklerin Bedir gününde savaşı kaybedeceklerine dair bir işaret olarak yorumlayanlar da olmuştur.⁴⁶⁹

İmam Mâtürîdî de bu ayeti azap kavramı üzerinden değerlendirmektedir. O, bu ayette geçen "yakın azap" ifadesinin Allah'ı inkâr edenleri kapsadığını, kâfirlerin işlemiş oldukları günahlar sebebi ile de bu dünyada azaba (musibet) uğratıldıklarını belirtir. Ona göre bu azabın hikmeti; inkârcılara ahiretteki ebedî azabı hatırlatarak onları ebedî cezaya götürecek fiilleri işlemekten engellemektir.⁴⁷⁰ Mâtürîdî, Kur'ân'da Allah'ın inkârcılara yönelik olan söyleminde; kendisinden başka hiçbir kimsenin onları cehennem azabından koruyamayacağını; buna rağmen kâfirlerin Allah'ı

⁴⁶⁴ Örneğin bkz., Hûd, 11/25; Ra'd, 13/7; Kehf, 18/56; Şuarâ, 26/208; Sebe, 34/34.

⁴⁶⁵ Sâffât, 37/72-74.

⁴⁶⁶ Necati Kara, "Kur'ân ve Sünnet'te Belâ-Musibet", *EKEV Akademi Dergisi*, 1998, C. 1, S. 3, s. 52.

⁴⁶⁷ Secde, 32/21.

⁴⁶⁸ İsmail Genç, "Kur'an'da Musibet", *Şırnak Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi*, Şırnak 2019, s. 24.

⁴⁶⁹ Ebû Ahmed Abdurrahman b. Muhammed b. İdrîs er-Râzî İbn Ebû Hâtim, *Tefsîru'l Kur'âni'l Azîm*, thk. Esad Muhammed et-Tayyib, Mektebetü Nizâr Mustafâ el-Bâz, Mekke, 1998, c. 9, s. 3110; İbn Kesir, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, c. 6, s. 369; Beydâvî, *Envâru't-Tenzil*, c. 4, s. 222; Semerkandî, *Bahru'l-Ulûm*, c. 3, s. 39; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, c. 20, s. 188-191.

⁴⁷⁰ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, c. 11, s. 323-324.

hatırlamaya yanaşmadıkları anlamındaki⁴⁷¹ ayetin de belâ ve musibetlerin uyarı ve hatırlatma niteliğinde olduğunu dile getirir.⁴⁷²

Yüce Allah Kur'ân'da önceki kavimlere de elçiler gönderdiğini; yalvarıp yakarmalar için bu toplulukları hastalık ve darlığa uğrattığını; buna rağmen kalplerinin katılaştığını, şeytanın da onlara yaptıklarını şirin gösterdiğini belirtmiştir.⁴⁷³ Mâtürîdî, bu ayetin belirli bir grup hakkında indiğini açıklar. O, onların belâ ve musibetlerle karşılaştıklarını ancak yine de itaat etmediklerini dile getirir.

Mâtürîdî, bazı insanların belâ ve musibetlere maruz kaldıklarında Allah'a yalvarıp yakardıklarını, sonra bu sıkıntılı durumlardan kurtulduklarında tutum değiştirdiklerini vurgular.⁴⁷⁴ Bu doğrultuda Mâtürîdî, İsrâ suresinin 67. ayetinde ifade edildiği gibi insanların, denizde bir tehlike ile karşılaştıklarında sadece Allah'tan yardım dilediklerini, Allah onları kurtarıp karaya çıkardığında ise yüz çevirdiklerini ve insanların çok nankör olduklarını belirten⁴⁷⁵ ve Ankebût suresinin 65. ayetinde vurgulandığı üzere insanlar bir gemiye bindikleri zaman fırtına korkusu ile Allah'a derin bir bağlılıkla yalvarırlar; ancak onlar sağ salim karaya ulaştıklarında O'na ortak koşarlar⁴⁷⁶ anlamındaki ayetlere işaret ederek insanların durum ve konumlarının değişkenlik gösterdiğini, başlarına iyi bir şey geldiğinde sevindiklerini, kötü bir durumla karşılaştıklarında hal ve tavırlarının olumsuz yönde değiştiğini belirtir.⁴⁷⁷

Mâtürîdî, Kur'ân-ı Kerim'de belirtilen, önceki kavimlerin kendilerine yapılan uyarıları unuttuklarında onlara bütün nimetlerin verildiği ve bu toplulukların da verilen nimetler sebebiyle şımardıklarında Allah'ın onları helâk ettiği⁴⁷⁸ anlamındaki ayette belirtilen uyarının belâ ve musibetlerle ikaz olduğunu ifade eder.⁴⁷⁹ O, insanların başlarına bir musibet geldiğinde sadece Allah'a sığınıp O'na yalvardıklarını; sonra

⁴⁷¹ Enbiyâ, 21/42.

⁴⁷² Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, c. 9, s. 373-374.

⁴⁷³ En'âm, 6/42-43.

⁴⁷⁴ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, c. 5, s. 78-79.

⁴⁷⁵ İsrâ, 17/67.

⁴⁷⁶ Ankebût, 29/65.

⁴⁷⁷ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, c. 5, s. 78-79.

⁴⁷⁸ En'âm, 6/44.

⁴⁷⁹ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, c. 5, s. 81.

onlara Allah tarafından bir nimet verildiğinde bir kısmının rablerine ortak koştuğu⁴⁸⁰ anlamındaki ayetinde de müminler için uyarı ve öğüt bulunduğu ifade eder.⁴⁸¹

Mâtürîdî'ye göre müminler için öğüt ve uyarının hikmeti, onların her durumda bolluk ve sıkıntı hallerinde aynı safta olmaları, Allah'ı zikreden ve O'na şükreden bir durumda olmalarıdır. Zira müminler belâ ve musibet zamanlarında bolluk ve rahatlık dönemine göre Allah'ı daha fazla zikretmekte ve Allah'a çokça yönelmektedirler. Bu nedenle Yüce Allah müminleri her halde O'nu anan ve O'na yönelen kimseler olması için uyarmaktadır.⁴⁸²

Görüldüğü üzere İmam Mâtürîdî, insanların başına gelen belâ ve musibetlerin Allah tarafından bir uyarı ve hatırlatma olduğunu, kişilerin durumuna göre davranışlarında değişkenlik gösterdiğini vurgulamıştır.

1.5. Ceza Verme

Musibetlerin meydana gelmesinin en önemli sebeplerinden birisi de ceza niteliğinde olmasıdır. Bunlar bazen herhangi bir kavmin tamamını kuşatan umumî, bazen de sadece musibeti hak eden kişiyi etkileyen ferdî musibetlerdir. Kur'ân-ı Kerim'deki Nuh tufanı⁴⁸³, Semud kavminin korkunç sesle yok edilmesi⁴⁸⁴, Ad kavminin kasırga ile helak edilmesi⁴⁸⁵, Lut kavminin üzerine taşların yağdırılması⁴⁸⁶, Sebe halkının “arim seli” ile cezalandırılması⁴⁸⁷ umumî musibetlere örnektir. Ayet-i kerimelerde belirtildiği gibi ceza niteliğinde olan ve bütün toplumu kapsayan musibetler, belli şehir veya ülke halkının çoğunluğunun veya tamamının Allah'a ve peygamberlerine karşı haddi aşmaları ve işledikleri günahları sebebiyle ceza olarak verilmiştir.⁴⁸⁸ Kur'ân-ı Kerim'de Allah inkârcı ve isyankâr kavimlerin helak şekillerini

⁴⁸⁰ Rûm, 30/33.

⁴⁸¹ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, c. 11, s. 222.

⁴⁸² Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, c. 11, s. 222.

⁴⁸³ Ankebût, 29/14.

⁴⁸⁴ Hûd, 11/67.

⁴⁸⁵ Hâkka, 69/6.

⁴⁸⁶ Hûd, 11/82-83.

⁴⁸⁷ Sebe, 34/16.

⁴⁸⁸ Mehmet Müftüoğlu, “Kur'ân-ı Kerîm'e Göre Bela ve Musibetler Karşısında İnsanın Durumu ve Manevi Değerlerin Önemi”, *Rumeli İslâm Araştırmaları Dergisi*, 2020, S. 5, s. 15.

anlatır ve “*Onlardan intikam aldık.*”⁴⁸⁹ buyurur.⁴⁹⁰ Önceki ümmetlerin helak edilerek cezalandırılmalarının sebeplerinden birisi işlemiş oldukları günahlardır.⁴⁹¹ Daha önce de belirtildiği gibi Allah kullarına zulmetmez. İnsanların başına gelen musibetler kendi yapmış olduklarının bir sonucudur.⁴⁹²

Mâtürîdî, azapla ceza vermenin üç şekilde gerçekleştiğini, bunlardan birincisinin imtihan, ikincisinin inat ve kibirlenmeden dolayı gerçekleşen azap, sonuncusunun ise ahirette vadedilen azap olduğunu belirtir.⁴⁹³ Mâtürîdî’ye göre Allah’ın kullarını azap vererek cezalandırması O’nun zalim olduğunu göstermez. Yani helak edilmiş kavimler azabı hak etmedikleri halde Allah onları cezalandırmamıştır. Dolayısıyla bu topluluklar Allah’ı ve peygamberlerin getirdiklerini inkâr ederek kendilerine zulmetmişlerdir.⁴⁹⁴ Helâk edilen kavimler işlemiş oldukları günahlar sebebiyle yok edilmişlerdir. Bu ceza, üzerlerine taş savuran fırtına, yerin dibine gömme, korkunç ses ve suda boğma gibi muhtelif şekillerde gerçekleşmiştir. Allah hiçbir zaman kullarına helâk istememiş; ancak onlar Allah’a ve gönderdiği peygamberlerine karşı gelerek kendilerine kötülük yapmışlardır.⁴⁹⁵

Kur’ân’da belirtildiği gibi hiçbir topluluk kendine onları uyaran bir peygamber gelmedikçe helâk edilmemişlerdir.⁴⁹⁶ Mâtürîdî, Allah’ın geçmiş ümmetleri gerekli ikaz ve tehdidi yapmadan, zulmettiklerini, inatçı davrandıklarını, kibirlendiklerini ve ısrarla ilâhî azabı istediklerini görmeden onları yok edici ve köklerin kurutucu bir azap ile helâk etmemesinin, O’nun rahmetinin ve lütfunun bir neticesi olduğunu ifade eder.⁴⁹⁷

Ceza içerikli musibetlerin ikincisi, kişinin inkâr, şirk, kibir gibi Allah’a ısrar ve inatla karşı gelmesinin sonuncunda karşılaştığı türdür. Karun’un kendisi, evi ve

⁴⁸⁹ A’râf, 7/136; Hicr, 15/79; Rûm, 30/47; Zuhrûf, 43/25.

⁴⁹⁰ Kara, “Kur’ân ve Sünnet’te Belâ-Musibet”, s. 53.

⁴⁹¹ Duran Ali Yıldırım, “Kur’an Kıssalarında Toplulukların Helakı ve Sebepleri Üzerine”, *Kahramanmaraş Sütçü İmam İlahiyat Fakültesi Dergisi (KSÜ)*, 2020, S. 36, s. 247.

⁴⁹² Âl-i İmrân, 3/182.

⁴⁹³ Mâtürîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’ân*, c. 8, s. 270-271.

⁴⁹⁴ Mâtürîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’ân*, c. 6, s. 432.

⁴⁹⁵ Ankebût, 29/40.

⁴⁹⁶ İsrâ, 17/15; En’âm, 6/130-131; Kasas, 28/58-59; M. Sait Şimşek, *Kur’ân Kıssalarına Giriş*, Yöneliş Yayınları, İstanbul 1993, s. 83.

⁴⁹⁷ Mâtürîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’ân*, c. 5, s. 237.

malının yerin dibine geçirilmesi, sadece onunla ilişkili ve onu helâk eden ferdi musibete örnektir.⁴⁹⁸

1.6. Günahlara Kefaret Olması

İnsanların başına gelen musibetler günahlara kefareti olması için meydana gelebilir. Kişi işlemiş olduğu bir günahattan sonra bundan arınmanın yollarını arar. Günahlardan temizlenmenin en önemli yolu tevbedir. Bundan başka insanın musibete uğraması da günahlarından arınmasına vesile olabilir. Nitekim Allah Kur'ân'da kadın-erkek fark etmeksizin hiçbirinin yaptıkları ameli karşılıksız bırakmayacağını vurgulamış; kendi yurtlarından zorla çıkarılıp hicret edenleri, kendi yolunda eziyet görenleri, savaşı ve öldürülenlerin günahlarını affedeceğini ve altlarından ırmaklar akan cennetlere koyacağını vadedmiştir.⁴⁹⁹

Özellikle Hz. Peygamber'in hadislerinde musibetlerin, günahların bir kefareti olacağı vurgulanır.⁵⁰⁰ Hz. Peygamber, insanların başına gelen musibetlerin kendi yapıp ettiklerinin yüzünden olduğu, Allah'ın da bunların birçoğunu bağışlayacağı⁵⁰¹ anlamındaki ayet indiğinde, insanların maruz kaldıkları belâ ve musibetlerin kendi işledikleri günahlar yüzünden olduğunu, Allah'ın da bunlar sebebiyle onların günahlarını affedeceğini belirterek başa gelen musibetlerin günahlar sebebi ile gerçekleştiğini belirtir.⁵⁰²

Hz. Peygamber başka bir hadisinde Müslümanların maruz kaldıkları belâ, musibet, sıkıntı, dert ve hatta diken batması gibi durumlardan dolayı Allah'ın kullarının günahlarını sileceğini belirterek musibetlerin günahlara kefareti olacağını vurgulamıştır.⁵⁰³ Mâtürîdî, insanların başına gelen musibetlerin yapmış oldukları hata, isyan ve kendi yapıp ettikleri sebebiyle gelebileceğini ifade eder. Belâ ve musibetler Allah tarafından insanlar için bir uyarı ve hatırlatma olabileceği gibi günahlarına

⁴⁹⁸ Kasas, 28/81; Müftüoğlu, "Kur'ân-ı Kerim'e Göre Bela ve Musibetler Karşısında İnsanın Durumu ve Manevi Değerlerin Önemi", s. 15.

⁴⁹⁹ Âl-i İmrân, 3/195.

⁵⁰⁰ Buhârî, *Sahîh*, Merdâ, 1, (5318); Müslim, *Sahîh*, Birr, 52, (2573).

⁵⁰¹ Şûrâ, 42/30.

⁵⁰² İbn Kesîr, *Tefsîru'l Kur'âni'l-Azîm*, c. 7, s. 191; Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, c. 21, s. 539.

⁵⁰³ Müslim, *Sahîh*, Birr, 52, (2572); Buhârî, *Sahîh*, Merdâ, 1, (5318).

kefarete de olabilir.⁵⁰⁴ Mâtürîdî'ye göre Allah, günah veya hata olmasa da kullarına musibet verebilir. Bunun sebebi de karşılığının ahirette mükafat olarak verilmesidir.⁵⁰⁵

2. Allah'ın Takdiri ve Musibet

Daha önce musibetlerin tamamının, Allah'ın izni olmadan hiçbir musibetin başa gelmeyeceğini ifade eden⁵⁰⁶ ayetten yola çıkarak Allah'ın buyruğu, takdiri ve isteğiyle oluşacağını belirtmiştik. Bununla birlikte musibetler kaynağı açısından ya ilâhî irade kaynaklı ya da insanın kendi iradesiyle gerçekleşmektedir. Mâtürîdî, kulların başına gelen musibetlerin önceden yaptığı kötülükler nedeniyle oluştuğunu, söz konusu musibetlerin kendi kabahatlerinin bir cezası olduğunu belirir.⁵⁰⁷ Ayrıca Mâtürîdî, insanların karşısına çıkan musibetlerin Allah'ın buyruklarını yerine getirmemesi ya da yasakladığı şeyleri yapmaları nedeniyle de oluştuğunu belirtir.⁵⁰⁸ Fakat Mâtürîdî'ye göre insanların başına gelen musibetlerin hepsi yapılan kötülüklerin bir sonucu da değildir. Allah'ın kullarını iyi ve kötü olaylar ile sınaması ulûhiyyet makamının bir kanunudur. Benzer biçimde Peygamberlerin de musibetlerle imtihan edilmesi bu esasa bağlıdır.⁵⁰⁹

Kader kelimesi, ölçmek, ölçü ve miktarını belirlemek, herhangi bir şeyi bir ölçüye göre tayin etmek, bir şeyi belirli hikmet doğrultusunda gerçekleştirmek, daraltmak, azaltmak ve kısmak gibi anlamlara gelmektedir.⁵¹⁰ Terim olarak “Allah'ın tüm olayları ezeli ilmiyle bilip belirlemesi” demektir. Kur'ân-ı Kerim'de kader, ölçme, kudret, güç yetirme, ölçerek belirleme, Allah'ın irade ettiği küllî hüküm, rızkı daraltma ve daha evvelden tartıp hüküm verme anlamlarında kullanılmıştır.⁵¹¹ Ayrıca kader kelimesi yerine, bir şeyin doğasını ve özelliklerini, var oluş zamanını ve yerini belirlemek anlamına gelen takdir sözcüğü de kullanılmaktadır.⁵¹² Sa'düddîn et-

⁵⁰⁴ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, c. 13, s. 211.

⁵⁰⁵ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, c. 13, s. 211-212.

⁵⁰⁶ Teğâbün, 64/11.

⁵⁰⁷ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, c. 5, 532; c. 13, s. 212.

⁵⁰⁸ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, c. 2, 479.

⁵⁰⁹ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, c. 1, 315.

⁵¹⁰ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, c. 5, s. 74-80; Cevherî, *Tâcü'l-luğa*, c. 2, s. 786; Mütercim Âsım Efendi, *Kâmûsu'l-Muhît Tercümesi*, c. 3, s. 2269.

⁵¹¹ Ahmet Akbulut, “Allah'ın Takdiri Kulun Tedbiri”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1992, C. 33, S. 3-4, s. 139.

⁵¹² Topaloğlu-Çelebi, *Kelâm Terimleri Sözlüğü*, s. 174.

Taftâzânî (ö. 792/1390) *Şerhu'l- 'Akâid* adlı eserinde takdir kavramını “yaratılan her şeyi, vasıflandıkları güzellik ve çirkinlik, yarar ve zarar, onları çevreleyen süre ve mekân, üzerlerine terettüp edecek mükafat ve ceza itibarıyla bir ölçüyle tahdit etmek” şeklinde tanımlamıştır.⁵¹³ Râgıb el-İsfahânî, Allah’ın varlıklar üzerindeki takdirinin iki anlamı olduğunu vurgular. Bunlardan ilki yaratılanlara güç vermek, ikincisi ise ilâhî hikmetin gerektirdiği şekilde yaratıklara son özellik ve şekillerini vermektir.⁵¹⁴

İmam Mâtürîdî’nin kaza ve kader konusuna yaklaşımı insanların eylemlerinin Allah tarafından oluşturulması esasına dayanır. Ona göre kullardan sadır olan fiillerin yaratılmış olması ispatlanabilirse kaza ve kader de kanıtlanır. Sebebi ise kaza, fiillerin meydana gelmesine ilâhî hükmün (kaza) taalluk etmesi, kader ise bulundukları iyi ve kötü (hüsün ve kubuh) vasfının belirlenmesidir.⁵¹⁵ Mâtürîdî, kader kavramının iki anlamda kullanıldığını, bunlardan birincisinin, bir şeyin oluşumuna göre konumu ve değer hükmü olduğunu belirtir. Bu manada kader, şeyi hayır-şer, hikmet-sefeh ve hüsün-kubuh açısından bulunduğu mahiyet üzere yaratmaktır. Kader kelimesinin ikinci anlamı ise her şeyin gerçekleşeceği zaman ve mekanını, gerçek veya yalan oluş niteliğini, doğuracağı ödül ve cezayı tayin etmektir.⁵¹⁶

Mâtürîdî’ye göre bir kişinin kaderi, ilâhî iradeyi ve yaratmayı kendi fiillerine mazeret göstermesi üç sebepten dolayı doğru değildir. Birincisi, Allah’ın belirli bir şeyi yaratması, O’nu ilmi ile kulların bu şekilde yapıp tercih edeceğini bildiğinden dolayıdır. İkincisi, Allah’ın takdir ettiği şeylerin hiçbirini, kulları, yapmış oldukları fiillere sevk etmiş ya da icbar etmiş değildir. Üçüncüsü, insanların fiilleri işledikleri sırada kaza ve kader akıllarına gelmemektedir.⁵¹⁷ Dolayısıyla Mâtürîdî, her insanın kendisinin fail olduğunu, yaptığına güç yetiren ve başka türlü de yapmaya muktedir kılınan bilinçte olduğunu belirtir.⁵¹⁸

Bu bağlamda kulların fiilleri gibi insanların başına gelen musibetler de Allah tarafından takdir edilmiştir. Kur’ân- Kerim’de, yeryüzünde meydana gelen veya insanların maruz kaldıkları belâ ve musibetlerin daha onlar yaratılmadan önce bir

⁵¹³ Taftâzânî, *Şerhu'l Akâid*, s. 209.

⁵¹⁴ İsfahânî, *Müfredât*, s. 658.

⁵¹⁵ Mâtürîdî, *Kitâbü't Tevhid*, s. 582.

⁵¹⁶ Mâtürîdî, *Kitâbü't Tevhid*, s. 585.

⁵¹⁷ Mâtürîdî, *Kitâbü't Tevhid*, s. 588-589.

⁵¹⁸ Mâtürîdî, *Kitâbü't Tevhid*, s. 590.

kitapta yazılı olduğu bildirilir.⁵¹⁹ Hadîd suresi 22. ayette insanların başına gelen ölüm ve hastalık gibi musibetler ile yeryüzünde gerçekleşen kuraklık, açlık, deprem ve sel gibi musibetlerin daha önceden bir kitapta kayıtlı olduğundan söz edilmektedir. Mâtürîdî, bahsi geçen ayetin, kulların fiillerinin yaratıldığına delalet ettiğini, belâ ve musibetlerin Allah’ın takdiri ile gerçekleştiğini belirtir.⁵²⁰ O, gerçekleşecek olan her şeyin olaylar olmadan, yani yaratılmadan bir kitapta yazılı bulunduğunu belirterek bu ayetin vuku bulacak olan her şeyin bilgisinin kitapta var olduğuna işaret ettiğini vurgulamıştır.⁵²¹

Mâtürîdî, adı geçen ayette belirtilen “*biz onu yaratmadan önce bir kitapta yazılı olmasın*” ifadesi ile alakalı bazı ihtilafların olduğunu dile getirir. Alimlerden bazıları Allah, “insanları ve yeri yaratmadan önce” kimisi de “olayları yaratmadan önce” manasını vermişlerdir. Mâtürîdî’ye göre “Allah, olayları yaratmadan önce” anlamı, doğruya daha yakın bir ifadedir.⁵²² Ayrıca İmam, bu ayet bağlamında henüz var olmayan, daha sonra yaratılacak olanı yazmak ve yokluktan varlık sahnesine çıkmamış olan bir şeyi bilmenin Allah’a göre kolay olduğunu belirtir. Ayrıca Allah’ın, zamanı geldiğinde gerçekleşecek olan hadiseleri ezelde bildiğini, bunun O’nun için zorluk teşkil etmediğini belirtir. Ayrıca yaratılanlar için bir şeyi meydana gelmeden veya henüz var olmadan bilmenin zor olmasına rağmen, Allah’a göre hiçbir zorluk oluşturmadığını vurgular.⁵²³

Mâtürîdî, gaybın anahtarlarının Allah katında olduğu, onları O’ndan başkasının bilemeyeceği, O’nun bildiği her ne varsa, Allah’tan habersiz bir yaprağın dahi düşmeyeceği, yerin dibindeki her bir taneyi bildiği ve yaş ve kuru her ne varsa açık olarak bir kitapta bulunduğu⁵²⁴ anlamındaki ayette belirtilen kitap ifadesiyle ilâhî takdir ve hükmün kastedilmiş olmasının muhtemel olduğunu ifade eder.⁵²⁵ Sonuç olarak insanların maruz kaldıkları şiddet ve zarar, ancak Allah’ın dilemesiyle gerçekleşir. Bununla birlikte hiçbir kimsenin O’nun takdirini geri çevirmeye gücü

⁵¹⁹ Hadîd, 57/22.

⁵²⁰ Mâtürîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’ân*, c. 14, s. 388.

⁵²¹ Mâtürîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’ân*, c. 14, s. 387.

⁵²² Mâtürîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’ân*, c. 14, s. 387.

⁵²³ Mâtürîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’ân*, c. 14, s. 388.

⁵²⁴ En’âm, 6/59.

⁵²⁵ Mâtürîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’ân*, c. 5, s. 100.

yetmez. Dünyada bir kişinin başka birini zarara uğratması veya bir kimsenin başka birine fayda vermesi, gerçekte sadece Allah'ın izniyle gerçekleşmektedir.⁵²⁶

3. Musibet ve Sabır İlişkisi

Musibet ve sabır kelimeleri birbiri ile ilişkilidir. Bu bağlamda bir arada incelendiklerinde daha rahat anlaşıldığı düşünülmektedir. Arapça s-b-r kök harflerinden gelen sabır, “darda tutmak, durdurmak, bağlamak, hapsetmek, kendini acındırmamak, intikam almak, kefil olmak, eklemek, şiddetli olmak, dili şikâyetten korumak”⁵²⁷ gibi anlamlar taşımaktadır. İslam alimleri tarafından sabır kavramına dair farklı şekillerde birçok tanım yapılmıştır.

İsfahânî, kelimenin çok kapsamlı olduğunu ifade ettikten sonra sabrı, “nefsi, mantığın ve şeriatın gerektirdiği biçimde, kendisinde alıkonması gereken şeylerden hapsedip alıkoyma” şeklinde tanımlamıştır.⁵²⁸ Gazzâlî, bu kavramı farklı şekillerde tanımlamıştır. Onlardan birisi şu şekildedir. Sabır, “din kuvvet ve gayretinin, nefis kuvveti karşısında direnmesi demektir.”⁵²⁹ Cürcânî sabrı, belâ ve musibetlerin sebep olduğu acıyı Allah'tan başkasına şikâyet etmemek olarak açıklamıştır.⁵³⁰ Mevdûdî 'ye göre sabır, duygu ve isteklerin kontrol altında tutulması; aceleden, açgözlülük, şaşkınlık ve çaresizlikten kaçınmak, sakin olmak ve düşünmeksizin karar vermemek, tehlikeli durumlarda kararlı ve dayanıklı olmaktır. Aşırı provokasyon durumunda dahi hatalı adım atmamak, büyük belâ ve musibetlere maruz kaldığında, çok kötü bir durumda olsa bile kontrolü kaybetmemek, dünyalık menfaat ve kazançlar elde etmeye ve nefsin istek ve arzularına kendini kaptırmamaktır.”⁵³¹ Elmalılı'ya göre sabır, “İnsanın kötülüklerden sakınmak için iyi şeyler yapması, acıya, meşakkate tahammül kuvvetidir.”⁵³²

⁵²⁶ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, c. 5, s. 37.

⁵²⁷ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, c. 4, s. 438-439; Cevherî, *Tâcü'l-luğa*, c. 2, s. 706; Zebîdî, *Tâcü'l-'arûs*, c. 12, s. 271-273; İsfahânî, *Müfredât*, s. 474; Cürcânî, *Ta'rifât*, s. 131.

⁵²⁸ İsfahânî, *Müfredât*, s. 474.

⁵²⁹ Ebû Hâmid Muhammed Gazzâlî, *Kimyâ-yı Saâdet*, (çev. A. Faruk Meyan), Bedir Yayınevi, İstanbul, 1981, s. 590.

⁵³⁰ Cürcânî, *Ta'rifât*, s. 131.

⁵³¹ Ebû'l-Â'lâ Mevdûdî, *Tefhimü'l-Kur'an*, (çev. Muhammed Han Kayanî vd.), İnsan Yayınları, İstanbul, 1997, c. 3, s. 168.

⁵³² Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, c. 9, s. 470.

Sabır kelimesi ahlâk terimi olarak “hüzün, karşılaşılan sıkıntı ve musibetler karşısında direnme, negatif durumları pozitifçe çevirmek için sarf edilen çaba” şeklinde tanımlanmıştır.⁵³³

Mâtürîdî, sabır kavramına farklı tanımlar getirmiştir. O, genel olarak bu kelimenin kendini tutmak anlamına geldiğini belirtir. Mâtürîdî’ye göre sabır, “nefsi, kaybettiği şeyden ötürü sızlanmadan, sevdiği ve arzuladığı her şeyden alıkoymak, Allah’ın emirlerine ittibâ etmek ve yasakladıklarından sakınmakta dayanıklılık göstermek yahut da maruz kalınan sıkıntı, zorluk, belâ ve musibetlere karşı direnç göstermek ve kendini tutmaktır.”⁵³⁴

Daha önce de belirttiğimiz gibi Yüce Allah Kur’ân’da kullarını korku, açlık, can, mal ve ürünlerden eksiltme gibi çeşitli belâ ve musibetlerle imtihan edeceğini haber vermiş; bunlara sabredildiği takdirde de mükafat verileceğini müjdelemiştir.⁵³⁵ Belâ ve musibete uğrayan kişilerden beklenen öncelikle tedbir almasıdır. Aldığı tedbire rağmen musibetle karşılaşan kişi bundan kurtulmanın çabası içerisinde olmalıdır. Bu sıkıntılı halden kurtulma imkânı bulamazsa buna sabırla karşılık vermelidir.⁵³⁶

Mâtürîdî’ye göre Allah, Bakara suresi 156. ayette Peygamber’ine, imtihan ettiği kullarından başlarına gelen belâ ve musibetlere karşı sabırlı olanları, sıkıntılar sebebiyle sızlanmayıp “innâ lillâhi ve innâ ileyhi râciûn” diyenleri müjdelemesini emretmiştir.⁵³⁷ O, bu müjdenin karşılığının Allah’tan gelen manevî bir rahmet, arınma ve bağışlanma olarak vuku bulacağını vurgular. Mâtürîdî, “*Sabredenlere mükâfatları hesapsız verilecektir.*”⁵³⁸ ayetine atıfta bulunarak Allah’ın iyilik ve ihsanın bir eseri olarak sabrın karşılığında söz verdiği mükâfatı, gösterilen çabanın karşılığı anlamındaki “ecir” sözcüğü ile dile getirdiğini ifade eder. Sabrın, Allah’ın daha önce verdiği büyük nimetlerinin gereği olarak kullarına karşı bir hakkı olduğunu belirtir.⁵³⁹

⁵³³ Mustafa Çağrı, “Sabır”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, (DİA)*, İstanbul, TDV. Yayınları, 2008, c. 35, s. 337-339.

⁵³⁴ Mâtürîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’ân*, c. 1, s. 310; c. 2, s. 290-578; c. 6, s. 283; c. 7, s. 27, 203, 312, 448; c. 11, s. 387, c. 12, s. 333.

⁵³⁵ Bakara, 2/155.

⁵³⁶ Hasan Tevfik Marulcu, *İlâhî Sıfatlar ve İmân Deizm ve Agnostisizme Reddiye*, Dilara Yayınevi, Isparta, 2023, s. 99.

⁵³⁷ Mâtürîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’ân*, c. 1, s. 310.

⁵³⁸ Zümer, 39/10.

⁵³⁹ Mâtürîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’ân*, c. 1, s. 312.

İmam Mâtürîdî, Allah'ın sabırlı kullarına üç türlü mükâfat sözünü verdiğini belirtmektedir. Birincisi, mânevî arınma ve bağışlamadır. Mâtürîdî, Allah'ın meleklerle istircâ ayetinde şunu bildirdiğini söyler: Kul başına bir musibet geldiğinde Allah'ın kendisi hakkındaki hükmüne razı olmuş ve tam bir teslimiyetle sizin sunduğunuz tesbihi yerine getirmiştir. Allah'ın kullarına ikinci sözü ise rahmetidir. Mâtürîdî, insanın Allah'a yönelik teslimiyeti nedeniyle nimeti veya kullarının kalplerine, O'nu sevecekleri muhabbeti yaratması, dünyada lütfedeceği başka bedeller anlamına da gelebileceğini ifade eder. Mâtürîdî'ye göre sabrın üçüncü mükâfatı hidayettir. Buradaki hidayet, sabırlı kullara musibetle karşılaştıklarında Allah'a teslim olma bilincinin lütfedilmesi anlamına gelebilir. Bununla birlikte O, hidayetin, cennetin yolunu bulmuş olmaları tarzında da yorumlanabileceğini vurgular.⁵⁴⁰

Mâtürîdî, Kur'an'da Allah'ın kendi yolunda öldürülenlerin gerçekleştirdikleri amelleri zayi etmeyeceğini, onlara doğru yolu gösterip, durumlarını düzelterek bildirdiği ayete dayanarak⁵⁴¹ Allah'ın kendi yolunda sebat ederek şehit olanlara cennetin yolunu göstereceğini vadettiğini ifade etmektedir.⁵⁴² Mâtürîdî, Kur'an'da Yüce Allah'ın zorluklara karşı sabredenlere karşılıklarını, yaptıklarının daha güzel ile vereceğini müjdelediği ayete işaret ederek⁵⁴³ zorluklara göğüs gerenlere, davranışlarının karşılığında kendilerine verilecek mükâfatın, ahde vefa etmekten daha güzel olduğunu ifade eder. Bununla birlikte O, yaptıklarından daha güzeli ile mükafatlandırmaktan kastın onların kötülüklerini iyiliğe çevirmek anlamına geldiğini belirtir.⁵⁴⁴

Tarihsel süreçte en fazla sıkıntılara maruz kalan, belâ ve musibetlerle karşılaşan kişiler peygamberler olmuştur. Bu konuda Hz. Peygamber; *“Öncelikle peygamberler olarak, Allah'ın her insanı musibetlerle sınayacağı, çok şiddetli belâyla karşı karşıya gelen peygamberlerin bulunduğunu, sonrasında ise peygamberlere en çok benzeyenlerin şiddetli belâlarla yüzleşeceğini ifade etmiştir.”*⁵⁴⁵ Mâtürîdî'ye göre Allah'ın insanları iyi-kötü, güzel-çirkin hadiselerle sınaması, ulûhiyyet makamının

⁵⁴⁰ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, c. 1, s. 312-313.

⁵⁴¹ Muhammed, 47/4-5.

⁵⁴² Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, c. 1, s. 312-313.

⁵⁴³ Nahl, 16/96.

⁵⁴⁴ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, c. 8, s. 210.

⁵⁴⁵ Tirmizî, *el-Câmiu'l-Kebîr*, Zühd, 57, (2398).

doğal kanunudur. O, peygamberlerin musibetlerle imtihan edilmesinin bu esasa bağlı olduğunu ifade eder.⁵⁴⁶ İlâhî daveti tebliğ sırasında bütün peygamberlerin, inanmayan kişilerce çeşitli sıkıntılara uğratıldıkları, Kur'an'daki kıssalar ve Peygamberimizden gelen rivayetler bize bildirmektedir.

Kur'an'da Allah tarafından gelen belâ ve musibetlere karşı takınılması gereken en güzel tutum Hz. Eyyûb kıssasında anlatılmaktadır.⁵⁴⁷ Kur'an'da Hz. Eyyûb'un sabrı bizlere örnek olarak gösterilmektedir.⁵⁴⁸ Hz. Eyyûb'un Allah tarafından imtihan edilmesi ve örnek olması bakımından belâ ve musibetlere maruz kalmıştır. Bunların mükâfatını düşünerek yıllarca sabretmiş ve Allah'ın rahmetini umarak Rabbine, başına bir dert geldiğini nida ederek Allah'ın merhametine sığınmıştır.⁵⁴⁹ Bu yalvarıştan sonra Rabbi de onun duasına icabet etmiş, sabrının karşılığında bedensel sağlığını, kaybettiği aile ve varlığını fazlaca vermiştir.⁵⁵⁰ Mâtürîdî, Hz. Eyyûb başına gelen dert ve sıkıntılara nasıl sabretmiş ve Allah da sıkıntısını gidermişse belâ ve musibetlere uğrayan kimsenin de aynen onun gibi Allah'ın sıkıntılarını gidereceğini belirtir.⁵⁵¹

Mâtürîdî, “*Sen Allah'ın hükmü karşısında sabırlı ol; balığın yediği (Yunus) gibi olma. O hiddetli bir biçimde bağırıp çağırmişti.*”⁵⁵² meâlindeki ayetten yola çıkarak Allah'ın peygamberler hakkındaki hükmünün üç olduğunu belirterek şunları ifade eder:

*“Birincisi, kendilerine izin verilmedikçe, kavimlerinin verdikleri eziyetler şiddetli bile olsa helak olmaları için beddua etmemeleridir. İkincisi, başlarına şiddetli belâlar gelse bile Allah'ın izni olmaksızın kavimlerinden ayrılmamalarıdır. Üçüncüsü, hayatlarından endişe etseler bile tebliğ görevinden geri kalmamalarıdır.”*⁵⁵³

Bu bağlamda Mâtürîdî, peygamberlerin altı hususta sabırlı olmaları gerektiğini belirtmektedir. Bunların üçü sadece onlara mahsus olan, diğerleri ise ötekilerinin de ortak olduğu durumlardır. Yalnızca peygamberlere has sebeplerin ilki, peygamberlerin firavunlara, küfür liderlerine ve kendilerine muhalif olanları, emirlerine karşı çıkanları öldürmek olan kimselere Allah'tan aldıkları vahyi ulaştırmak için gönderilmiş

⁵⁴⁶ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, c. 1, s. 315.

⁵⁴⁷ Sâd, 38/41-44.

⁵⁴⁸ Enbiyâ, 21/83-84.

⁵⁴⁹ Enbiyâ, 21/83.

⁵⁵⁰ Enbiyâ, 21/84; Sâd, 38/41-44; Recep Önal, “Kur'an'da İmânî ve Ahlâkî Bir Tavrı Olarak Sabır”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2008, C. 12, S. 2, s. 450.

⁵⁵¹ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, c. 9, s. 409.

⁵⁵² Kalem, 68/48.

⁵⁵³ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, c. 16, s. 47.

olmalarıdır. Peygamberler öldürölme riskine karşı, onlara ilâhî mesajı bildirmekten kaçınamazlar İkincisi, peygamberler kavimlerinin iftiralarına, alaylarına ve farklı zulümlerle karşılaşmaları bir olasılık da olsa yine de kendi kavimleri içinde bulunmak hususunda sabırlı olmalıdırlar, onları terk etmeleri kabul görmemiştir. Üçüncüsü ise kavimleri her ne kadar direnç gösterse de onlara helak olmaları için beddua bulunmamaları gerekir.

Mâtürîdî, peygamberlerin ve insanların sabretmeleri gereken diğer hususların, başlarına gelen belâ, zorluk ve musibetlere sabretmek, kendilerine emredilen ibadetleri korumak ve onları sabırla yerine getirmek, nefsin istek ve arzularına karşı sabırla direnç göstermek olduğunu vurgular.⁵⁵⁴ Öte yandan Mâtürîdî, sabrın, üç unsurun birleşmesiyle meydana geldiğini vurgular. Birincisi, yalanlamalara karşı aynı şekilde karşılık vermemek, ikincisi, yalanlamaya karşı tahammülsüzlük gösterip de bağırıp çağırmamak ve üçüncüsü helak olmaları için beddua etmemektir.⁵⁵⁵

Musibetler karşısında gösterilmesi gereken tavra güzel bir örnek olarak şu gösterilebilir: Hz. Ya'kûb'un, oğlu Hz. Yûsuf'un kaybolması üzerine: *"Benim üstüme düşen güzel bir şekilde sabretmektir. Anlatılanlar karşısında, yalnızca sığınılacak olan Allah'tır."*⁵⁵⁶ ifadesiyle sabredip Rabbine sığınmasıdır. İmam Mâtürîdî, *"Şimdi sen güzelce sabret."*⁵⁵⁷ meâlindeki ayeti tefsir ederken "güzel sabır" ifadesine değinir. O, bazı müfessirlerin bunu "içinde sabırsızlığın olmadığı sabır" şeklinde açıkladıklarını belirtir. Ona göre bu ifade kişinin kendisine sıkıntı verene hoş görüşsüz ve öfkeli bir bakışla değil, rıza ve şefkat nazarıyla bakmasıdır. Başka bir deyişle "güzel sabır" kişinin kendisine eziyet edenlere misliyle karşılık vermemesi, onlara şefkat ve eziyetlerine karşılık merhamet etmesidir.⁵⁵⁸

Son olarak Mâtürîdî, belâ ve musibetlere sabredildiği takdirde bunun bir rahmet ve nimet olacağını belirtir. Eğer kul, bunları bir nimet olarak görürse sonucu hayırlı ve faydalı olduğu için her türlü sıkıntı ve şiddet anında kalbi rahat eder. Ona göre kişi belâ ve musibetlere sabrederse çeşitli kazanımlar elde eder. Birincisi, işlediği

⁵⁵⁴ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, c. 13, s. 408-409.

⁵⁵⁵ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, c. 16, s. 212.

⁵⁵⁶ Yûsuf, 12/18.

⁵⁵⁷ Meâric, 70/5.

⁵⁵⁸ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, c. 16, s. 105.

günahların silinmesidir. İkincisi, kulluğu ve Allah'ın kendisi üzerindeki mülkiyetini bilmektir. Üçüncüsü de belâ ve musibetlerden sonra beklenen sevap ve daimî nimettir.⁵⁵⁹

⁵⁵⁹ Mâtürîdî, *Te'vilâtül-Kur'ân*, c. 8, s. 200-201.

SONUÇ

İnsanlar Allah tarafından eşref-i mahlûkat olarak yaratılmış, dünyadaki her şey onun hizmetine ve emrine verilmiştir. Aynı zamanda o başıboş bırakılmayıp Allah’a kullukla sorumlu tutulmuştur. Halife olmanın vermiş olduğu mesuliyetle insanoğlu, değişik sebeplerle imtihan edilmiştir. Bu denemenin en önemli vasıtalarında birisi musibettir. Bu çalışmada musibet kavramı, İmam Mâtürîdî’nin bakış açısına göre değerlendirilmiştir.

Musibet, insanların başına ansızın gelen ve onların arzulamadığı bir hadisedir. İnsanların çoğunlukla kendi iradeleri dışında ve beklemedikleri şekilde meydana gelen musibet, başına gelen kişiyi huzursuz eden, sıkıntıya sokan, derin ıstıraplara neden olan doğal afetler, tedavisi mümkün olmayan ya da çok meşakkatli olan rahatsızlıklar, evrensel felaketler, açlık, salgın rahatsızlıklar gibi insan yaşamını büyük ölçüde etkisi altına alan ve genelde istenmeyen olaylardır.

Musibetler ya ilâhî irade kaynaklı (insanın iradesi dışında) ya da insanın bizzat kendi fiillerinin sonucunda ortaya çıkan olaylardır. İnsanların başına gelen musibetler Allah’ın buyruğu, ilmi ve isteği doğrultusunda oluşmaktadır. İlâhî irade kaynaklı musibetler kulların iradesi dışında gerçekleşen sel, deprem, kıtlık gibi felâketlerdir. İnsanların sebep olduğu musibetler ise kendi amellerinin bir sonucu olarak hür iradeleriyle ortaya çıkan hastalık, yorgunluk, malın yok olması, acı çekme, geçim sıkıntısı, işkence ve susuzluk gibi musibetlerdir.

Hz. Peygamberin hadislerinde musibet, sıklıkla imtihan, sabır ve günahlara kefarete olması bakımından değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Hadislerde müminlerin karşı karşıya kaldığı musibetlerin her birinin bir sınav olduğu, Allah’ın sevdiği kullarının başına belâ vererek onları imtihan ettiği belirtilmiş, Müslümanların maruz kaldıkları dert, sıkıntı, müzmin hastalık, yorgunluk, eziyet ve tasadan, ayağına batan dikene varıncaya kadar başlarına gelen her bir musibetin günahlarına kefarete olacağı ifade edilmiştir.

İnsanların karşı karşıya kaldığı belâ ve musibetlerin ortaya çıkmasının çeşitli sebepleri vardır. Bunların en önemlisi imtihandır. Bu kavram musibetle en fazla ilişki içerisinde olan kelimelerdendir. İmam Mâtürîdî, irade kabiliyeti olan kulun, imtihan

edilmek için yaratıldığını vurgular. O, bu sınamanın ya nimetlerle ya da musibetlerle gerçekleşeceğini belirtir. Ona göre Allah kullarını olayların değişiklik göstermesiyle sınar. Söz konusu durum zaman zaman darlık ve zorlukla kendini gösterirken bazen ise refah ya da farklı ibadetlerle meydana gelir. İnsanlar muhtelif şekillerde imtihan edilmişlerdir. İyilik ve kötülükle, mal, can ve evlatlarla, cihad, sabır, korku, açlık, darlık, bolluk, sıkıntı ile ve insanların birbirleriyle imtihan edilmesi en öne çıkan deneme vasıtalarıdır.

Musibetlerin meydana gelmesinin diğer sebepleri de kulların günahlarına kefarete olması, hatırlatma ve uyarı ya da ceza verme şeklindedir. Müminlerin başına gelen belâ ve musibetlerin verilmesindeki amaç, onların samimiyetini ölçmek, derecesini belirlemek iken; inkârcılara verilmesi ise inandıklarının bâtil olduğunu hatırlatıp gerçek yaratıcıya yönelmelerini sağlamaktır.

Mâtürîdî, insanların karşılaştığı musibetlerin Allah'ın takdiri ile gerçekleştiğini vurgulamakla birlikte bunların evvelden yaptığı kötülük nedeniyle oluştuğu ve bu musibetlerin onların kendi yaptıklarının cezası olduğunu belirtir. Ayrıca O, insanların karşılaştığı musibetlerin Allah'ın buyruklarına uymamaları durumunda gerçekleştiğini belirtir. Fakat ona göre insanların karşısına çıkan musibetlerin hepsi kabahatlerin neticesi olarak görülmemektedir. Mâtürîdî'ye göre Allah'ın insanları farklı olaylarla deneyerek sınaması ulûhiyyet makamının olağan bir kanunudur.

Mâtürîdî, Allah'ın kullarına belâ ve musibetleri vermesinin temel nedenlerinden birisi de kullarının ne denli sabredebileceğini görmek istemesiyle ilişkili olduğunu belirtir. İmam, Allah'ın kullarını zaman zaman sıkıntı ve belâyâ soktuğunu, bütün bunlar karşısında ise sabırlı olmalarını beklemektedir. Şayet Mâtürîdî sabrı, Allah'a hakiki manada kul olma hususunda gösterilen tahammül, günahlardan uzak durmak ve belâ ve musibetlere karşı direnç göstermek şeklinde ifade etmiştir. Ona göre sabretmek ve şükretmek esasında kabul etmektedir. Şükür nimetleri kabul etmekken sabır ise belâları kabul etmektir.

Bu çalışmada musibet- kötülük ilişkisine de değinilmiştir. Mâtürîdî'ye göre âlemde kötülük vardır ve gerçektir. Allah kötülükleri takdir etmiştir. Allah kötülüğün de iyiliğin de yaratıcısıdır. Allah'ın yarattığı fiili iyi ya da kötü olmakla değerlendirilemez. Çünkü Allah iyi ve kötü özelliği taşımayan kendi fiiliyle mevsuftur.

Ona göre iyilik ve kötölüğün yaratılmasında bir hikmet vardır. Ancak Allah insan aklının hikmetini idrak edemeyeceği bir fiil işleyebilir. Bununla birlikte O, hikmetsizlikten uzaktır.

Sonuç olarak musibetler, insan hayatının bir parçasıdır. Bunlarla yaşayan kişi hayatı boyunca zorluklarla nasıl baş edeceğini öğrenir. Bu nedenle insanlar başlarına gelen musibetlere karşı isyan etmek yerine bunları sabırla karşılamayı tercih etmeleri halinde hayatlarına olumlu bir yansıması olacaktır. Unutulmaması gereken en önemli konulardan biri de insanların karşı karşıya kaldıkları musibetlerin uhrevî bir yönünün olmasıdır.

KAYNAKÇA

- Abdülbâkî, M. F., (1945), *el-Mu'cemü'l-Müfrehes li-Elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerim*, Kahire, Dâru'l-Kütübi'l-Mısriyye.
- Abdülcebbâr, K., (2013), *Şerhu-Usûli'l-Hamse (Mu'tezile'nin Beş İlkesi)*, (trc. İlyas Çelebi), İstanbul, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.
- Acerce, F., (2010), Kur'ân'a Göre Musîbetler Karşısında Peygamberlerin Tavırları, Yüksek Lisan Tezi, *Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, İstanbul.
- Ak, A., (2018), Mâverâünnehir'de İslâm Düşüncesinin Öncü Temsilcilerinden İmâm Mâtürîdî İslâm Düşüncesinin Ana Merkezleri: *Mâverâünnehir Tartışmalı İlmî İhtisas Toplantısı*, ss. 231-301.
- Ak, A., (2019), *Büyük Türk Alimi Mâtürîdî ve Mâtürîdîlik*, İstanbul, Ensar Neşriyat.
- Akbulut, A., (1992), Allah'ın Takdiri-Kulun Tedbiri. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 33(3-4), ss. 129-156.
- Akgül, M., (2001), Ebû Mansur el-Mâtürîdî ve Te'vîlâtü'l-Kur'ân, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 4, ss. 57-67.
- Akıcı, D., (2018), Kâdî Abdülcebbâr'da Aslah Teorisi, Yüksek Lisans Tezi, *İstanbul Üniversitesi*, İstanbul.
- Alper, H., (2019), *Mâtürîdî*, Ankara, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Arslan, H., (2002), Doğal Felaket ve İstiraplar Konusunda Kelamcıların Görüşleri, Tahlil, Tenkid ve Öneriler, *Marîfe Dini Araştırmalar Dergisi*, 2(2), ss. 19-34.
- Askerî, E. H., (2009), *Arap Dili'nde ve Kur'ân'da Farklar Sözlüğü*, (trc. Veysel Akdoğan), İşaret Yayınları.
- Aydın, S., (2022), *İmam Mâtürîdî'de Kötülük Problemi ve İmtihan*, İstanbul, İnsan Yayınları.
- Aydınlı, O., (2013), *İslam düşüncesinde aklîleşme süreci: Mutezilenin oluşumu ve Ebû'l-Huzeyl Allaf*, Ankara Okulu Yayınları.

- Aydınlı, O., (2019), İmâm Mâtürîdî'nin Yetiştirdiği İlmi Ortam ve Semerkant'ta İlim Merkezleri, *Diyanet İlmî Dergi*, 55 (3), ss. 565-599.
- Aytepe, M., (2019), Mu'tezile'nin Aslah Teorisi ve Basra Mu'tezile'sinin Aslah Anlayışının Tahlili, *Yakın Doğu Üniversitesi İslam Tetkikleri Merkezi Dergisi*, 5(1), ss. 85-104.
- Begavî, E. M. F., (1997), *Me'alimü't-tenzîl*, (thk. Muhammed Abdullah en-Nemr, Osman Cum 'a Damîriyye, Süleyman Müslim el-Haraş), Riyad, Dâru Tayyibe, s. 33.
- Beyzâvî, K., (1997), *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl*, (thk. Muhammed Abdurrahman el-Maraşlı), Beyrut, 1. Baskı, Dâru İhyâi Turâsi'l-Arabî.
- Beyzâvî, K., (2014), *Tavâli'u'l-envâr min metâli'i'l-enzar (Kelam Metafiziği)*, (trc. İ. Çelebi-M. Çınar), İstanbul, Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.
- Buhârî, E. A., (1993), *el-Câmiu's-Sahîh*, (thk. Mustafa Deeb al-Bagha), Dımaşk, Dârü İbn Kesîr.
- Buladı, K., (2020), *Musibet ve İmtihan*, İstanbul, Kayıhan Yayınları.
- Bursevî, İ. H., (2010), *Rûhu'l-beyân fî tefsîri 'l-Kur'ân*, 10 cilt. Beyrut, Daru'l-Fikr.
- Can, M., (1997), Hakîm es-Semerkandî, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 15, ss. 193-194.
- Can, M., (2021), *Ebû Mansur Mâtürîdî'nin Nübüvvet Anlayışı*, Ankara, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Can, S., (2021), Kelam Ekollerinin İnsan Kudretinin Mahalli Tartışmalarına Anatomik ve Fizyolojik Bir Analiz, *Kader*, 19(2), ss. 631-644.
- Cebeci, L., (2021), *Kur'an-ı Kerim Açısından Kötülük Problemi*, Ankara, Akçağ Yayınları.
- Cevherî, E. N., (1987), *Tâcu'l-Luğa ve Şihâhu'l-'Arabiyye*, 4. Baskı, Beyrut, Darü'l-İlm li'l-Melayin.
- Cevzî, E. L. F. C., (1984), Abdurrahman b. Alî b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî (ö. 597/1201), *Nüzhetü'l-A'yün en-Nevâzir fî İlmi'l-Vucûh ve'n-Nezâir*, Beyrut, Müessesetü'r-Risâle.

- Cürcânî, S. Ş., (1983), *Et-Ta'rifat*, Beyrut, Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye.
- Cürcânî, S. Ş., (2021), *Şerhu'l-Mevâkıf*, (trc. Ömer Türker), İstanbul, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.
- Çağbayır, Y., (2007), *Ötüken Türkçe Sözlük*, İstanbul, Ötüken Neşriyat.
- Çağrııcı, M. (2008). Sabır. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 35, 337-339.
- Çağrııcı, M., (1996), Fitne, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 13, ss. 156-159.
- Çağrııcı, M., (2020), Musibet, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 31, ss. 255-256.
- Çalışkan, İ., (2010), Tefsirde Mâtürîdî'yi Keşfetmek: İmam Mâtürîdî ve Te'vîlâtü'l-Kur'ân'ın Tefsir İlmindeki Yeri, *Milel ve Nihal İnanç, Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi*, 7(2), ss. 67-93.
- Çelebi, İ., (1998), Klasik Bir Kelam Problemi: Hüsün, Kubuh, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (16-17), ss. 55-121.
- Çelebi, İ., (1999), Hüsün ve Kubuh. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 19, ss. 59-63.
- Çelebi, İ., (2001), İvaz, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 23, 488-490.
- Çöpür, M., (2023), İmam Mâtürîdî'ye Göre Musibetler Karşısında İnsanın Konumu, Yüksek Lisans Tezi, *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Balıkesir.
- Duman, A., (2009), İmam Mâtürîdî, Hayatı, Eserleri ve İslam Düşüncesindeki Yeri, *Düşünce – Yorum Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 2(4), ss. 109-126.
- Durak, V. N., (2020), Kelamda Salah-Aslah Sorunu ve Günümüz Kötülük Problemi (Teodise) Tartışmaları, Yüksek Lisan Tezi, *Çanakkale Üniversitesi*, Çanakkale.
- El-Beyhakî, E. B. (2003). *Şuabu'l-İmân*, thk. Abdul'alî Abdulhamîd Hâmid-Muhtâr Ahmed en-Nedvî, Riyâd, Mektebetü'r-Rüşd.

- Elif Efendi, H., (2015), *en-Nûru'l-Furkân fî şerhi lugati'l-Kur'ân*, (trc. M. Koç, E. Tanrıverdi), 2 Cilt, İstanbul, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.
- Endelusî, E. H., (1983), *Tuhfetu'l-erîb bimâ fi'l-Kur'ân mine'l-ğarîb*. (thk. Semîr el-Meczûb), 1. Baskı, Beyrut, el-Mektebetu'l-İslâmî.
- Endelüsî, İ. A., (2001), *el-Muharrerü'l-vecîz fî tefsîri'l-kitâbi'l-azîz*, 6 Cilt, Beyrut, Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye.
- Eş'arî, E. L. H., (1955), *Kitâbu'l-Luma'fi'r-redd 'alâ ehli'z-zeyğ ve'l-bida'*, (nşr. Hammûde Ğurâbe), Kahire, Matbaatu Mısır.
- Eş'arî, E. L. H., (2019), *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn ve İhtilâfü'l-Musallîn: İlk Dönem İslâm Mezhepleri*, (trc. Ömer Aydın ve Mehmet Dalkılıç), İstanbul, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.
- Etin, M. Ç. (2013). Mu'tezile'nin adalet anlayışı ve sosyo-politik nedenleri. *Ekev Akademi Dergisi*, (57), ss. 395-420.
- Fâris, İ., (1979), *Mu'cemu mekâyisi'l-luga*, Beyrut, Dâru'l-Fikr.
- Ferâhîdî, H., *Kitabü'l-Ayn*, (thk. Mehdî Mahzûmî-İbrahim es-Sâmîrrâî), Beyrut, Dâru Mektebeti'l-Hilâl, ts.
- Feyûmî, E. A., (2010), *el-Misbâhu'l-Münîr fî Garîbi's-Şerhi'l-Kebîr*, Beyrut, el-Mektebetü'l-İlmiyye.
- Fîrûzâbâdî, M., (2005), *el-Kâmûsu'l-Muhît*, 8. Baskı, Beyrut, Müessesetü'r Risale.
- Fîrûzâbâdî, M., *Tenvîru'l Mikbâs Min Tefsîri İbni Abbas*, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.
- Gazâlî, E. H. M., (1981), *Kimyâ-yı Saâdet*, (trc. A. Faruk Meyan), İstanbul, Bedir Yayınevi.
- Gazâlî, E. H., (1974), *İhyau 'ulumi'd-din*, (trc. Ahmet Serdaroğlu), İstanbul, Bedir Yayınevi.
- Gazâlî, E. H., (2005), *Esma-i Hüsnâ Şerhi*, (trc. M. Feriştat), İstanbul, Feriştat Yayınları.

- Gazzâlî, E. H., (1971), *İtikad'da Orta Yol (el-iktisâd fî'l-İ'tikâd)*, (trc. Kemal Işık), Ankara, AÜİFD.
- Genç, İ., (2019), Kur'an'da Musibet, *Şırnak Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi*.
- Gölcük, Ş. ve Toprak, S., (2016), *Kelam Tarih Ekoller ve Problemler*, Konya, Tekin Kitabevi.
- Hâtim, İ. E., (1998), Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm, thk: Es 'ad Muhammed et-Tayyib. *Mektebetü Nizâr Mustafa el-Bâz, Mekke*.
- Hazm, İ., (2017), *el-Fasl, dinler ve mezhepler tarihi*, (trc. Halil İbrahim Bulut), İstanbul, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı.
- Işık, K., (1980), *Mâtürîdî'nin Kelam Sisteminde İman, Allah ve Peygamberlik Anlayışı*, Ankara, Fütüvvet Yayınları.
- İbn Manzûr, E. F., (1994), *Lisânü'l-'Arab*, 3. Baskı, Beyrut, Dâru Sadr.
- İsfahânî, R. A., (1991), *el-Müfredât fî Garîbi'l-Kur'ân*, mhk. Dâvûdî, Dımaşk, Daru'l-Kalem, Beyrut, Dâru's-Şamiye.
- Kara, M., (1997), Havf. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 16, ss. 528-531.
- Kara, N., (1998), Kur'ân ve sünnet'te belâ- musibet. *Ekev Akademi Dergisi*, 1(3), ss. 33-58.
- Karagöz, İ., (1996), Kur'an'a Göre Musibetler Açısından İnsan ve Toplum. *İstanbul: Çelik Yayınevi*.
- Karagöz, İ., (2002), Kur'an ve Hadislerin Işığında Sabır ve İnsan. *Diyanet İlmî Dergi*, 100, s. 38.
- Kazan, A., (2021), Musibet İnanç İlişkisi: İstanbul Fatih'te Yaşayan Suriyeliler Örneği, Yüksek Lisans Tezi, *Gaziantep Üniversitesi*.
- Kazanç, F. K., (2017), Ebü'l-Mu'in en-Nesefî'nin Kötülük Problemi Üzerine Düşüncelerinin Kelamî Açidan Bir Tahlili. *IV. Uluslararası Şeyh Şa'bân-ı Velî Sempozyumu-Hanefîlik-Mâtürîdîlik*, 05-07.

- Kelkitli, S., (2010), *Kur'ân'da Azap Kavramı*, Yüksek Lisan Tezi, Bursa Uludağ Üniversitesi.
- Kesîr, İ., (1999), Ebû'l-Fidâ İsmail b. Ömer, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, (thk. Sami b. Muhammed Seleme), 3. Baskı, Riyad, Dâru't-Tayyibeti li'n-Neşr ve't-Tevzi'i.
- Koçar, M. (2004). *Mâtürîdî'de allah-âlem ilişkisi*. Ötüken.
- Koçar, M., (2006), Mâtürîdî'de Akılcılık ve Uygulama Alanları, *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2(17), ss. 27-53.
- Koloğlu, O. Ş., (2017), Mu'tezile'nin Temel Öğretileri, *İslâmî İlimler Dergisi*, 12(2).
- Koloğlu, O. Ş., (2021), *İmam Mâtürîdî ve Mâtürîdîyye Mezhebi*, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Kurtubî, E. A. M., (1964), *el-Camiu'li Ahkâmi'l-Kur'an*. Kahire: Daru'l-Kütüb el-Mısriyye,
- Kutlu, S., (Ed.), (2011), *İmam Mâtürîdî ve Mâtürîdîlik: Tarihî Arka Plan, Hayatı, Eserleri, Fikirleri ve Mâtürîdîlik Mezhebi; Seçki*. Otto.
- Maksut, Ç. E, (2013), Mu'tezile'nin Adalet Anlayışı ve Sosyo-Politik Nedenleri, *Ekev Akademi Dergisi*, (57), ss. 395-420.
- Maraz, H., (2018), Mu'tezile Kelamında Bir Hak Ediş Olarak İvazın İlahî ve İnsanî Yönü, *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (47), ss. 101-138.
- Marulcu, H.T., *İlâhî Sıfatlar ve İmân Deizm ve Agnostisizme Reddiye*, Isparta, Dilara Yayınları.
- Mâtürîdî, E. M., (2018), *Kitâbü't- Tevhid*, (trc. Bekir Topaloğlu), 11. Baskı. Ankara, İSAM Yayınları.
- Mâtürîdî, E. M., (2020), *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, (Ed. Yusuf Şevki Yavuz), 2. Baskı, İstanbul, Ensar Yayınları.
- Mâverdî, E. H. A., *en-Nüket ve'l-Uyûn*, (thk. Seyyid İbn Abdilmaksud İbn Abdirrahim), Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.
- Mevdudi, E. L. A., (1997), *Tefhimu'l-Kur'an*. Trc. Muhammed Han Kayanî v. dğr, 7.

- Muhtâr, A. ve Ömer, A., (2008), *Mu'cemu'l-Luğati'l-'Arabiyyeti'l-Mu'âsıra*, Kahire, Âlemi'l Kütüb.
- Mukatil, S., (2002), Tefsîru Mukâtil b. Süleyman. Beyrut, Dâru İhyâi't-Türâs.
- Mustafayev, N., (2011), *İbn Sina'da Kötülük Problemi*, Yüksek Lisan Tezi, *Selçuk Üniversitesi*, Konya.
- Müftüoğlu, M., (2020), Kur'ân-ı Kerîm'e Göre Bela ve Musibetler Karşısında İnsanın Durumu ve Manevi Değerlerin Önemi. *Rumeli İslam Araştırmaları Dergisi*, (5), ss .8-27.
- Müslim, E. H., (1916), *el-Câmiu's-Sahîh*, İstanbul, Dârüttıbaâtî'l-Âmire.
- Müslim, E. L. H. E. K., (1955), en-Nisâburî b. el-Haccâc, *Sahih-i Müslim*, (nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî), Kahire, İsâ el-Bâbi'l-Halebî Matbaası.
- Mütercim, Â. E., (2013), *Kâmûsu'l-Muhît Tercümesi*, İstanbul, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.
- Nesefî, E. B., (1998), *Medârikü't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vîl*, 1. Baskı, Beyrut, Dâru'l Kelimu't-Tayyib.
- Nesefî, E. M., (2003), *Tabsıratü'l-edille fî usûli'd-dîn*, (thk. Hüseyin Atay), Ankara, DİB Yayınları.
- Nesefî, N. Ö., (2019), *Ömer Nesefî Tefsiri-et-Teysîr fî't-Tefsîr*, (trc. Muhammed Coşkun), İstanbul, Yazma Eserleri Kurumu Başkanlığı.
- Önal, R., (2008), Kur'an'da îmânî ve ahlâkî bir tavır olarak sabır. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 12(2), ss. 439-466.
- Önal, R., (2013), Mâtürîdî'nin Hayatı, Eserleri ve Kelam İlmi'ndeki Yeri, *Akademik İncelemeler Dergisi*, 8(3), ss. 325-360.
- Önal, R., (2018), Mâtürîdî Düşüncenin Teşekkülünde Sosyo-Jeo-Politik Bağlam: Mâverâünnehir (Semerkand ve Buhara) Üzerine Analizler, 3. *Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi*, Buhara.
- Özarslan, S., (2012), *Günah Musibet İlişkisi Üzerine*, Ankara, Nobel Yayınları.

- Özdemir, F., (2021), *Kur'ân'da Musibetler İnsanın Sorumluluğu ve Sünnetullah*, Ankara, Araştırma Yayınları.
- Özdemir, M., (2014), *İslam Düşüncesinde Kötülük Problemi*, İstanbul, Furkan Yayınları.
- Özel, A., (1993), Cihad. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 7, ss. 531-534.
- Özen, Ş., (2003), IV. (X.) yüzyılda Mâverâünnehir'de Ehl-i Sünnet-Mu'tezile Mücadelesi ve Bir Ehl-i Sünnet Beyannamesi. *İslâm Araştırmaları Dergisi*, (9), ss. 49-85.
- Özen, Ş., (2003), Mâtürîdî, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 28, ss. 146-151.
- Öztürk, A., (2021), İmam-ı Azam Ebû Hanîfe'nin Eserleri. *İstanbul: Şamil Yayınları*.
- Râzî, A., (1999), *Muhtârû's-Sıhah*, (thk. Yusuf eş-Şeyh Muhammed), Beyrut, Mektebetü'l-Asriyye.
- Râzî, F., (1999), *Mefâtihu'l-Ğayb (et-Tefsiru'l-Kebir)*, 3. Baskı, Beyrut, Dâr İhyâi't-Turâsi'l-Arabî.
- Râzî, F., (2019), *Me 'alimü usûli'd-dîn, Kelam İlminin Eserleri*, (çev. Muhammed Altaytaş), İstanbul, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı.
- Sâbûnî, N., (2016), *Mâtürîdiyye Akâidi-el-Bidâye fî Usuli'd-Din*, (trc. Bekir Topaloğlu), İstanbul, MÜ İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.
- Sağlamoğlu, Nazife., (2020), *Kur'an-ı Kerim'de İbtîlâ -Suç ve Ceza Bağlamında-*, Kahramanmaraş, Samer Yayınları.
- Semerkindî, E. L. L., (1993), Tefsîru's-Semerkindî. *Daru'l-kütübi'l-ilmîyye*.
- Sezen, M., (2018), *Mâtürîdiyye Teşekkül Dönemi*, İstanbul, Kökler Yayınları.
- Sülün, M., (2008), İmam Mâtürîdî ve Te'vîlâtü'l-Kur'ân Adlı Eseri-Genel Bir Bakış, *Araşan Sosyal Bilimler Enstitüsü İlmi Dergisi*, 5(6), ss. 59-74.
- Şehristânî, M., (2006), *el-Milel ve'n-Nihal*, (trc. Muharrem Tan), İzmir, Akademi Yayınları.

- Şık, İ., (2018), Eş'arî'nin Kesb Anlayışı, *V. Uluslararası Şeyh Şaban-ı Velî Sempozyumu*, (ed. Mustafa Aykaç vd.), Kastamonu, Kastamonu Üniversitesi Yayınları.
- Şimşek, M. S., (1993), *Kuran kıssalarına giriş*. Yöneliş Yayınları.
- Taberî, İ. C., (2001), *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, Mekke, Dâru't-terbiye ve't-Türâs.
- Teftâzânî, S. D., (2018), *Şerhu'l-Akâid*, (trc. Talha Hakan Alp), İstanbul, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.
- Teftâzânî, S. D., (2019), *el-Makâsıd Kelam İlminin Maksatları*, (çev. İrfan Eyibil), İstanbul, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.
- Tirmîzî, E., (1996), *el-Câmiu'l-Kebîr*, (thk. Beşşâr Avad Ma'rûf), Beyrut, Dâru'l-Garbi'l-İslâmî.
- Topaloğlu, B. ve Çelebi, İ., (2015), *Kelam terimleri sözlüğü*, İstanbul, İSAM Yayınları.
- Topaloğlu, B., (1981), *Kelam İlmine Giriş*, İstanbul, Damla Yayınları.
- Topaloğlu, B., (1993), Dâr, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 8, ss. 481-482.
- Topaloğlu, B., (2002), Kitâbü't-Tevhîd, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 26, 117-119.
- Topaloğlu, B., (2003), Mâtürîdî, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 28, ss. 157-159.
- Topaloğlu, B., (2012), Te'vîlâtü'l-Kur'ân, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 41, ss. 32-33.
- Türkman, E., (2006), Kelamda Günah Musibet İlişkisi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, *Fırat Üniversitesi SBE*, Elâzığ.
- Uğur, A., (1986), Mâtürîdî'nin Zamanında İslâm Alemine Kısa Bir Bakış, *Ebû Mansur Semerkandî-Mâtürîdî Kongresi*, (Haz. Ahmet Hulûsi Kökler), Erciyes Üniversitesi Gevher Nesibe Tıp Tarihi Enstitüsü, Erciyes Üniversitesi Matbaası, Kayseri.

- Usta, A., (2009), Sâ mânîler, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 36, ss. 64-68.
- Uysal, E., (2017), Ehl-i Sünnet ve Mu'tezile'ye Göre Ef'âl-i İbâd, *Batman Üniversitesi İslami İlimler Hakemli Dergisi*, 1(2), ss. 55-67.
- Ünverdi, V., (2013), Mâtürîdî'de İnsanın Sorumluluğu Responsibility of Human in Mâtürîdî. *Usul İslam Araştırmaları*, 20(20), ss. 47-80.
- Ünverdi, V., (2017), Mu'tezile'nin İnanç Sistemi; Usûl-i Hamse/Beş İlke ve Arka Planı, *Artuklu Akademi*, 4(2), ss. 1-28.
- Üzel, C., (2022), Mu'tezile ve Eş'arî Mezheplerinin Kulun Sorumluluğu Bağlamında İnsan Fiilleri ve Teklîf-i Mâ Lâ Yutâk Mukayesesi, *Ağrı İslami İlimler Dergisi*, 5(10), ss. 104-122.
- Üzüm, İlyas., (2001), İyâzî Ebû Nasr, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 23, s. 499.
- Yaran, C. S., (2021), *Kötülük ve Teodise*, İstanbul, Rağbet Yayınları.
- Yarımbaş, E., (2003), Ebû Mansûr El-Mâtürîdî'nin Kitâbü't-Tevhidi ve Türkçe Tercümesi Üzerine Bir Değerlendirme, *Kelam Araştırmaları Dergisi*, 1 (2), ss. 175-179.
- Yavuz, Y. Ş., (2001), İstîtâat, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 23, ss. 399-400.
- Yavuz, Y. Ş., (2010), Şer, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 38, ss. 539-542.
- Yazıcıoğlu, M. S., (1985), Mâtürîdî Kelam Ekolünün İki Büyük Siması Ebû Mansur Mâtürîdî ve Ebû'l Mu'in Nesefî, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 27, ss. 281-298.
- Yazıcıoğlu, M. S., (1986), İslam Kelamında Önemli Bir Mesele: İstîtâat, *İslâmî Araştırmalar Dergisi*, (1), ss. 50-53.
- Yazır, M. H., (2000), *Hak Dini Kuran Dili*, İstanbul, Azim Dağıtım.
- Yeprem, M. S., (2021), *İrade Hürriyeti ve İmam Mâtürîdî*, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

- Yıldırım, D. A., (2020), Kur'ân Kıssalarında Toplamların Helakı ve Sebepleri Üzerine. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (36), ss. 243-277.
- Yılmaz, S., (2021), *Mâtürîdî Bir Bakışla İnsanın Yeryüzü Macerasında Dua ve İşlevi. Dinî Hayatımızın Temel taşları Hanefilik-Mâtürîdîlik-Yesevîlik Dünü-Bugünü-Yarını* (ss. 179-193), İzmir: Türk Ocakları Derneği İzmir Şubesi Yayınları.
- Yurdağür, M., (1993), Cüzcanî, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 8, s. 97.
- Yüksel, E., (1988), İlâhî Fiillerde Hikmet, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (8), ss. 43-76.
- Zebîdî, M. M., (2001), *Tâcü'l-'arûs min Cevâhiri'l-Ğâmûs*, (thk. Komisyon), Kuveyt, Dâru'l-Hidaye.
- Zeccâc, E. İ. İ., *Tefsîru esmâ'illâhi'l-hüsnâ*, (nşr. Dekkâk), Beyrut, Dâru'l-Me'mûn li't-türâs, Dâru's-Sekâfeti'l-Arabiye.
- Zemahşerî, E. K., (2016-2020), *El-Keşşâf 'an hakâ'iki ğavâmidî't-tenzîl ve 'uyûni'lekâvîl fî vucûhi't-te'vîl*, (ed. M. Sülün), İstanbul, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı ve Soyadı : Mehmet Akif Kuzu

Eğitim Durumu

Lisans Öğrenimi : Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Yüksek Lisans Öğrenimi :

Yabancı Dil(ler) ve Düzeyi

1. Arapça-YDS (2023) 60

İş Deneyimi

1. Diyanet İşleri Başkanlığı'nda, imam hatip olarak görev yapmaktadır.

Bilimsel Yayınlar ve Çalışmalar

1. İmam Mâtürîdî'de Musibet-İmtihan İlişkisi